

PÁL APOSTOL LEVELEI A KORINTUSIAKHOZ

Biblikus konferencia

Szeged, 1994. augusztus 29—szeptember 1.

Szerkesztette:

BENYIK GYÖRGY

PROF. UGO VANNI S. J. A KORINTUSI LEVELEZÉS: MÉRLEG ÉS TÁVLATOK

1. Bevezetés

Ha egy pillantást vetünk az utóbbi éveknek a „korintusi levelezéssel” kapcsolatos bibliográfiájára, első látásra megállapítható a növekedés. Míg tíz évvel ezelőtt csak fáradtsággal lehetett az első és a második korintusi levélhez jó és korszerű kommentárt találni, az utóbbi években meglepő virágzás tapasztalható. A kommentárok valóban megszorodtak. Különbőféle nyelvi területekről és kultúrákból származnak. Gyakorta olyan kiindulási előfeltevéseket tartalmaznak, amelyek valódi előítéletekre vezethetők vissza. De közös bennük az, hogy mindegyik élénk érdeklődést tanúsít a korintusi közösség, a közösségnek Pállal való kapcsolata és az üzenet iránt, amelyet e levelek még ma is közvetítenek. E kommentárok — még ha technikailag különbőféle fokozatúak is — olyan minőségi szinten vannak, amelyet minden további nélkül tudományosnak nevezhetünk: a görög szöveg aprólékos vizsgálatától kezdve eljutnak például a szövegkritikai problémákig, a szöveg értelmezéséig; és elsősorban azokat a különbőféle forrásokból származó tudományos eredményeket hangsúlyozzák, amelyek egyre inkább és egyre jobban lehetővé teszik, hogy ezeket az írásokat keletkezési szituációjukba helyezzük.¹

A kommentárok e túlbujánzó virágása mellett említjük — párhuzamosan és kölcsönös összefüggésben — azoknak a részlettanulmányoknak tömkelegét is (a kifejezés

¹ Néhány kommentárt alfabetikus sorrendben megemlítünk, melyek az utóbbi években jelentek meg, és a legérdekesebbnek tekinthetők: BIERINGER, B.: *„Der 2. Korintherbrief in den neuesten Kommentaren”*. Eph. Theol. Löv., 67 (1991), pp. 107—130; CARREZ, M.: *La deuxième Épître de Saint Paul aux Corinthiens*. Genève 1986; CLARK, G. H.: *First Corinthians. A Contemporary Commentary*. Jefferson 1991; DANKER, F. W.: *II Corinthians, Augsburg Commentary on the New Testament*. Minneapolis 1989; FEE GORDON, D.: *The First Epistle to the Corinthians*. GR/Exeter 1987; FURNISH VICTOR, P.: *II Corinthians*. Harrisville 1984; ROY, A.: *I Corinthians*. Minneapolis 1987; KRUSE, C. G.: *The Second Epistle of Paul to the Corinthians. An Introduction and Commentary*. Grand Rapids 1987; KRUSE COLIN, G.: *The Second Epistle to the Corinthians. An Introduction and Commentary*. Leicester/GR 1987; LANG, F.: *Die Brief an die Korinther*. Göttingen 1986; MARTIN RALPH, P.: *II Corinthians*. 1986; PFITZNER, V. C.: *Strength in Weakness. A Commentary on II Corinthians*. Adelaide 1992; SENFT, C.: *La première épître de Saint Paul aux Corinthiens*. Genève 1990; SNYDER, G. F.: *First Corinthians. A Faith Community Commentary*. Macon 1992; WATSON, N.: *The First Epistle to the Corinthians*. London 1992; WOLFF, C.: *Der Zweite Brief des Paulus an die Korinther*. Berlin 1989; ZEILINGER, F.: *Krieg und Friede in Korinth. Kommentar zum 2. Korintherbrief des Apostels Paulus Teil 1. Der Kampfbrief. Der Versöhnungsbrief. Der Beutelbrief*. Vienna—Cologne—Weimar 1992.

nem túlzó!), amelyek a korintusi levelezésre vonatkozó tudományos érdeklődés teljes skáláját betöltik. 1985-től kezdődően több mint 600 cikket lehet összeszámolni, amelyek az elmélyülés és a kutatás szintjén próbálják megvilágítani a nagyon gazdag korintusi problémakör különféle oldalait. Ez a háttér már önmagában is sokatmondó.

Tudományos konferenciánk, amely beilleszkedik a korintusi levelezéssel kapcsolatos jelenlegi kutatásba, nemcsak nagy érzékenységet tanúsít az aktuális problémák iránt, hanem segítséget is ad majd a további elmélyüléshez. A hét végére egyrészt gazdagabbnak fogjuk érezni magunkat a korintusi problémakör egészének ismeretét illetően, másrészt az ősegház életébe való belemerülés hozzá fog segíteni bennünket annak felismeréséhez, hogy egyek vagyunk a kutatásban, és hogy talán jobban egyetértünk az elérhető végkövetkeztetésekben is, mint amennyire azt most feltételezzük vagy el tudjuk képzelni.

Előadásom — az időhatárokat is figyelembe véve, amelyeket nem szeretnék túllépni — az utolsó tíz esztendő tudományos eredményeinek logikusan rendezett fenomenológiáját fogja bemutatni azzal a céllal, hogy a korintusi levelezéssel kapcsolatos kutatás egészének lehető legteljesebb panorámáját mutassa be, és mindenekelőtt avégett, hogy ösztönözést „provokáljon” a további elmélyülésre. A témát „centripetális” mozgással fogjuk megközelíteni: azaz kellőképpen számot vetve mind a kommentárokkal, mind a többi résztanulmánnyal, kívülről indulunk: mindenekelőtt a földrajzi környezetnek azokból az adataiból, amelyeket az archeológia és segédtudományai mutatnak be nekünk. Egyszerűbben fogalmazva: kiindulási pontunk — kívülről befelé haladva — az lesz, hogy visszagondolunk Korintus városára, elrendeződésére, társadalmi-kulturális dimenziójára, amelyet Pál idejében mutatott. Pál evangéliuma rendkívüli inkulturálódási képességét éppen Korintus városában mutatja meg, amelyet olyannak tekint, mint amilyen az kultúrájában, társadalmi összetételében, jellegzetes tevékenységében, népességének heterogén összetételében, sokféle és eleven intézményében akkoriban volt. Az evangélium mindig beleágyazódik az életbe, jöllehet arra törekszik, hogy megváltoztassa azt. Amikor azonban élet helyett, még ha ez az élet túlfűtött és bizonyos szempontból torzult is, névleges és dilettáns kultúrára talál — s itt önkéntelenül az ApCsel bemutatta Athénre gondolunk, amelyben Pál beszédének szerény, illetve szinte semmiféle visszahangja nem volt —, az evangélium nem tud gyökeret verni.

De hát milyen is volt Korintus városának élete Pál idejében? Ez az első kérdés, amelyre mint mondtuk, az utóbbi évtized tudományos eredményei alapján próbálunk válaszolni.

Ebben a különösen gazdag és változatos környezetben lép fel Pál, és hirdeti az evangéliumot. És ezt — ha elfogadjuk az ApCsel bizonyára sűrített rekonstrukcióját — az aggódó félelem érzésével teszi. Az a különleges képesség, amellyel Pál az emberi dimenzió felfogására rendelkezett, azonnal beláttatta vele, hogy a korintusi társadalmi-kulturális szituáció nagyon távol áll az evangélium követelményeitől, és bizonyos esetekben éppen ellenpólusán van e követelményeknek. Pált érthető módon a félelem érzése kerítette hatalmába. De Krisztus különleges közbelépésének hatására Pál nem vonul vissza: hirdeti

az evangéliumot, s meglepően pozitív visszhangra talál, amelyet mintegy másfél éves időtartamú tevékenységgel erősít meg. S itt fölvetődik egy kérdés: milyen volt Pál korintusi igehirdetése? Milyenek voltak a körülmények? Melyek voltak a témák? Az apostol városban tartózkodásának e hosszú időszakában voltak-e különféle prédikációs rétegek, úgymond prédikációs hullámok? S tekintettel arra, hogy Pálnak a Korintus városában tett látogatásai különfélék voltak, az evangélium első meghirdetésének majd kibontakoztatásának lehetősége a különféle érettségi szintű kultúrában és környezetben problémaként adódik számunkra. Ennek a kérdésnek megválaszolása lesz második feladatunk.

Valahányszor Pál prédikációját elfogadták, hamarosan létrejött egy *ἐκκλησία*, létrejöttek a legrégebbi közösségek, amelyeknek valamiképpen — úgymond belülről — nyomon követhetjük fejlődését. Fölvetődik tehát a kérdés: melyek voltak a Korintus városában született és gyorsan kifejlődött közösségnek problémái? S hogyan tagolódott az élet — különösen a hónapok és évek múlásával — e közösségen belül? Volt-e benne szerveződés? Milyen kapcsolat volt a korintusiak mindennapi élete és sajátosan keresztény mivolta között? Erre a harmadik kérdéscsoportra adott válasz visz bennünket oda, ahol a lehető legközelebbről ragadhatjuk meg a korintusi levelezésből tükröződő közösségi élet sokféle elemét. Meg fogunk lepődni gazdagságán és változatosságán.

A korintusi közösséget az ApCsel bemutatásából s főként a közösséghez címzett páli levelek alapján ismerjük. S íme, itt egy újabb kérdéscsoport: hogyan jutott el a közösségben szájról szájra terjedő üzenet az írásos megfogalmazásig? Milyen volt a tényleges levelezés Pál és a korintusi közösség között? Hogyan formálódott a birtokunkban levő két levél, s milyen volt irodalmi tagolódásuk?

Végül, ha visszatérünk az általános képhez, amelyből kiindultunk, s figyelembe vesszük azokat a tudományos adalékokat, amelyek e tanulmányi hét folyamán különösen is érdekesnek ígérkeznek, felmerül egy utolsó kérdés, amelyre együttesen kell válaszolnunk. A kérdés a következő: ha ez után a mérleg után előre tekintünk, milyen távlatok nyílnak meg a korintusi levelezés kutatásában? Egy vázlatos választ munkahipotézisként terjesztünk elő végkövetkeztetésünkben.

2. Korintus városának helyzete

A bibliai archeológia régóta foglalkozik Korintus helyzetével, és eredményei meglehetősen érdekesek. Köztudott, hogy Pálnak az 51-es vagy 52-es korintusi fellépésével kapcsolatban a legbiztosabb hitelesítő adat egy archeológiai felfedezésnek köszönhető: annak a feliratnak, amely Gallio prokonzulról tesz említést. Az utóbbi időben a kutatás jelentősen fellendült: nem annyira az ásások folytatásában — amelyek lényegében a 10 évvel ezelőtti szinten maradtak —, hanem bizonyos szempontok részletes tanulmányozásában, az egyes leletek beható vizsgálatában, s főként abban a fényben, amelyet a városnak éppen az archeológia alapján rekonstruálható helyzete vet a korintusi környezet és így a páli levelezés sok

szempontjának megértésére.² Nem véletlen, hogy az említett szempontok iránt legjobban érdeklődők egyike, V. FURNISH adta nekünk az egyik legösszönsőbb kommentárt a korintusiakhoz írt második levélhez. Egy példa megvilágíthatja ennek az új impulzusnak előnyeit: a feliratok és a rájuk vonatkoztatható irodalmi dokumentáció tüzetes vizsgálata a bálványoknak áldozott hús problémájának újraátgondolásához vezetett. Nem valószínű, hogy ezeket nyilvános piacon (μακαλλον) bocsátották áruba, mert egy törvény, amelyet feltehetően megtartottak, tiltotta az áldozati húsok áruba bocsátását, amelyeket vagy el kellett égetni, vagy szent környezetben kellett elfogyasztani. Következésképpen az a páli mondat, hogy „Παν τὸ ἐν μακαλλῳ πωλούμενον εσθίετε μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνειδησιν” (Mindenből ehettek, ami a piacon kapható anélkül, hogy lelkiismereti kérdést csinálnátok belőle; 1Kor 10,25) nem vonatkozhat az áldozati húsokra, hanem mindenféle élelmiszerre, akár engedélyezte, akár tiltotta azokat a zsidó törvény. Természetesen az archeológia egzegetikai alkalmazásának is megvannak a maga nehézségei: és sokan joggal óvnak attól a túlzó könnyedségtől, amellyel egy még feldolgozatlan archeológiai adatból át lehet siklani egy közvetlen egzegetikai alkalmazásra. De a megértésnek és így a történelmi-társadalmi-kulturális környezethez igazodó egzegézisnek haszna nyilvánvaló és tagadhatatlan.

Az utóbbi években egy a Korintus városának általános helyzetére vonatkozó másik kutatási irány is megjelent: a szociológiai vizsgálódás. G. THEISSEN nyitott meg egy utat, amelyet utóbb végigjártak, és amely a jövőt illetően is érdekes eredményekkel kecsegtet.³

Korintus város lakóinak heterogén voltát, mint olyan közvetlen adatot, amely már első olvasásra is nyilvánvaló, a kutatók mindig föltételezték: népességét, mint egyébként valamennyi nagy kikötővárosét is, vállalkozók, kereskedők, szabad emberek és nagy százalékban rabszolgák alkották, akik azonban jelentős cselekvési szabadsággal rendelkeztek. A javak elosztásának szempontjából jelentős egyenlőtlenségek voltak: létezett egy réteg — nem tudjuk, milyen kiterjedésű —, amely viszonylag gazdag és tehető volt; volt egy közbülső réteg, amelyet azok képviseltek, akik így vagy úgy vállalkozói szinten belebonyolódtak a kereskedelmi és cseretevékenységekbe, és viszonylagos jólétnek

² A következő említésre méltó tanulmányokra hivatkoznék: FURNISH V. P.: „Corinth In Paul's Time. What Can Archeology Tell Us?” *Bib. Arch. Rev.*, 15 (1988), pp. 14—27; MURPHY-O'CONNOR, J.: „The Corinth that Saint Paul Saw”. *Bib. Arch.*, 47 (1984), pp. 147—159; OSTER, E. R.: „Use Misuse Neglect of Archeological Evidence In Some Modern Works on 1 Corinthians (1Cor 7,1—5; 8,10; 11,2—16; 12,14—26)”. *Zeit. NT Wiss.*, 83 (1992), pp. 52—73; THOMPSON, C. L.: „Hairstyles, Head-coverings, and St. Paul. Portraits from Roman Corinth”. *Bib. Arch.*, 51 (1988), pp. 99—115.

³ Vö.: THEISSEN, G.: *The Social Setting of Pauline Christianity*. Philadelphia 1982 [trad.]; BARCLAY, J. M.: „Thessalonica and Corinth: Social Contrasts in Pauline Christianity”. *Journ. Stud. NT*, 47 (1992), pp. 49—74; ENGBERG-PEDERSEN, T.: „The Gospel and social practice according to 1 Corinthians”. *NTS*, 33 (1987), pp. 557—584; MARSHALL, P.: *Enmity in Corinth: Social Conventions in Paul's Relations with the Corinthians*. Tübingen 1987; NEYREY, J. H.: „Witchcraft Accusations in 2 Cor 10—13: Paul in Social-Science Perspective”. *Listening* [River Forest. IL], 21 (1986), pp. 160—170; RINGE, S. H.: „Hospitality, Justice and Community: Paul's Teaching on the Eucharist in 1 Corinthians 11,17—34”. *Prism.*, 1 (1986), pp. 59—68; SHANOR J.: „Paul as Master Builder. Construction Terms in First Corinthians”. *NT Stud.*, 34 (1988), pp. 461—471.

örvendtek; s végül a napszámosok rétegét túlnyomórészt rabszolgák alkották: de még ebben a társadalmi rétegben sem valószínű, hogy az emberek nagy ínségben éltek, jóllehet életük nyilvánvalóan és zavaró módon különbözött a felső réteg fényűző életétől.

Az első réteg, a tehetősek rétege határozta meg Korintusban azt az élvhajzás életmódot, amely reklámul szolgált. A Pál korabeli római világban úgy tekintettek Korintusra, mint ahogy a mai ember tekintene a Bahámákra! A jólét — ha korlátozott mértékben is — különleges módon szervezettnek mutatkozott: e szervezettségnek egyik megjelenítője az Akrokorinthoszon lévő Afrodité-templom volt a szakrális prostitúciójával.

A korintusi társadalomnak erre az összetett és interaktív dimenziójára helyezett hangsúly — szigorúan szociális nézőpontból — rendkívül érdekes eredményekhez vezetett és vezet ma is. Nem szabad például az 1Kor 11-et a vacsorát illetően anélkül értelmezni, hogy ne alkotnánk világos fogalmat a gazdagságnak erről a szokványostól eltérő jellegéről. S nem érthető Pálnak a szolgálával kapcsolatos kijelentése sem, aki kívánhatná, vagy nem, hogy fölszabaduljon (*δοῦλος ἐκλήθης μή σοι μελέτω ἀλλ εἰ καὶ δύνῃσαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι*; 1Kor 7,21), ha nem alkotunk világos képet arról, milyen volt a rabszolgák helyzete a korintusi környezetben. Általánosságban véve mondhatjuk, a konkrét helyzettel való kapcsolat manapság még az egyébként tárgyilagos és figyelmes egzegézisben is elvárt követelmény. Ha ezt a kapcsolatot redukzív egzegézist eredményezve abszolutizáljuk, ez az ellaposodás veszélyével jár. De ha elkerüljük e buktatót, tárgyszerű, friss és rendkívüli módon ösztönző megértéshez jutunk.

3. A kulturális környezet

A kutatást érdeklő problémák egyike a Korintusban uralkodó kulturális környezet problémája volt. E környezet legfeltűnőbb összetevőjét a gnózisban jelölték meg: nevezetes ezzel kapcsolatban SCHMITHALS radikális állásfoglalása, aki Korintus városának legkiemelkedőbb vonását, sőt valamennyi jellemzőjét meghatározó kulturális hátterét a gnózisban látta. Ma ezeket a radikális állásfoglalásokat fenntartással, s mondhatjuk, bizonyos szkepszissel fogadjuk. A gnosztikus mozgalomra vonatkozó utóbbi kutatások megállapították, hogy e mozgalomnak mint rendszernek születése a második századra, sőt annak kései szakaszára nyúlik vissza. Tekintettel arra, hogy Pál kapcsolata Korintussal az ötvenes — sőt LUEDEMANN szerint a negyvenes — évek tehető, egy olyan szervezett gnózis, amely a város egész kulturális életének alaptónusát meghatározta volna, határozottan anakronizmusnak látszik. CONZELMANN szívesebben beszél születőben levő gnózistról. De még ez az állítás is zavaró, és az embernek az a benyomása, hogy a korintusi kultúra gnosztikus összetevőjére vonatkozó kutatások immár befejeződtek.⁴

⁴ SCHMITTALS műve már vagy harminc évre tekint vissza: cf. SCHMITTALS, W.: *Gnosticism in Corinth*. Nashville 1971 [trad.]. Tra gli ultimi contributi merita attenzione YOUNG, B. H.: „The Ascension Motif of 2 Corinthians 12 in Jewish, Christian and Gnostic Texts”. *Grace Theol. Journ.*, 9 (1988), pp. 73—103.

De ha nem is lehetséges a korintusi kultúrában egy alapvető összetevő azonosítása, valódi és sajátos kultúráról lehet és kell beszélnünk. Annak a szinte analfabéta városnak a gondolatán, amelynek nincsenek kulturális igényei és irányzatai, és amely Athénhez viszonyítva elmaradott és primitív, immár végérvényesen túljutottunk. Bizonyos — ezt már láttuk —, hogy Korintus a cselekvő emberek városa volt, és a tevékenység volt uralkodó vonása; de ugyanúgy, mint ahogyan más görög városokban is, voltak benne olyan kulturális típusú összetevők, amelyek befolyásolták a mindennapi életet, és amelyeket egyenesen kidolgoztak és továbbfejlesztettek. Bizonyos, hogy ezeknek az összetevőknek egyike a bölcsességre figyelés. Kellott, hogy legyen Korintusban valamiféle igény és különleges figyelem az iránt, ami görög bölcsességeként jelentkezett, s ami közvetlenül azoktól a nagy és kis filozófiai iskoláktól függött, amelyek főként abban az Athénben bontakoztak ki, amely — ne feledjük — csupán hetven kilométernyire volt Korintustól. S kellett léteznie — amint ezt nemrégiben kiderítették — valamiféle olyan szellemi áramlatnak is, amely a zsidó bölcsességre vezethető vissza. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a korintusi közösség társadalmi összetételében létezett egy zsidó közösség, volt zsinagógájuk, és létezett a vonatkozó gyakorlatok valamilyen intézménye. Nem áll módunkban, hogy pontosan megadjuk e diaszpóra jellegű közösség létszámát, és még kevésbé az — legalábbis a kutatások jelenlegi szintjén —, hogy megállapítsuk esetleges karakterisztikus vonásait. De annak a bölcsességnek, amelyet Pál Korintusban talál és amelyről beszél, valamint a Philón műveiben fellelhető bölcsességnek érdekes összefüggései arra engednek következtetni, hogy a korintusi zsidó közösség is karakterisztikus lehetett.⁵ Azt, hogy miben állhatott az ebben a környezetben elterjedt bölcsesség, nehéz pontosan meghatározni. De bizonyára nem lépünk túl a történetileg elfogadható igazságon, ha azt állítjuk, hogy e bölcsesség, akár mint szellemi kutatás, akár mint gyakorlati magatartás, számottevő kulturális kategória volt, könnyen el lehetett sajátítani, és talán korintusi környezetben gyökerezett. Nem munkába feledkező kereskedők városáról volt szó, akiknek nem volt idejük, vagy akik nem akartak időt szakítani arra, hogy gondolkodjanak, s hogy a mindennapi teendőiken túli problémákkal foglalkozzanak. A bölcsesség elemének kiemelése Pál részéről, mely elem — mint hamarosan látni fogjuk — a közösségi élet kardinális pontja, és az a tény, hogy a bölcsesség sehol másutt nem fejeződik ki ilyen hangsúlyozott terminusokban, előfeltételezi az ennek megfelelő kulturális környezetet.

E „bölcsességi” dimenzió mellett — továbbra is abból a szempontból, amelyet ma kulturális szempontnak neveznénk — más jelentős elemeket is találunk Korintusban. Kellott, hogy legyen misztériumgyakorlat.⁶ Ezek a gyakorlatok (távol attól, hogy teljesen

⁵ A bölcsesség alapvető kategóriájává válik a keresztény közösség életének, és éppen ebből kiindulva tekinthetünk vissza a görög és a zsidó bölcsességi irodalomra Korintusban. Megadjunk néhány bibliográfiai adatot, amelyek szerzői a bölcsességgel mint keresztény kategóriával foglalkoznak.

⁶ Vö.: SÖDING, T.: „Eucharistie und Mysterien. Urchristliche Herrenmahls-theologie und antike Mysterien-religiosität im Spiegel von 1 Kor 10. Bib. Kirch., 45 (1990), pp. 140—147.

elfordultak volna a mindennapi élettől — amint ezt egykor hitték) jelentős vonzerőt gyakoroltak még azokra is, akik nem voltak beavatottak legmélyebb szinten.

Emellett bizonyos szintű irodalmi műveltségnek is kellett lennie Korintusban, s valószínűleg retorikai iskolák is léteztek, mint más görög városokban. Ezt támasztja alá az a tény, hogy Pál éppen a korintusiaknak írván idézi Menandrosz egyik verssorát bizonyos lévén abban, hogy megértik anélkül, hogy kiemelné az idézet eredetét (Φθείρουσιν ἡθη χρηστὰ ὁμιλῖαι κακαί; 1Kor 15,33), és hogy kitartóan hangsúlyozza a saját beszédmódja és a bölcselkedő beszédmód közti ellentétet.

Végül Korintusnak, mint minden más kikötővárosnak, tipikus kulturális jellemzője volt az is, hogy könnyedén importálta a közép-keleti medencéből származó kulturális és vallási elemeket. Míg Athénban oltárt lehetett emelni az „ismeretlen istennek” anélkül, hogy különösebben törődtek volna vele, Korintusban a közeli Egyiptomból, a Közép-Keletről, a Kisázsziából stb. származó vallási-kulturális hozományokat befogadták, és talán életelemként is elfogadták.

S ebben a tarka és ösztönző társadalmi-kulturális környezetben hirdeti Pál evangéliumát.

4. Az evangélium hirdetése Korintusban

Az a felfogás, amelynek alapján Pál úgy döntött, hogy előbb a zsidóknak, aztán a pogányoknak hirdeti az evangéliumot, Korintusban beigazolódott. A fogadtatás meglepően pozitív volt, jóllehet egyetlen más közösségben sem volt annyi problémája Pálnak a prédikációval s következésképp saját személyével kapcsolatban, mint éppen itt.⁷ Az a

⁷ Vö.: CRADDOCK, F. B.: „*Preaching to Corinthians*”. *Interpretation*, 44 (1990), pp. 158—168; ADLOFF, K.: „*Die missionarische Existenz des Apostels Paulus nach dem Zweiten Korintherbrief*”. *Berlin Theol. Zeit.*, 3 (1986), pp. 11—27; BREYTENBACH, C.: „*Christologie, Nachfolge/Apostolat*”. *Berlin Theol. Zeit.*, 8 (1991), pp. 183—198; CARREZ, M.: „*Realité christologique et reference apostolique de l'apôtre Paul en présence d'une église divisée (2 Cor 10—13)*”. In: A. VANHOYE: *L'Apôtre Paul. Personnalité, style et conception du ministère*. Leuven 1986; CRAFTON, J. A.: *The Agency of the Apostle. A Dramatic Analysis of Paul's Responses to Conflict in 2 Corinthians*. Sheffield 1991; ECKERT, J.: „*'Ich ermahne euch bei der Sanftmut und Milde des Christus' (2 Kor 10,1). Zur pastoralen Strategie des Apostels Paulus*”. *Trier Theol. Zeit.*, 100 (1991), pp. 39—55; GRÄSSER ERICH: „*Paulus, der Apostel des Neuen Bundes (2 Kor 2,14—4,6)*”. In: De Lorenzi L. Paolo ministro, 1985/7, pp. 7-43; HAFEMANN, S.: „*'Self-Commendation' and Apostolic Legitimacy in 2 Corinthians: A Pauline Dialectic?*”. *NT Stud.*, 36 (1990), pp. 66—88; LINDEIS, H.-J.: *Versöhnung — Apostolat — Kirche. Eine exegetisch-theologische und rezeptionsgeschichtliche Studie zu den Versöhnung Aussagen des Neuen Testaments (2Kor, Röm, Kol, Eph)*. Würzburg 1983; MCCANT, J. W.: „*Paul's Thorn of Rejected Apostleship*”. *NT Stud.*, 34 (1988), pp. 550—572; NASUTI, H. P.: „*The Woes of the Prophets and the Rights of the Apostle: The Internal Dynamics of 1 Corinthians 9*”. *Cath. Bib. Quart.*, 50 (1988), pp. 246—264; PATHRAPANKAL, J. M.: „*'When I am Weak, then I am Strong' (2 Cor 12,10) Pauline Understanding of Apostolic Sufferings*”. *Jeevadhara*, 18 (1988), pp. 140—151; SCHRAGE, W.: „*Das Apostolische Amt des Paulus nach 1 Kor 4,14—17*”. A. VANHOYE: *L'Apôtre Paul. Personnalité, style et*

módszer, amellyel Pál kezdetben Korintusban bemutatta az evangéliumot, valószínűleg nem különbözött attól, mint amelyet később, például Tesszalonikában használt: a zsidóknak Krisztust rögtön Messiásként mutatta be az Írásra hivatkozva. A pogányokat először arra buzdította, hogy hagyják el a bálványimádást az élő Isten szolgálata végett, majd bemutatta nekik az evangéliumot a meghalt és feltámadt Krisztus rá jellemző meghirdetésével. De a páli igehirdetésnek ez a lényegi és — feltételezhetjük — állandó tartalma Korintusban sajátos problémába ütközött elsősorban bemutatását illetően. Pálnak komoly erőfeszítéseket kellett tennie — és ezeket nem koronázta mindig siker —, hogy megfelelő módon mutassa be önmagát mint az evangélium hirdetőjét, elkerülendő azt, hogy összekeverjék valamilyen filozófiai mozgalom alapítójával. A korintusi pártok keletkezése azt tanúsítja, hogy ez a veszély nagyon is reális volt; és az a tény, hogy Pál hangsúlyozottan magyarázza saját és más prédikátorok — Kéfa, Apolló — szükségyszerű, de alárendelt szerepét, mutatja, hogy milyen könnyen idealizálták ezeket a személyeket, vagy milyen könnyen értelmezték üzenetüket személyes üzenetként.

Pálnak, aki feltehetően Tarzusban tanult, és aki jelentős görög műveltséggel rendelkezett, azon is fáradoznia kellett, hogy megtalálja a megfelelő stílust az üzenet bemutatásához. Az a kifejezett vallomása, hogy nem a szó bölcsességéhez — azaz nem a retorikához — folyamodik, olyan döntést jelenít meg, amelyet Pál éppen a korintusi környezetben különösen is fontosnak ítélt; még ha később, miként ez más területeken megtörténik, az olyan kijelentéssel például, hogy nem akar követni semmiféle filozófiát, éppen nem a retorikát zárja ki, hanem annak egyik típusát választja. E szempontra visszatérünk még, amikor a korintusi levelezés iratainak kompozíciójáról fogunk beszélni. Mindenesetre, figyelembe véve a 2Kor levelet is, meglepő, hogy Pál milyen hangsúlyozottan magyarázza misszióját és apostoli mivoltát. Ez azt jelenti, hogy evangelizálói pozíciója kétértelműsége és félreértésre adhatott okot, s negatív reakciókat válthatott ki.

Ezek a negatív reakciók erőteljesen és jelentős mértékben kísérik Pált korintusi prédikációiban. Az ellenfelek, akiket Pál talál és támaszt szinte mindenütt, a korintusi környezetben eléggé széles kört alkotnak, s úgy látszik eléggé különfélék. Ezeknek az ellenfeleknek egyik sora könnyen fölfedezhető a Korintusban körvonalazódó „pártokban”, amelyekkel Pál az első levélben polemizál. Amikor azonban a második levélben azt az állandó önvédelmet találjuk, amelyet Pál apostoli mivoltával kapcsolatban fejt ki, és amely a levél utolsó részében — bármilyen kapcsolatban is áll ez irodalmilag a többi résszel — különösen is emelt tónusúvá válik, Pál ellenfelei már nem a más evangélium-hirdetőkhez tartozó keresztények. Nem kétséges, hogy e téren változással és radikalizálódással kell számolnunk. Ezt azonban nehéz pontosabban körülhatárolni — még ha az ezen a területen

conception du ministère. Leuven 1986; STRECKER, G.: „Die Legitimität des paulinischen Apostolates nach 2 Korinther 10–13”. *NT Stud.*, 38 (1992), pp. 566–586; UKACHUKWU MANUS, C.: „Apostolic Suffering (2 Cor 6,4–10) The Sign of Christian Existence and Identity”. *Asia Journal of Theology* [Singapore], 1 (1987), pp. 41–54.

érdekelt dokumentált próbálkozások nem is fejeződtek be.⁸ Annak a rendkívüli nyomásnak, amelyet ezek az ellenfelek Pálra gyakoroltak egészen addig, hogy Korintus elhagyására késztessek, nincs előzetes példája. Itt az a kérdés is fölvetődött, hogy vajon nem egyenesen egy párhuzamos mozgalomról, az enkratiták kezdeti állapotban lévő mozgalmáról van-e szó, amelyet Apolló alapított, és amely a túlságosan nyíltak és szinte kompromisszumra hajlónak ítélt páli irányzathoz szakadt volna ki.⁹

Pál nem egyedül mutatkozik be prédikációiban. A többes szám, amelyet szokás szerint használ, nem fejedelmi többes szám, hanem csoportot jelöl. Róla és munkatársairól van szó, akiket Pál gyökeresen asszociál. És ez olyan karakterisztikus vonás, amelyet joggal emeltek ki az utóbbi időkben még annak az eredeti lingvisztikai kutatási vonalnak alapján is, amely a névmások használatának gyakoriságát tanulmányozta.¹⁰ Záradékkul megállapíthatjuk: úgy látszik, hogy Pál prédikációja a korintusi közösségben személyiségének minden erőforrását igénybe veszi, s mondhatjuk, konkrét módon kötelezi el őt minden fronton. Ez tette lehetővé Pálnak — s szinte kényszerítette őt —, hogy igehirdetésébe belevigye életének és személyiségének különféle mozzanatait, amelyeket egyébként sohasem ismerhettünk volna meg.

De Pál igehirdetésének tényét azokból a hatásokból lehet és kell megállapítani és mintegy igazolni, amelyeket ez az igehirdetés eredményez. S így jutunk el körképünk harmadik pontjához.

5. A korintusi közösség és teológiai élményvilága

A korintusi közösség sajátos vallási életének és implikációinak tanulmányozása alkotja az utóbbi évek tudományos adalékainak nagyobb részét. És ez méltán van így. Valójában centripetális mozgásunk végpontján vagyunk: Pál igehirdetése, amelyet az általunk említett tanulmányok megvilágította kulturális környezetben és városban végzett, új realitást eredményez, amely mind szervezettsége, mind a benne rejlő problémák szempontjából rendkívül érdekes.

A Korintusban formálódó egyházi közösségre vetett első pillantásban figyelmünket éppen realitása köti le. Másként fogalmazva: szervezett közösséget, különlegesen élénk és sokoldalú korporatív személyiséget találunk itt, amely érdeklődéseiben és törekvéseiben

⁸ Vö.: BARNETT, P. W.: „*Opposition in Corinth*”. *Journ. Stud. NT*, 22 (1984), pp. 3–17; GEORGI DIETER: *The opponents of Paul in Second Corinthians*. [1964, with author's epilogue], Philadelphia 1986; RAFINSKI, G.: „*Problem przeciwników sw. Pawła w 1 Kor. (The Problem of St. Paul's Opponents in 1 Cor)*”. *Stud. Theol. Vars.*, 23 (1985), pp. 151–168; SUMNEY, J. L.: *Identifying Paul's Opponents. The Question of Method in 2 Corinthians*. Sheffield, UK 1990.

⁹ Sajnos PIER FRANCO BEATRICE elképzelése nem vált általánossá.

¹⁰ Nagyon eredeti elképzelést képvisel FARAHIAN, E.: „*Je Paulinen. Etude pour mieux comprendre Gal 2,19–21*”. Roma 1988.

eleven, és olyan kezdeményezési készséggel rendelkezik, amelyet ha Pál nem is ítél el, de túlzónak talál. Nem kétséges, az új szövetség közössége ez, amelyről több közvetlen híradásunk van, és amelynek tevékenységét és életét számos nézőpontból több fázisban közelebbről is megfigyelhetjük.¹¹

Majd kibomlik az érdekes jellemzők tarka legyezőjének egésze, amelyek főként az utóbbi években váltak tanulmányok és kutatások tárgyaivá. Csak a legkiemelkedőbbeket említjük.

A korintusi közösség egyik jellemző vonása az, amit a keresztyén gyakorlat és tudat rétegződésének nevezhetünk. Ezzel a bölcsesség problémájára utalunk, amelyet a keresztyén közösség tapasztalatának tükrében láttunk. Pál, aki radikálisan szembefordul a hellén vagy zsidó-hellén eredetű bölcsességgel, tipikusan keresztyén bölcsességet fejt ki. Amint ez az Ószövetségben gyakran megtörténik, az ember a homlokegyenest szembenálló, gyakorta illuzórikus bölcsességtől jut el ahhoz, ami azután asszimilációnak és vitális újraértelmezésnek mutatkozik. A számunkra megmutatkozó korintusi közösségben a bölcsesség ténylegesen elsőrangú helyet foglal el. A keresztyének bölcsé kell válnia, és csak egy bizonyos érettségi és tökéletességi fokon sarjad ki benne az a bölcsességi képesség, amelynek alapján a valóságot krisztológiai távlatokban tudja értelmezni, és a Lélek törvényét — mely törvény az Újszövetség egyetlen törvénye — megfelelő módon tudja alkalmazni.¹² A megélt bölcsesség által válik megfelelő gyakorlattá az, ami az új

¹¹ Nagyon sok tanulmány foglalkozik a korintusi egyház és közösség és Pál kapcsolatával: HARRIS, G.: „The Beginnings of Church Discipline: 1 Corinthians 5”. *NTS*, 37 (1991), pp. 1–21; LINDEIS, H.-J.: *Versöhnung — Apostolat — Kirche. Eine exegetisch-theologische und rezeptionsgeschichtliche Studie zu den Versöhnung Aussagen des Neuen Testaments (2Kor, Röm, Kol, Eph)*. Würzburg 1983; YORKE, G. L. O. R.: *The Church as the Body of Christ in the Pauline Corpus. A Reexamination*. Lanham, MD—NY—London 1991; BARTON, S. C.: „Paul’s Sense of Place: An Anthropological Approach to Community Formation in Corinth”. *NT Stud.*, 32 (1986), pp. 225–246; DAVIS, J. A.: „The Interaction Between Individual Ethical Conscience and Community Ethical Consciousness in 1 Corinthians”. *Hor. Bib. Theol.*, 10 (1988), pp. 1–18; KUCK, D. W.: *Judgment and Community Conflict. Paul’s Use of Apocalyptic Judgment Language in 1 Corinthians 3,5–4,5*. Leiden—New York 1992; MCHUGH, J.: „Present and Future in the Life of the Community (1 Cor 4,6–13 in the context of 1 Cor 4,6–21)”. In: DE LORENZI L.: *Paolo a una chiesa divisa (1 Cor 1–4)*. Roma 1980, pp. 177–188; REBELL, W.: „Gemeinde als Missionsfaktor im Urchristentum. 1 Kor 14,24f als Schlüssel-situation”. *Theol. Zeit.*, 44 (1988), pp. 117–134; RUBEAUX, F.: „Como o Pai e Eu... assim vós”. *Estudos. B.*, 12 (1987), pp. 15–23.

¹² Vö.: WESTERHOLM, S.: „Letter” and „Spirit”: the Foundation of Pauline Ethics. *NTS*, 30 (1984), pp. 229–248.

A számos tanulmány, amely a korintusi keresztyén bölcsességgel foglalkozik, két részre osztható, egy része ebben a témában Pál kiemelkedő szerepét hangsúlyozza, a másik része pedig a korintusiak sokszínű kulturális hátterére hivatkozik.

ADAMO, D.: „Wisdom and its Importance to Paul’s Christology in 1 Corinthians”. *Delt. Bib. Mel.*, 17 (1988), pp. 31–43; BEST, E.: „The Power and the Wisdom of God. 1 Corinthians 1,18–25”. In: DE LORENZI L.: *Paolo a una chiesa divisa (1 Cor 1–4)*. Roma 1980, pp. 9–39; BORGHI, E.: „Il tema σοφία in 1 Cor 1–4”. *Rivist. Bib.*, 40 (1992), pp. 421–458; CIPRIANI, S.: „Sapientia crucis’ e sapienza umana’ in Paolo”. *Rivist. Bib.*, 36 (1988), pp. 343–361; GOULDER, M. D.: „Sophia’ in 1 Corinthians”.

szövetség törvénye. A törvény témája általában, amely köztudottan első helyet foglal el más páli iratokban, miként a Galatáknak és a Rómaiaknak írt levélben, jelen van a korintusi levelezésben is, de inkább csak mellékes helyzetben.¹³

Természetesen a Lélek törvényének gyakorlása — éppen az általa igényelt bölcsességi szint miatt — nem a rögtönzés műve. Pál számol ezzel. A korintusi közösség különféle növekvési állapotokra különítve jelenik meg számunkra: van kezdeti állapota, van érett stádiuma, és feltehetően átmeneti állapotok egész sorával is rendelkezik.

Ez a felfelé ívelő bontakozás érvényes a környezettel való kapcsolatra is, amely mind a korintusi közösség, mind a páli igehirdetés számára kényes téma. Világos, hogy Pál a bálványimádástól való teljes elszakadást hirdette és követelte, akár kultikus gyakorlatként, akár életfelfogásként értették azt. Másrészt azonban Pál még csak nem is álmodik arról, hogy olyan elit közösséget alapítson vagy szorgalmazzon, amely elszigetelten él a többitől. Sőt, egyenesen megengedi, hogy a pogány vendéglátó által meghívott keresztény — ha az emberek nem tesznek ellenvetéseket — nyugodtan ehetsz a bálványoknak áldozott húsokból, amelyeket — mint előbb láttuk — nem a piacon vásároltak, hanem bizonyítható gyakorlat alapján kultushelyekről küldtek tiszteletből híres személyiségeknek. Ez a probléma — amely a bálványoknak szánt áldozatokkal kapcsolatban fogalmazódott meg — a korintusi közösséget rendkívül érzékenyen érintette.¹⁴ Pál alapfelfogása világos: beállítottsága radikális, s talán előrelépést jelent ahhoz a közbülső felfogáshoz viszonyítva, amelyet ezzel kapcsolatban az ApCselben és az Apokalipszisben találunk. A bálvány semmi, s következésképpen teljesen jelentés nélküli a vele való bárminemű kapcsolat. Az egyetlen szempont, amelyet szem előtt kell tartani: tekintettel lenni azokra a keresztényekre, akik

NT Stud., 37 (1991), pp. 516–534; POLHILL, J. B.: „The Wisdom of God and Factionalism: 1 Corinthians 1–4”. Rev. Exp., 80 (1983), pp. 325–339; SCHWARZ, E.: „Wo's Weisheit ist, ein Tor zu sein. Zur Argumentation von 1 Kor 1–4”. Wort. Dienst., 20 (1989), pp. 219–235; THEIS, J.: Paulus als Weisheitslehrer. Der Gekreuzigte und die Weisheit Gottes in 1 Kor 1–4. Regensburg 1991; WILCKENS, U.: „Das Kreuz Christi als die Tiefe der Weisheit Gottes zu 1 Kor 2,1–16”. In: DE LORENZI L.: Paolo a una chiesa divisa (1 Kor 1–4). Roma 1980, pp. 43–81; SÖDING, T.: „'Was schwach ist in der Welt, hat Gott erwählt' (1 Kor 1,27): Kreuzestheologie und Gemeinde-Praxis nach dem ersten Korintherbrief”. B. Lit., 60 (1987), pp. 58–65.

¹³ Vö.: SÖDING, T.: „Die Kraft der Sünde ist das Gesetz’ (1 Kor 15,56). Anmerkungen zum Hintergrund und zur Pointe einer gesetzeskritischen Sentenz des Apostels Paulus”. Zeit. NT Wiss., 83 (1992), pp. 74–84; THIELMANN, F.: „The Coherence of Paul's View of the Law: The Evidence of First Corinthians”. NT Stud., 38 (1992), pp. 235–253.

¹⁴ Vö.: DE LORENZI, L.: „Liberta cristiana e coscienza; gli idolatri di 1 Kor 8 e 10”. Par. Sp. V., 15 (1987), pp. 187–208; FISK, B. N.: „Eating Meat Offered to Idols: Corinthian Behavior and Pauline Response in 1 Corinthians 8–10 (A Response to Gordon Fee)”. Trin. Journ., 10 (1989), pp. 49–70; SONGER, H. S.: „Problems Arising from the Worship of Idols: 1 Corinthians 8,1–11,1”. Rex. Exp., 80 (1983), pp. 363–375; TIEDE, D. L.: „Will Idolaters, Sodomizers, or the Greedy Inherit the Kingdom of God? A Pastoral Exposition of 1 Cor 6,9–10”. Word World, 10 (1990), pp. 147–155; VIRGULIN, S.: „Gli idolatri in 1 Kor 8,1–11,1a”. Eunt. Doc., 39 (1986), pp. 307–320. Különösen figyelemre méltó a kutatás sokszínűsége, és a nagyon eredeti megoldási javaslatok, a görög háttér kutatásában különösen jelentős SAEZ GONZÁLEZ R.: El problema de las carnes inmoladas a los idolos y las soluciones propuestas. Roma 1994 munkája.

nemrég tértek meg, és akik még nem rendelkeznek azzal a bölcsességi szinttel, amely lehetővé teszi számukra a felvilágosult lelkiismeretet, és így azt a teljes saját szabadságot, amely a Lélek törvényének megfelelő alkalmazásához szükséges.

A szoros értelemben vett kultikus bálványimádási gyakorlat összefüggésben állt a morális életfelfogással is, különösen a szexualitás problémáját illetően. Pál hangsúlyozottan beszél róla: idézi és újraértelmezi az Ószövetséget ennek kapcsán, de mindenekelőtt olyan új elgondolást fejt ki a testiségre vonatkozóan, amely e témával kapcsolatban felülmúlni látszik mind a zsidó világ határozatlan felfogását, mind pedig a görög környezetre jellemző lélek-test dualizmust.¹⁵ A test Isten megdicsőítésének eszközévé válik. A korintusi közösség fokozatosan, feszültségek, értetlenségek és durva félreértések közepette szívja magába ezt a Pál által megfogalmazott új igazságot. Ezt mutatja egyrészt az erkölcstelenség határesetjei iránti különös tolerancia, másrészt az a probléma, amelyre a korintusiak különösen is érzékenyek, és amely magára ölti nem annyira Krisztus, mint inkább a keresztyének föltámadásának egész problematikáját. A testi föltámadás határozott és egyszerű tagadásától kiindulva a feltámadás hogyanjára, időpontjára és konkrét megvalósulási módjára vonatkozó tudásigényig mindenféle álláspont megtalálható itt. Pál nagyon komolyan veszi ezt a korintusi közösségben felmerülő problémát, és azt akarja, hogy a közösség határozott lépéseket tegyen előre ebben az irányban: nemcsak a Pál által hirdetett új felfogást kell fölfedeznie a testiséget illetően, hanem úgy látszik, a művelt görög kulturális világ kategóriáit is alkalmaznia kell a keresztyén üzenetre, hogy eljusson az „égi test” fogalmának megalkotásához, amelyet Isten a föltámadás mozzanatában valósít meg, miután a jelenlegi testet megvalósította.¹⁶

¹⁵ Vö.: BOWE, B. E.: „*You are the Body of Christ. 'Paul's Understanding of the Human Person'.* *Bib. Today*, 29 (1991), pp. 139–144; DEIDUN, T.: „*Beyond Dualism: Paul on Sex, Sarx and Soma*”. *Way*, 28 (1988), pp. 195–205; DOBBS, F.: „*The Church: The Body of Christ*”. *Search*, 11 (1988), pp. 82–86; ELLIS, E. E.: „*Soma in First Corinthians*”. *Interpretation*, 44 (1990), pp. 132–144; JOY, N. G.: „*Is the Body Really to Be Destroyed? (1 Corinthians 5,5)*”. *Bib. Trans.*, 39 (1988), pp. 429–436; PERRIMAN, C.: „*Paul and the Parousia: 1 Corinthians 15,50–57 and 2 Corinthians 5,1–5*”. *NT Stud.*, 35 (1989), pp. 512–521; CORRINGTON, G. P.: „*The 'Headless Woman': Paul and the Language of the Body in 1 Cor 11,2–16*”. *Persp. Rel. Stud.*, 18 (1991), pp. 223–231.

¹⁶ Ez a téma különösen a kutatók érdeklődésének középpontjába került az utóbbi években: Cf BACHMANN, M.: „*Zum 'argumentum resurrectionis' von 1 Kor 15,12ff nach Christoph Zimmer, Augustin und Paulus*”. *Ling. Bib.*, 67 (1992), pp. 29–39; BORCHERT, G. L.: „*The Resurrection: 1 Corinthians 15*”. *Rev. Exp.*, 80 (1983), pp. 401–415; BYRNE, B.: „*Eschatologies of Resurrection and Destruction: The Ethical Significance of Paul's Dispute with the Corinthians*”. *Down Rev.*, 104 (1986), pp. 288–198; DE MARGERIE, B.: „*Le Troisième jour, selon les Ecritures, il est ressuscité. Importance théologique d'une recherche exégétique*”. *Rev. Sci. Rel.*, 60 (1986), pp. 158–188; GREEN, M.: „*Why the Resurrection Matters*”. *Christ Today*, 33 (1989), pp. 28–32; MURPHY-O'CONNOR, J.: „*Faith and Resurrection in 2 Cor 4,13–14*”. *Rev. Bib.*, 95 (1988), pp. 543–550; OSEI-BONSU, J.: „*Does 2 Cor 5,1–10 Teach the Reception of the Resurrection Body at the Moment of Death?*”. *Journ. Stud. NT*, 28 (1986), pp. 81–101; ROETZEL, C. J.: „*As Dying, and Behold We Live. Death and Resurrection in Paul's Theology*”. *Interpretation*, 46 (1992), pp. 5–18; SELLIN, G.: „*Die Auferstehung ist schon geschehen. Zur Spiritualisierung apokalyptischer Terminologie im Neuen Testament*”. *Nov. Test.*, 25 (1983), pp. 220–237; VORSTER, J. N.: „*Resurrection faith in 1 Corinthians 15*”. *Neotestamen-*

A korintusi egyházközösség sajátos módon nyilvánult meg a liturgikus összefüggéseken. És éppen ebben az együttlétben mutatkoznak meg e keresztyén közösség tipikus életének azok a pozitív vonásai, amelyek újak még szociológiai szempontból is, valamint egy olyan problémakör, amely legalábbis egyelőre nem megoldott.

Így jelenik meg — és a modern kutatás joggal helyezte ezt az első helyre — az asszony liturgikus összefüggéseken való jelenlétének és ennek reflexiójaként az egyházi közösségben való funkciójának problémája.¹⁷ Jóllehet e témában még hosszú utat kell megtennünk, és egy lépést éppen tanulmányi hetünkben teszünk meg, első eredményünk az, hogy megfelelő módon értelmezzük azokat az állításokat, amelyek első látásra drasztikus korlátozásoknak látszanak Pál részéről az asszonynak a gyülekezetben való jelenlétét illetően. E témával kapcsolatban sokatmondó Főbe diakonissza alakja, akit a Rómaiaknak írt levél éppen korintusi környezetben tüntet föl tevékenyen. Pál állásfoglalásai a szöveg helyes és elmélyített egzegetikai vizsgálatán túl a megfelelő környezetbe illesztést is megkövetelik. Pál Efezusból ír, csak másodkézből vannak értesülései a korintusi helyzetről; szemmel láthatóan aggódik a közösségi összefüggéseknek szinte orgia jellegű elfajulása miatt; segédeszközhöz folyamodik, fenntartva magának a jogot, hogy később személyesen határozza meg az asszony megfelelő helyzetét a közösségben. Főbe jelenléte már egy későbbi beavatkozás eredménye lehet, amely ezúttal közvetlenül Pál intézkedése volt.

A liturgikus összefüggétel magában hordott egy másik nagy jelentőségű problémát is: a karizmák problémáját.¹⁸ Ez az első alkalom, hogy kifejezett módon szembesülünk a páli közösségek e jelenségével. A közösségi valóság szempontjából a sokféle karizmának,

ica, 23 (1989), pp. 287—307; ZIMMER, C.: „Das argumentum resurrectionis I Kor 15,12—20”. *Ling. Bib.*, 65 (1991), pp. 25—36.

¹⁷ Vö.: ALLISON, R. W.: „Let Women be Silent in the Churches (1 Cor 14,33b—36): What did Paul Really Say, and What did it Mean?”. *Journ. Stud. NT*, 32 (1988), pp. 27—60; BASEVI, C.: „La dottrina di San Paolo sulla sessualità umana e la condizione della donna in 1 Cor. Studio di 1 Cor 7 e 1 Cor 11,3—15”. *Annales Theologici* [Rome], 1 (1987), pp. 51—72; BOSTON, L.: „A Womanist Reflection on 1 Corinthians 7,21—24 and 1 Corinthians 14,33—35”. *Journal of Woman and religion* [Berkeley, CA], 9—10 (1990—1991), pp. 81—89; CASTELLI, E. A.: „Interpretation of Power in 1 Corinthians”. *Semeia*, 54 (1991), pp. 197—222; ELLUL, D.: „'Sois belle et tais-toi!' Est-ce vraiment ce que Paul a dit? A propos de 1 Cor 11,2—16”. *Foi Vie*, 88 (1989), pp. 49—58; FIDDES, P. S.: „'Woman's Head is Man': A Doctrinal Reflection Upon a Pauline Text”. *Baptist Quarterly* [London], 31 (1986), pp. 370—383; MACDONALD, M. Y.: „Women Holy in Body and Spirit: Social Setting of 1 Corinthians 7”. *NT Stud.*, 36 (1990), pp. 161—181; MURPHY-O'CONNOR, J.: „1 Corinthians 11,2—16 Once Again”. *Cath. Bib. Quart.*, 50 (1988), pp. 265—274; PELLA, G.: „Voile et soumission? Essai d'interprétation de deux textes pauliniens concernant le statut de l'homme et de la femme”. *Hokhma*, 30 (1985), pp. 3—20; WEST ANGELA: „Sex and Salvation; a Christian feminist study of 1 Corinthians 6,12—7,39”. *Modern Churchman*, 29,3 (1987), pp. 17—24.

¹⁸ Vö.: CIPRIANI, S.: „Rapporto fra 'carità' e 'carisma' in 1 Cor 12,31a—14,1a in: DE LORENZI, L. *Charisma und Agape (1 Kor 12—14)*. Roma 1983, Abbazia S. Paolo f. m., pp. 295—318; DUPONT, J.: „Dimensions des charismes dans 1 Cor 12—14”. In: DE LORENZI, L.: *Charisma und Agape (1 Kor 12—14)*. Roma 1983; GIESRIEGL, R.: *Die Sprengkraft des Geistes. Charismen und apostolischer Dienst des Paulus nach dem 1 Korintherbrief*. Thaur 1989; HECKEL, U.: „Paulus und die Charismatiker: Zur theologischen Einordnung der Geistesgaben in 1 Kor 12—14”. *Theol. Beitr.*, 23 (1992), pp. 117—138.

még ha olykor konfliktusos és kaotikus, de tényleges jelenléte e közösség élénkségét mutatja. Pál tudatában van ennek, és — távol attól, hogy elítélje vagy befagyassza a karizmákat — azon fáradozik, hogy még működőképesebbé tegye azokat, elsősorban azt javallván, amit ő „mindennél magasztosabb útnak”, azaz a szeretet útjának nevez, amely valamennyi karizmatikus tevékenység nélkülözhetetlen alapja.

A karizmatikus tevékenységnek különös módon, a közösség egész tevékenységének pedig általánosabban a Lélek tevékenysége ad életet és vezetést, amely az egyéni és a közösségi élet konkrétságában teszi valósággá Krisztus értékeit. Pál a korintusi levelezésben különösen is hangsúlyozza a Lélek jelenlétét¹⁹ és tevékenységét, mert szerinte annak a tudatnak elhalványulása, hogy egyedül a Lélek ad megfelelő éltetőerőt a közösségnek, elkerülhetetlenül azzal a kockázattal jár, hogy a közösség annak a betűnek szintjére kerül, „amely ől” (2Kor 3,6).

A közösségi élet másik központi eleme, amelyet Pál kiemel, a „vacsora” problémája. Problémává az a tény teszi, hogy jóllehet a közösség a lebonyolítást illetően Pál előírásainak megfelelően ünnepli az utolsó vacsorát, valójában akadályozza hatékonyságát, sőt, úgy látszik, visszajára fordítja azt, mert úgy vesz részt a vacsorán, hogy nem emelkedik fölül belső osztottságán.

A kutatás folyamatosan foglalkozott az 1Kor 11,17-34-ben leírt vacsorával: egyrészt azért, mert a leírás történelmi tanúbizonyság értékű (Pál azt adja át a korintusiaknak, amit kapott); másrészt amiatt a hagyomány miatt, amelyet Pál követni látszik a vacsora szavaival kapcsolatban; harmadrészt és főként amiatt a beállítás miatt, amelyben Pál a keresztyén élet lényegi elemének mutatja be az utolsó vacsora ünneplését. Az utóbbi évek kutatása újra fölvetette és új adalékokkal elmélyítette e hagyományos témákat, de főként azzal foglalkozott, hogy Pál elengedhetetlennek tartja a vacsorának az élet

¹⁹ Vö.: CARSON, D. A.: *Showing the Spirit; a theological exposition of 1 Corinthians 12–14*. Grand Rapids MI, 1987; DE LORENZI [ed.]: *The Diakonia of the Spirit* (2 Kor 4,7–7,4). Rome 1989; DRAPER, J. A.: „The Tip of an Ice-Berg. The Temple of the Holy Spirit”. *Journ. Theol. S. Afric.*, 59 (1987), pp. 5765; ERLEMANN, K.: „Der Geist als $\alpha\alpha\beta$ [arrabon] (2Kor 5,5) im Kontext der paulinischen Eschatologie”. *Zeit. NT Wiss.*, 83 (1992), pp. 202–223; HAFEMANN, S. J.: *Suffering and Ministry in the Spirit. Paul's Defense of His Ministry in II Corinthians 2,14–3,3*. Grand Rapids, 1990; HOFIUS, O.: „Herrenmahl und Herrenmahlsparadosis. Erwägungen zu 1Kor 11,23b–25”. *Zeit. Theol. Kirch.*, 85 (1988), pp. 371–408; LIM, T. H.: „Not in Persuasive Words of Wisdom, but in the Demonstration of the Spirit and Power” (1 Kor 2,4). *Nov. Test.*, 29 (1987); MACDONALD, M. Y.: „Women Holy in Body and Spirit: Social Setting of 1 Corinthians 7”. *NT Stud.*, 36 (1990), pp. 161–181; PESCE, M.: „L'apostolo di fronte alla crescita pneumatica dei Corinti (1Co 12–14)”. In: DE LORENZI, L.: *Charisma und Agape* (1 Kor 12–14). Roma 1983; PUJANA, J.: „El Espíritu Santo en la vida cristiana segun la primera carta a los Corintos”. *Estudios Trinitarios* [Salamanca], 17 (1983), pp. 215–254; WAGNER, G.: „Alliance de la lettre, alliance de l'Esprit”. *ETR*, 60 (1985), pp. 55–65; WESTERHOLM, S.: „Letter” and „Spirit”: the Foundation of Paulines Ethics. *NTS*, 30 (1984), pp. 229–248; WONG, E.: „The Lord is the Spirit (2Kor 3,17a)”. *ETL*, 61 (1985), pp. 48–72.

összefüggéseibe helyezését. Mert ettől függ az egész egyházi közösség hatékonysága, sőt életképessége vagy ennek hiánya.²⁰

A liturgikus összefüggéssel áll összefüggésben még a Pál által szervezett gyűjtés problémája is, mely gyűjtés a jeruzsálemi szegényebb egyházak iránt tanúsított közösségvállalásnak tagadhatatlan jele.²¹

Összefoglalva és a következtetést levonva: az az életrevalóság, amelyet a korintusi közösség mutat, valóban kivételes. A modern kutatás érdeme az, hogy rámutatott erre, és főként, hogy ezt a vitalitást egyre inkább a korintusi zsidó, illetve görög-hellén kultúrával való összefüggéseiben láttatta. Sehol másutt nem látjuk, hogy az egyházi közösség annyira élő sejtje annak a városnak, amelyben találtatik, mint éppen Korintusban.

De hogyan történt az átmenet a közösség tevékeny életéből e vitalitás írásbeli megformulázásához, amely birtokunkban van, és amelyből mindazt levezettük, amit ez idáig kifejtettünk? A konklúzió fölvezetése előtt még egy utolsó lépést kell tennünk.

²⁰ Vö.: ADAMO, D. T.: „*The Lord's Supper in 1 Corinthians 10,14–22; 11,17–34*”. *Afric. Theol. Journ.*, 18 (1989), pp. 36–48; BOCCACCINI, G.: „*Il valore memoriale dell'atto eucaristico alla luce della tradizione gudaica*”. *Vita Monastica* [Calmadoli, Italy], 36 (1984), pp. 107–117; KARRER, M.: „*Der Kelch des neuen Bundes. Erwägungen zum Verständnis des Herrenmahls nach 1 Kor 11,23b–25*”. *Bib. Zeit.*, 34 (1990), pp. 198–221; KLAUCK, HANS-JOSEF: *Herrenmahl und hellenistischer Kult; eine religionsgeschichtliche Untersuchung zum ersten Korintherbrief*. Münster 1986; RINGE, S. H.: „*Hospitality, Justice, and Community: Paul's Teaching on the Eucharist in 1 Corinthians 11,17–34*”. *Prism*, 1 (1986), pp. 59–68; BLUE, B. B.: „*The House Church at Corinth and The Lord's Supper: Famine, Food, Supply, and the Present Distress*”. *Criswell Theol. Rev.*, 5 (1991), pp. 221–239; CAMPBELL, R. A.: „*Does Paul Acquiesce in Divisions at the Lord's Supper?*”. *Nov. Test.*, 33 (1991), pp. 61–70; CLANCY, R. A. D.: „*The Old Testament Roots of Remembrance in the Lord's Supper*”. *Conc. Journ.*, 19 (1993), pp. 35–50; COFFEY, D.: „*A Christological Note on the Memorial-Saying of Jesus*”. *Faith and Culture* [Sydney], 13 (1987), pp. 35–44; ENGBERG-PEDERSEN, T.: „*1 Corinthians 11,16 and the Character of Pauline Exhortation*”. *Journ. Bib. Lit.*, 110 (1991), pp. 679–689; PERROT, C.: „*C'est pourquoi il y a parmi vous beaucoup de malades* (1 Cor 11,30)”. *Supplement*, 170 (1989), pp. 45–53; SHOEMAKER, T. P.: „*Unveiling of Equality: 1 Corinthians 11,2–16*”. *Bib. Theol. Bull.*, 17 (1987), pp. 60–63; SUGGIT, J. N.: „*The eucharist as eschatological proclamation, according to St. Paul*”. *Neotestamentica*, 21 (1987), pp. 11–24;

BORGEN, P.: „*Nattverdradisjonen i 1 Kor 10 og 11 som evangeliatradisjon*” [The Lord's Supper Tradition in 1 Cor 10 and 11 as Gospel Tradition]. *Svensk. Exeg. Ars.*, 51–52 (1986–1987), pp. 32–39; HYLDAHL, N.: „*The Corinthian 'Parties' and the Corinthian Crisis*”. *Stud. Theol.*, 45 (1991), pp. 19–32; GAVENTA, B. R.: „*You Proclaim the Lord's Death: 1 Corinthians 11,26 and Paul's Understanding of Worship*”. *Rev. Exp.*, 80 (1983), pp. 377–387; MAZZA, E.: „*L'Eucaristia di 1 Corinzi 10,16–17 in rapporto a Didache 9–10*”. *Eph. Liurg.*, 100 (1986), pp. 193–223; PFITZNER, V. C.: „*Proclaiming the Name. Cultic Narrative and Eucharistic. Proclamation in First Corinthians*”. *Luth. Theol. Journ.*, 25 (1991), pp. 15–25; RICHARDSON, W.: „*Liurgical Order and Glossolalia in 1 Corinthians 14,26c–33a*”. *NT Stud.*, 32 (1986), pp. 144–153; SANCHEZ CARO, J. M.: „*'Probet autem seipsum homo' (1 Cor 11,28). Influjo de la praxis penitencial eclesiastica en la interpretacion de un texto biblico*”. *Salmanticensis*, 32 (1985), pp. 293–334; SEBOTHOMA, W.: „*Koinonia in 1 Cor 10,16: its Significance for Liturgy and Sacrament*”. *Questions Liturgiques* [Leuven], 70 (1989), pp. 243–250; VANNI, U.: „*Il sangue di Cristo in Paolo: realta, simbolo, teologia*”. In: VATIONI, F.: *Sangue e Antropologia nella Liturgia*, II. Roma 1983. pp. 689–736.

²¹ Vö.: GEORGI, D.: *Remembering the Poor. The History of Paul's Collection for Jerusalem*. Nashville 1992.

6. Az élő közösségi tapasztalattól az írásbeli formulázásig

Mint tudjuk, csak kettőt birtoklunk abból a legalább négy levélből, amelyeket Pál a korintusi közösséghez címzett. És ez már önmagában problematikussá teszi, hogy nyomon követhessük a Pál és a korintusi közösség közti levelezés minden mozzanatát. Valójában az a kérdés, hogy mit tartalmazhatott a mi első korintusi levelünket megelőző levél, s főként mi volt a tartalma a „sok könny levelének” (...ἐγγραφα ὑμῖν πολλῶν δακρύσων; 2Kor 2,4), amely a mi második korintusi levelünket előzi meg. Erre az utóbbi problémára olyan válasz született, amely mindmáig megosztja a kutatást: egyesek úgy látták, hogy a második korintusi levél utolsó három fejezete legalábbis részleges formában a „sok könny levele”, mások ezzel szemben ezt autonóm, feltehetőleg vándor-résznek tekintették, amely biztosan nem helyezhető el a második korintusi levélben.

A fent említett kommentárok közül mindegyik vagy az egyik, vagy a másik értelmezés mellett foglal állást olyan érvekkel, amelyek a kutatás jelenlegi állapotában egyik álláspontot sem látszanak elegendő módon bizonyítani.

Rátérvén azokra a levelekre, amelyek ténylegesen birtokunkban vannak: írásos szerkesztésük a szokványos problémák sorát veti föl. Miután az első és a második korintusi levélben föltárták az irodalmi feszültségeket és bizonyos részek egybe nem illőségét, egyesek arról beszéltek, hogy a Pál és a korintusi közösség közti levelezés tagoltabb és töredékesebb volt. Így ezek a ránk maradt két levélen belül még nagyszámú kisebb levelet is fölfedeztek.

Ez a felbontás a jelenlegi kutatásban lassan háttérbe szorul, és lehet, hogy éppenséggel már túl is vagyunk rajta. A szövegek szinkronikus szempontjaira figyelés, ami a modern lingvisztika sajátossága, föltárt olyan keresztirányú irodalmi szálakat, amelyek, úgy látszik, átszövik mind az első, mind a második korintusi levelet, és így irodalmi egységük mellett tanúskodnak. E vélemény szerint a fennmaradó néhány irodalmi „sziget” feltehetően a későbbi közbeavatkozásnak vagy betoldásnak köszönhető.²² Általános problémakörként hátramarad: a szöveg jelenlegi szerkezeti tagolódása, logikája, beleértve irodalmi logikáját is, valamint a szöveg implikációi. E kutatási terület még teljesen nyitott.

Megszületett és kibontakozott a leveleket az általunk birtokolt végleges szerkesztettségükben vizsgáló szinkronikus szövegértelmezés, amelyet új retorikának neveztek el.

²² Vö.: AEJMAELAEUS LARS: *Sterit und Versöhnung; das Problem der Zusammensetzung des 2 Korintherbriefes*. Helsinki 1987; BAILEY, K.: „Recovering the Poetic Structure of 1 Cor 1,17–2,2”. *NT*, 17 (1975), pp. 265–296; DE LA SERNA, E.: „Los Orígenes de 1 Corintios”. *Biblica*, 72 (1991), pp. 192–216; MURPHY-O’CONNOR, J.: „The Date of 2 Corinthians 10–13”. *Aus. Bib. Rev.*, 39 (1991), pp. 31–43; ROLLAND, P.: „La structure littéraire de la Deuxième Épître aux Corinthiens”. *Biblica*, 71 (1990), pp. 73–84; SEGALLA, G.: „Struttura filologica e letteraria della prima lettera ai Corinti”. In: *Testimonium Cristi. Scritti in onore di JACQUES DUPONT*. Brescia 1985, pp. 465–480; SEGALLA, G.: „Struttura letteraria e unita della 2 Corinzi”. *Teologia*, 13 (1988), pp. 189–218; TAYLOR, N. H.: „The Composition and Chronology of Second Corinthians”. *Journ. Stud. NT*, 44 (1991), pp. 67–87.

Tény, hogy az ezt a kutatási irányt javalló jelek sokszorozódnak és rendkívül érdekesek.²³ Minden jel arra mutat, hogy a tanulmányok ebben az irányban folytatódni fognak, és új értelmezési adalékokat fognak eredményezni. Mindazonáltal az erre új módszer iránti lelkesedésben — jobban mondva: az új módszernek Pálra való alkalmazásában — nem mindenki osztozik, és csak a páli egzegézis jövőbeli alakulása tudja majd megfelelő pontossággal értékelni e módszer reális jelentőségét.

7. Néhány záróreflexiók utalás

Ha most távlatokban pillantunk erre az irodalmi termésre, amely a korintusi levelezéssel foglalkozott és foglalkozik ma is, mindenekelőtt megállapíthatjuk ennek az egyházi tapasztalatnak, nevezetesen a korintusinak, rendkívüli gazdagságát, amely a levelekből tükröződik, és amely mindmáig a kutatás tárgya. A figyelem, amely megsokszorozódott a konkrét szempontokat illetően, nem csökkenti annak teológiai jelentőségét, ami a korintusi irodalmi gyűjtemény. Benne — hogy CONZELMANN egy szerencsés kifejezésével éljünk — „alkalmazott teológiát” találunk, és ezt fejtettük ki nagy vonalakban kritikai fenomenológiánkban.

A teológiai szempont egybeforr az étellel: a teológia törődik az étellel, és az élet magával ragadja a teológiát. E két szempont szétválasztása, amelyet a múltban megtettek, az élet és a teológia skizoid eltávolodásának egy fajtáját eredményezte, miközben az egyik vagy a másik vertikális kinövéseinek kedvezett. Vertikális és illetéktelen kinövéseinek! A valódi páli teológiát, miként a felcsendülő muzsikát, teljességgel csak az életben értjük meg, és a páli közösségek élete kifinomult teológiai jellegű. A szociológiai, kulturális stb. tudományos adalékok, valahányszor jó irányba fordították ezeket, teológiai kiúthoz vezettek, s közben mégis olyan teológiáról beszéltek, amely kellenül tűri az életet. Úgy látjuk, hogy az ezekben az időkben tartozó tanulmányoknak ez a legszembetűnőbb jellemzője.

Egy másik hasonlóképpen fontos jellemző a konkrétumhoz ragaszkodás. Elhagyván bizonyos kulturális elgondolások előfeltevéseit, még a nagyszabásúakat is — példa erre a gnózis —, manapság jobban figyelnek az apró elemekre, amelyek szisztematikus szempontból töredékesek, miként a görög tudományos mentalitás, a zsidó elképzelések stb. hatása, amelyek azonban nélkülözhetetlen kövecskéi egy mozaiknak, amely teljességgel akarja kifejezni a korintusi kép csodáját.

Milyen irányba halad a kutatás? Ezt valójában nehéz pontosan megmondani, hiszen látjuk, hogy a kutatás immár nem elszigetelt tény, „nem lombikban” születik, hanem egyre tágasabb, általánosabb és mindig új kulturális szituációk mozgatják, amelyeket az emberiség vagy legalábbis az emberiség egy része éppen átél. Az egyház egészének és valamennyi egyháznak mai nyitottsága a páli kutatás teljes mezejét illetően — ami igen nagy jelentőségű

²³ Vö.: BÜNKER, M.: *Briefformular und rhetorische Disposition im 1 Kor.* Göttingen 1983.

és nagyon hasznos modern kulturális jelenség — egyre szabadabb lélegzetű egzegézist ígér, valamint Pál gondolatvilágának és eredetiségének egyre szélesebb körű és elmélyültebb megértését.

A modern gondolkodásmód harmadik jellemzője az, hogy a kutatást egyre szorosabban az élethez kapcsolva viszi előbbre. Magában a kutatásban horizontális és vertikális irányú fejlődés várható. A horizontális fejlődést az új archeológiai-történeti felfedezések és a humán tudományoknak jövőben elért eredményei fogják biztosítani. A vertikális fejlődés pedig, megtartván azt a ragaszkodását az élethez, amely az életet megilleti, a megújulás friss áramlatát fogja hozni azokba a nagy antropológiai-teológiai témákba, amelyek a korintusi levelezés örök érvényű üzenetéhez tartoznak.

KOCSIS IMRE

PÁL APOSTOL EGYHÁZKÉPE

A KORINTUSI LEVELEK ALAPJÁN

A Korintusiakhoz írt levelek sajátossága, hogy Szent Pál a közösségen belül felmerült problémákat tárja fel feddő és figyelmeztető hangnemben, valamint ezekkel a problémákkal kapcsolatban útmutatásokat és tanácsokat ad. A levelek tehát gyakorlati jellegűek, s nem rendszerezett teológiát tartalmaznak. Ekkleziológiai szempontból mégis jelentősnek tartom őket. Pál egyházzal alkotott felfogása ugyanis éppen abban mutatkozik meg, ahogyan ő a hitben és erkölcsben veszélyeztetett közösséget szemléli, s ahogyan a különböző jellegű problémákat egy ideális közösség eszményét szem előtt tartva orvosolni próbálja. A levelekben elsősorban több olyan cím, kitétel és kép található, mely ekkleziológiai szempontból jelentős: Isten egyháza (1Kor 1,2); Isten népe (2Kor 6,16); szentek (1Kor 1,2; 6,1 köv); meghívottak (1Kor 1,24); nyáj (1Kor 9,7); Krisztus levele (2Kor 3,3). Előadásomban azonban csak azokra a megnevezésekre térek ki részletesebben, melyekkel az Apostol — mindig egy-egy visszaélésre vagy vitás kérdésre reflektálva — nagyobb terjedelemben foglalkozik: Isten ültetvénye, épülete és temploma (1Kor 3,5—17; 2Kor 6,16); Krisztus teste (1Kor 12,12—31a); Krisztus jegyese (2Kor 11,1—4). Pál egyházképét az említett megnevezéseket tartalmazó szakaszok rövid ismertetésével és magyarázatával kívánom szemléltetni.

1. Isten ültetvénye — Isten épülete — Isten temploma (1Kor 3,5—17)

Az 1Kor 3,5—17 szakaszban Pál három egymással összefüggő képet használ a korintusi közösségre. Az 5—9. versekben az ültetvény metaforáját találjuk. Ezt követi a 10—15. versekben az „épület”, majd a 16—17. versekben a „templom” képe. Az 1Kor 3,5—17 az 1—4. fejezetekből álló nagyobb egységhez tartozik, amelyben Pál kettős problémára reflektál: egyrészt a közösség megosztottságára, másrészt a „bölcsség” túlértékelésére, amely a közösség egyes tagjaira jellemző. A két kifogásolt jelenség között valószínűleg összefüggés áll fenn.¹ Szakaszunk a megosztottság problémájával áll szorosabb

¹ A kérdés részletesebb ismertetése megtalálható a következő kommentárokbán: H. CONZELMANN: *Der erste Brief an die Korinther*. (KEK 5) Göttingen 1969, pp. 50—55; C. K. BARRETT: *La prima lettera ai Corinzi*. [trad.] Bologna 1979, pp. 60—63; C. SENFT: *La première épître de Saint Paul aux Corinthiens*. (CNT II/7) Neuchâtel—Paris 1979, pp. 33—35; F. LANG: *Die Briefe an die Korinther*. (NTD 7) Göttingen 1986, pp. 23—26; W. SCHRAGE: *Der erste Brief an die Korinther*. (EKK VII/1) Zürich 1991, pp. 142—152.

összefüggésben, így csupán ennek ismertetésére térünk ki röviden. Az alaphelyzetet az 1,11–12 tárja elénk: „*Azt a hírt hozta Kloe házanépe felőletek, testvérek, hogy pártokra szakadtatok. Arra célszok, hogy vannak köztetek, akik azt mondják: Én Pállal tartok, én meg Apollóval, én Kéfással, én pedig Krisztussal.*” Érdekes, hogy az 1. fejezet elején az Apostol csupán bemutatja és elmarasztalja a csoportokra való tagolódást, de utána a gondolatmenetet más irányba vezeti tovább: az emberi bölcsességgel Isten titokzatos bölcsességét állítja szembe, amely a keresztre feszített Krisztusban mutatkozott meg (1,18–2,16). A megosztottság témájához a 3. fejezetben tér vissza. Rámutat arra, hogy a pártokra való szakadás fölöttébb emberi gondolkodásmódra vall (3,3). A korintusiak helytelenül ítélik meg az igehirdetők szerepét. Ezek ugyanis nem a közösség urai, nem önmaguk számára követőket verbuváló és egymással vetélkedő vezérek, hanem szolgák, akik Isten szolgálatában állnak. Nem önmaguk nevében, nem saját képességeikre támaszkodva, nem is önmaguk dicsőségét keresve tevékenykednek, hanem Istennek, illetve Krisztusnak az akaratát teljesítik, mint megbízottak. Az erre vonatkozó kijelentés a 3,5-ben található, tehát a bennünket közelebbről érintő szakasz elején. Térjünk rá ennek a szakasznak a magyarázatára.

a) 5–9. versek

Miután egyértelművé vált, hogy mind Apolló, mind pedig Pál az Úr szolgálatában állnak, a 6. versben szemléletes formában folytatódik a gondolatmenet. Voltaképpen itt kezdődik el az „ültetvény” képe. Pál kijelenti: „*Én ültettem, Apolló öntözött, a növekedést azonban Isten adta.*” Ezzel a mondattal az Apostol két különböző, de egymást kiegészítő tevékenységre utal: ő volt az, aki a korintusi közösséget megalapította, míg Apolló, az Alexandriából származó zsidókeresztény misszionárius (vö. ApCsel 18,23–28) a megalapított közösség fenntartásán munkálkodott. A képes megfogalmazásból — ültetni, öntözni — jól kiűnik, hogy mind a két tevékenység — mind a közösségalapítás, mind a közösség lelki gondozása — nélkülözhetetlen feladat. A hangsúly azonban a mondat utolsó részén van: „*...a növekedést azonban Isten adta.*” Bármennyire fontos is az emberi közreműködés, a hatás Istentől származik, hiszen Isten biztosítja, hogy a mag kikeljen és a hajtás tovább növekedjen. A hit, amely az igehirdetők tevékenysége folytán a közösség tagjaiban megszületik és erősödik, nem emberi taktika eredménye, hanem Isten kegyelmének a gyümölcse. A 7. versben mintegy következtetésképpen Pál arra hívja fel a korintusiak figyelmét, hogy ne az emberi közvetítők személyére és teljesítményére irányuljon a figyelmük, hanem Istenre, aki az igehirdetők szolgálatát eredményessé teszi. A 8. versben logikusan folytatódik az érvelés. Bár az ültető és az öntöző — a közösségalapító és a lelki gondozó — eltérő feladatot látnak el, lényegében mégis egyek: mindketten Isten szolgálatában állnak és mindkettőjük munkáját Isten teszi eredményessé. Jutalmukat is Istentől kapják majd meg.

A 9. verssel zárul az ültetvényről szóló rész. Előző kijelentéseit foglalja itt röviden össze az Apostol. A versben két állítást találunk: az egyik az igehirdetőkre vonatkozik, akik „Isten munkatársai”, a másik pedig a korintusi közösségre, amely „Isten ültetvénye, Isten

épülete”. Figyelemre méltó a birtokos szerkezetek formája: az eredeti görög szövegben is — a szokásos formától eltérően — az „Isten” szó áll az első helyen: *theou...szünergoi, theou oikodomé*. Ezen megfogalmazás egyértelművé teszi Pál szándékát: Isten szerepét akarja itt is hangsúlyozni. Isten az, aki gyenge és gyarló embereket munkatársaivá tesz.² Ugyanakkor az egyházközség is, amelyet emberi tevékenység hozott létre és gondoz, alapján véve Isten műve.

Megjegyzendő, hogy a 9. versben együtt találjuk az „ültetvény” és az „épület” képét. Ennélfogva ez a vers biztosítja az átmenetet a megelőző 5—8. versek és a következő 10—15. versek között. A két kép gyakran önállóan, külön-külön jelenik meg az Ószövetségben és a Biblián kívüli zsidó iratokban (pl. Iz 5,1—7; Zsolt 80; Zsolt 118,22). Ugyanakkor közös használatukra is lehet példát találni. Jeremiás próféta a meghívásakor az „építésre” és az „ültetésre” kap megbízatást (Jer 1,10). Jeremiás könyvének egy másik helyén maga Jahve állítja a száműzött izraelitákkal kapcsolatban: „Fölpíteni akarom őket, nem lerombolni, elültetni őket, nem kigyomlálni” (Jer 24,6; vö. Jer 31,28). Az egyik qumráni iratban pedig ugyanazon a helyen találjuk az „örök ültetvény” és a „szent ház Izrael számára” megnevezéseket (1QS VIII,5), melyek természetesen a qumráni közösségre vonatkoznak.

b) 10—15. versek

A 10—15. versek tartalma lényegében a 9. versben tett utolsó megjegyzéshez — „Isten épülete vagytok” — kapcsolódik. Ahogy az „ültetvény” képénél, úgy itt is, Pál először az emberi közreműködés különböző formáira hívja fel a figyelmet. Ő az alapvetés feladatát kapta, míg mások a lerakott alapon tovább építenek. Nem kétséges, hogy ez esetben is a közösség alapítására, illetve a közösségben folytatott katekézisre utal az Apostol. Amíg azonban az előző részben a különböző tevékenységek közötti alapvető egységen volt a hangsúly, most inkább az eltérésre irányul a figyelem. Úgy tűnik, hogy Pál nyomatékkal különíti el saját tevékenységét más igehirdetők tevékenységétől. Ezzel persze nem leértékelni akarja az őtánna működő misszionáriusok munkáját, csupán saját apostoli hivatásának egyedülálló voltát kívánja kiemelni. Az alap lerakása ugyanis szükségszerű feltétele a további építésnek, s egyben az építés későbbi menetét is lényegileg meghatározza. Az Apostol azonban itt sem felejt el megemlíteni, hogy az alap lerakását „Isten kegyelmével” végezte. Ebből következik, hogy nem személyének, hanem a kapott feladatnak a nagysága az, ami őt a többi misszionáriustól megkülönbözteti.

A 10. vers második felétől kezdve az érvelés figyelmeztető hangnemet ölt: az építők felelősséggel tartoznak munkájukért, vagyis igazodniuk kell ahhoz az irányhoz,

² A „*theou eszmen szünergoi*” mondatot egyesek a következőképpen fordítják: „*munkatársak vagyunk mi Isten szolgálatában*” (vö.: C. K. BARRETT: i. m., p. 114; TOB). A hangsúly így az igehirdetők közötti egységen van: munkatársak ők, nem pedig riválisok. A gondolat kétségtelenül megfelel Pál szándékának. A hangsúlyosan előrehelyezett „*theou*” főnév azonban azt jelzi, hogy Pál itt elsősorban az Istentől való függésre kívánja még egyszer felhívni a figyelmet (vö.: C. SENFT: i. m., p. 58; W. SCHRAGE: i. m., p. 293).

amelyet Pál az alap lerakásakor meghatározott. Különösen is hangsúlyos a 11. vers. Az Apostol itt konkrétan meghatározza, hogy a lerakott alap Jézus Krisztus. Mivel missziós tevékenysége folyamán Pál már megismertette a korintusiakkal Krisztust, és élő kapcsolatot hozott létre vele, elmondhatja: az alap véglegesen le van rakva, és biztosan áll. Más igehirdetőknek immáron csak a továbbépítéssel kell foglalkozniuk. Úgy tűnik, hogy a mondat polémikus célzást is tartalmaz: Pál azok ellen szól, akik Krisztus mellett más alapot kísérlelnek meg lerakni. Megfogalmazása azonban véleményem szerint túl általános ahhoz, hogy biztosan megállapítsuk, mire is gondol konkrétan. Mivel a tágabb szövegösszefüggésben az emberi bölcselkedéssel állítja szembe Krisztust és a Krisztusról szóló igehirdetést, valószínű, hogy jelen utalása is a bölcsesség túlértékelése, alapvető momentummá tétele ellen irányul.

A 12–15. versekben Pál arra hívja fel a figyelmet, hogy a lerakott alapra építőknek, a katekézist és a lelki gondozást végző igehirdetőknek az ítélet napján számot kell adniuk munkájukról. Aki értékes anyagból épít, annak munkája kiállja a „tűz” által szemléltetett ítéletet, ő maga pedig jutalomban részesül. Aki kevésbé értékes anyagból épít, annak műve elhamvad. Ő maga ugyan megmenekül, de felsülését mindenképpen át kell élnie. Az említett versek sok érdekes motívumot tartalmaznak, de nem érintik közvetlenül témánkat, ezért részletesebben nem térek ki rájuk.

c) 16–17. versek

A szakasz utolsó részében a „templom” képe jelenik meg. Ezt sokan új metaforának tartják, de szerintem az előző kép (épület) folytatásaként és konkretizálásaként is felfogható. Ebben a részben már nem a közösségben tevékenykedő igehirdetők állnak a közép-pontban, hanem a közösség a maga egészében. Pál kérdés formájában a korintusiakat arra a méltóságra figyelmezteti, melyet Isten Lelkének a közöttük lakása jelent számukra: a Lélek által „Isten templomává” váltak. A mondat háttérében a jeruzsálemi templom ószövetségi értékelése áll: a templom az a hely volt, amelyben Jahve (egyes hagyományok megfogalmazása szerint Jahve neve vagy Jahve dicsősége) lakást vett. Hasonló módon vélekedtek a pogányok saját szentélyeikről: úgy tekintették azokat, mint egy-egy istenség lakóhelyét. A „templom” képletes, átvitt értelmű használata az Újszövetségen kívül Qumránban található meg: a qumráni közösség Isten végidőbeli templomának tekintette önmagát.

Annak tudatosítása után, hogy a korintusi közösség Isten temploma, Pál figyelmeztet: a templom szent. Ez annyit jelent, hogy Istenhez tartozik, Isten szentségében részesedik, tehát különleges tiszteletet kell iránta tanúsítani. Aki a templomot „lerontja”, Isten ellen vét, s ezért Isten büntetésére kell számítani. Megjegyezzük ezen a ponton, hogy Pál mind a 10–15., mind pedig a 16–17. versekben a közösségen belüli rossz munka következményeire utal. A perspektíva azonban nem egészen ugyanaz. A 10–15. versekben azokról van szó, akik a lerakott alapra építenek, de nem a legértékesebb módon (hanyag tanítók). A 16–17. versekben viszont már nem építők szerepelnek, hanem „lerontók”, akik egyértelműen a közösség, illetve a közösségben lakó Isten ellen tevékenykednek. Amíg a

hanyag építők számára az ítéleten lehetséges a megmenekülés, addig a lerontók sorsa kizárólag a pusztulás.

Az Apostol nem pontosítja, mit ért a „lerontás” alatt. A szövegösszefüggés alapján azonban nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a közösségen belüli pártoskodásra utal itt, amely éppen a közösség egységének megbontását eredményezte, és a közösség szétzilálódásának veszélyét foglalta magába. Ez persze nem zárja ki, hogy a hamis tanítások vagy a súlyos erkölcsi visszaélések szintén a „lerontás” kategóriájába sorolhatók. Mindenképpen meg kell itt említenünk egy másik helyet, mégpedig a 2Kor 6,16-ot, amelyben a templom képe szintén szerepel. A vers a 2Kor 6,14—18 szakasz része.³ A szakasz alapgondolata az, hogy a keresztényeknek el kell különülniük a pogányoktól mind a kultusz, mind pedig az életmód tekintetében: nem vehetnek részt pogány istentiszteleten, és nem élhetnek erkölcstelen módon. A 16. versben a következő áll: *„Hogyan tűri meg Isten temploma a bálványokat? Hiszen ti az élő Isten temploma vagytok, amint Isten mondja: Közöttük lakom és közöttük járok, Istenük leszek, ők meg az én népem.”* Pál ez esetben is azt tudatosítja, hogy a korintusi közösség „Isten temploma”, mert Isten lakik benne. Éppen a „templom” mivolt az, amely megfelelő magatartást kíván meg: teljes elkötelezettséget az egyetlen Isten iránt mind közösségi—kultikus, mind egyéni-etikai vonatkozásban.⁴

2. Krisztus teste (1Kor 12,12—31a)

Az 1Kor 12,12—31a szakaszban Pál emberi testhez hasonlíttja az egyházat, s egyben Krisztus testének nevezi azt. A szakasz a 12—14. fejezetekből álló nagyobb egységhez tartozik. Ebben az Apostol a „lelki adományokkal” (pneumatika) kapcsolatban ad útmutatásokat.⁵ A 12—14. fejezetekben található érvelésekből arra lehet következtetni, hogy a „lelki adományok” komoly problémát jelentettek a közösségen belül: rivalizálás és megosztottság jött létre miattuk. Mindez elsősorban a glosszoláliára és a prófétálásra érvényes, melyeket rendkívüli jellegük miatt egyesek különösen is nagyra értékelték, és a Szentlélek jelenlétének legbiztosabb jeleként tartottak számon. A 12—14. fejezetekben az

³ A biblikusok egyöntetű véleménye szerint a szakasz nagy önállóságot mutat fel a szövegösszefüggésben, amelyhez csak lazán kapcsolódik. A sajátos szóhasználat miatt egyes egzegéták úgy vélik, hogy az egység nem is Páltól, hanem egy ismeretlen zsidókeresztény szerzőtől való, s utólagos kiegészítésként (interpolációként) került a levél szövegébe (vö.: F. LANG: i. m., pp. 309—311). Ezt a feltételezést nem minden szentírás-magyarázó fogadja el, és sokan kitartanak a páli eredet mellett (vö.: M. CARREZ: *La deuxième épître de Saint Paul aux Corinthiens*. [CNT II/8] Genève 1986, pp. 168—169).

⁴ A „templom” metaforája az 1Kor 6,19-ben is szerepel, de nem az egyházi közösségre, hanem az egyes keresztényekre vonatkoztatva: a keresztények teste a „Szentlélek temploma”.

⁵ A 12,1 megfogalmazása azt sugallja, hogy a témát a korintusiak vetették fel abban a levélben, amelyet egy küldöttség által juttattak el Pálnak, s amelyben különböző, a közösség belső életét érintő kérdésekben kérték ki véleményét (vö.: 1Kor 7,1).

Apostol főleg a következő szempontokra hívja fel a figyelmet: A Szentlélek jelenléte nemcsak a rendkívüli adományokban (karizmákban) mutatkozik meg, hanem sokkal egyszerűbb és hétköznapiabbnak tűnő dolgokban is (12,3). A különböző adományok nem veszélyeztethetik a közösség egységét (12,12–26). Elsősorban azokra az adományokra kell törekedni, amelyek az egyház épülését szolgálják (14,5). Minden lelki adományt a szeretet szellemében kell gyakorolni (13. fejezet).

A 12. fejezetben Pál elsősorban azt kívánja szemléltetni és igazolni, hogy a lelki adományok és az egyházi szolgálatok sokfélesége nem veszélyezteti az egyház egységét. Az egység éppen a sokféleségben valósul meg. Érvelését a következő módon foglalhatjuk össze:

— Az egység bevezetőjét képező szakaszban (12,1–3) az Apostol felhívja a figyelmet arra, hogy a Szentlélek jelenléte nemcsak valamiféle rendkívüli adomány által mutatkozik meg, hanem már a legegyszerűbb hitvallás által is: „*Senki sem képes kimondani: Jézus az Úr, hacsak nem a Szentlélek által*” (12,3).

— A 12,4–11 alapállítása a 4. versben található: „*Különböző lelki adományok (kharizmata) vannak, de ugyanaz a Lélek.*” Pál azt szándékozik tehát nyilvánvalóvá tenni, hogy a lelki adományokban megmutatkozó különbözőség nem szünteti, és nem is szüntetheti meg az egységet, mert a különböző adományok ugyanattól a Lélektől származnak. Az alapállítást a 8–10. versekben egy listával is alátámasztja az Apostol.

— A 12,12–31a szakaszban a „test” metaforáját találjuk: először az emberi testhez való hasonlítást (12–26. v.), majd a korintusi közösségre, illetve az egész egyházra való alkalmazást (27–31. v.). A lényegi mondanivaló itt is a különbözőségek ellenére, sőt a különbözőségek által megvalósuló egység. Bár a testnek sok tagja van, mégis egy.

a) 12–26. versek

A szakasz magyarázata előtt megjegyezzük, hogy a test hasonlata nem Pál apostol találmánya, hiszen közismert volt abban a korban. A legismertebb példa Menenius Agrippa római patrícius (Kr. e. V. sz.) tanító meséje, amely a különböző testrészek együttműködésének szükségességét mutatja be szemléletes módon, s amely arra szolgált, hogy véget vessen a római nép lázadásának az Aventinuszon. Emellett a filozófusok is gyakran hangsúlyozták, hogy a létezők testhez hasonlítható nagy egységet alkotnak a világban.⁶

A hasonlat a 12. vers mondatával kezdődik, amelynek végén váratlan kijelentést találunk. A sok tag és az egy test példája után azt várnánk, hogy Pál az egyházra alkalmazza a példázatot: „Így az egyház is.” Az Apostol ezzel szemben azt írja: „Így Krisztus is”. Figyelme nem áll meg a korintusi közösség vagy egyáltalán az egyház külső szervezetén, hanem rögtön Krisztusra irányul. Pál kijelentését a francia Ökumenikus Biblia (TOB) a következőképpen kommentálja: „*A test nem a testrészek összegének tekintendő,*

⁶ Vö.: PLATÓN: *Timea*, 31b; 32a; CICERO: *De finibus*, XIX,63; SENECA: *Letterae*, 95,52; MARCUS AURELIUS: *Elmélkedések*, VII,13.

hanem azok egységesítő tényezőjének (a szemita gondolkodásban a test a személlyel egyenértékű). Ugyanígy Krisztus az ő személyében az egységesítő központ, aki a keresztények sokaságából egy valóságot hoz létre." Az „így Krisztus is” kitétel értelmzésénél az Apostol azon meggyőződését is figyelembe kell vennünk, hogy a keresztények egészen közvetlen és bensőséges életközösségben vannak Krisztussal, olyannyira, hogy őket már Krisztus „tagjainak” lehet tekinteni. Erre utal az 1Kor 6,15 kijelentése: „Nem tudjátok, hogy testetek Krisztus tagja?” Pál megfogalmazása kapcsolatba hozható még az 1Kor 10,17-tel is, amelyben a következőt olvassuk: „Mert egy a kenyér, egy test vagyunk mi sokan, ugyanis mindnyájan egy kenyérből részesedünk.” A mondattal arra utal az Apostol, hogy az egy testben (Eucharisztiaiban) való részesedés által alkotnak a keresztények egy testet (egyházat). Krisztus tehát eucharisztikus teste által fogja egységbe az egyházi test tagjait.

A 13. versben Pál világossá teszi, hogy a keresztség által a Szentlélek közreműködésével lettünk a „test” tagjai. Ugyanis a keresztség által jött létre a Krisztussal való életközösség és a többi keresztténnyel való egység az egyház látható szervezetében. Az Apostol a versben arra is rámutat, hogy Krisztus teste különböző nemzetiségű és társadalmi rétegből származó emberekből (zsidók—pogányok, rabszolgák—szabadok) áll össze. A nemzetiségi és társadalmi különbségek az egyházban nem szűnnek ugyan meg, de jelentőségüket veszítik azon egység következtében, amely a Krisztusba vetett hit és a Krisztussal való közösség által létrejön.

A 14—20. versekben Pál a testrészek sokféleségét hangsúlyozza: minden testrészre szükség van, a kisebb képességekre is. Az Apostol egyértelműen az emberi testről beszél. Az egyes testrészek egymáshoz való viszonyításában azonban elég világos utalást fedezhetünk fel a korintusi közösség helyzetére. Az első példa a cselekvési képességre vonatkozik: a láb képessége korlátozottabb, mint a kéz. A második példa a felfogóképeséget emeli ki: a fül nem rendelkezik a szem éleslátásával. Ezen példák alapján arra következtethetünk, hogy Pál olyan keresztényeket tart szem előtt, akik nem rendelkeznek olyan cselekvési és megismerési képességekkel, mint a „karizmatikusok”. Ezek a lelki adományokban kevésbé kompetens keresztények úgy érezhették, hogy nem tartoznak igazán a közösséghez, mert nem rendelkeznek a Szentlélek jelenlétének valamiféle rendkívüli megnyilvánulásával. Az Apostol viszont arról igyekszik meggyőzni őket, hogy ők is az egyház tagjai, és az egyháznak rájuk is szüksége van.

Igen jelentős a 18. vers kitétele: „Isten határozta meg minden egyes tag feladatát a testben, tetszése szerint.” A testben található különbség tehát végső soron magára a teremtető Istenre vezethető vissza. Ő az, aki a különböző tagokat különböző feladatokkal a testbe elhelyezte. Ez viszont azt is jelenti, hogy minden tag feladata értékes, hiszen magától Istentől származik. A 19. versben az Apostol kiemeli, hogy a „test” fogalmához lényegileg hozzátartozik a testrészek különbsége. Ha csak egyetlen testrészt lenne, nem beszélhetnénk többé „testről”. Ugyanúgy az egyház fogalmához is hozzátartozik a feladatok, funkciók és adományok különbözősége.

A 15—18. versekben Pál a kisebb képességű testrészek, vagyis a kisebb képességű keresztények szemszögéből érvelt. A 21. verstől kezdve viszont a nagyobb képességű

testrészeket, vagyis a nagyobb képességű keresztényeket tartja szem előtt. A különleges adományokkal rendelkezők vagy a magasabb beosztást betöltők könnyen abba a kísértésbe eshetnek, hogy felsőbbrendűségi érzés alakul ki bennük, és lenézik a többi keresztényt. Érdekesek a konkrét példák. „*A szem nem mondhatja a kéznek: nincs rád szükségem.*” Az egyházközség szintjén ezt talán így lehetne megfogalmazni: a vizionárius nem szakíthatja meg a közösséget azzal, aki valamiféle gyakorlati szolgálatot végez (pl. alamizsnaosztás: Róm 12,8). A másik példa: „*A fej nem mondhatja a lábaknak: nincs rátok szükségem*” (12,21). Az egyházközség szintjén megfogalmazva: a vezetők nem szakíthatják meg a közösséget az egyszerű keresztényekkel.

A 22. versben az Apostol egyértelműen kimondja, hogy a gyengébbnek látszó tagok is nélkülözhetetlen feladatot töltenek be a testben. A 23. versben absztrakt módon, kicsit körülményesen fogalmazva arra utal, hogy az ember a legmegbecsültebb testrészeket (arc, kéz) befedetlenül hagyja, míg a szemérmes testrészeket gondosan befedi. A 24. versben ismét a Teremtőre hivatkozik, aki nemcsak azt akarta, hogy különböző testrészekből álljon össze a test, hanem azt is, hogy az alacsonyabb rendű tagok nagyobb tiszteletben részesüljenek, s így a tagok között a különböző funkciók ellenére megmaradjon az egyensúly.

A hasonlat utolsó mondatában, a 26. versben Pál arra hívja fel a figyelmet, hogy bármelyik testrész fájdalmát vagy működésbeli zavarát az egész test megsínyli. A testrészek tehát szükségszerűen egymásra vannak utalva. A mondatban szereplő szavak — „együtt szenved”, „együtt örül” — azt jelzik, hogy az Apostol a kijelentéssel buzdítani is akar: az egyház tagjainak is együtt kell szenvedni a szenvedőkkel, és együtt kell örülni azokkal, akik tiszteletben részesülnek (vö. Róm 12,15 köv.).

b) 27—31. versek

A 27. versben alkalmazza Pál az előzőekben általános síkon megfogalmazott hasonlatot: „*Ti Krisztus teste vagytok, s egyenként tagjai*”. A „test” (szóma) szó előtt hiányzik a névelő, s így az Apostol elkerüli a teljes azonosítást. A korintusiak tehát nem gondolhatták, hogy kizárólag ők képeznék Krisztus testét. Az előző megfontolások más egyházközségekre éppúgy érvényesek, mint rájuk. A 28. versben Pál egy improvizált listával mutatja be, mit is jelent a valóság szintjén a „tagok” sokfélesége. Érdekesebb, hogy a listában hivatali címek és lelki adományok keverednek. A lista elején az Apostol Istent nevezi meg a hivatali szolgálatok és a lelki adományok forrásaként. Ahogy az emberi test esetében, úgy az egyházi közösségekben is Isten az, aki a különbözőségeket akarja és létrehozza. Kiemelendő, hogy az „egyház” (ekklészia) szó csak itt található meg szakaszunkban. Az „ekklészia” főnév a Hetvenes (LXX) fordításban a héber „kahal” szónak felel meg, amely Isten népét jelenti, azt a kultikus közösségbe egybegyűjtött népet, amelyet Isten választott ki és Isten irányít. A főnévnek az Újszövetségben is hasonló az értelme. Pál apostol mind a helyi közösségek (vö. 1Kor 1,2; Gal 1,2), mind pedig az egyetemes egyház (vö. 1Kor 15,9) jelölésére használja a szót. Szövegünkben mind a két értelemben felfoghatjuk a kifejezést, hiszen a 28. verstől kezdődő állítások mind a korintusi, mind az egyetemes egyházra érvényesek. Az „egyház” szó használata ezen a helyen azt is

sugallja, hogy Isten az egyházban és az egyház javára rendel szolgálattevőket, és juttat kegyelmi adományokat.

A lista elején Pál a szolgálattevők három csoportját említi, amelyek az igehirdetéssel foglalkoztak. Az „apostolok” megnevezés Pál szóhasználatában nemcsak a Tizenkettő körét jelenti, hanem az egyház első misszionáriusait, akik a feltámadt Krisztustól kapták küldetésüket. Ilyen értelemben apostol maga Pál is (1Kor 15,7–8; vö. még 1Kor 9,1–5 köv; Róm 16,7). Az apostolok történetileg és teológiaiilag is az első helyet foglalják el az egyházban. Ők azok, akik az első híveket toborozták az Úrnak, s az első közösségeket megalapítva az egyház alapjait lerakták (vö. 1Kor 3,10 köv). A próféták a Szentlélek sugallatára bátorító, illetve figyelmeztető beszédet intéztek a közösséghez, valamint útmutatásokat adtak számára (vö. 1Kor 14). A „tanítók” kategóriájába azok tartoztak, akik a keresztény hit rendszerező kifejtését végezték. Ehhez az Ószövetségnek a Krisztus-esemény fényében történő magyarázata is hozzátartozott.

A legalapvetőbb feladatokat végző csoportok után Pál részben rendkívüli megnyilvánulásokat (csodák, gyógyítások, nyelveken szólás), részben általánosabb szolgálatokat (segélynyújtás, kormányzás) sorol fel. A 29–30. versekben kérdéseket találunk, melyek kis módosítással megismétlik a 28. vers listáját. Az Apostol a kérdésekkel az egyházban megmutatkozó különbségek szükségességét akarja hangsúlyozni. Nem mindenki ugyanazt a feladatot hivatott betölteni, nem mindenki rendelkezhet ugyanazzal az adománnyal. Az egyház olyan organizmus, amelyben a különböző tagok különböző feladatkörrel kiegészítik egymást. Minden tagnak el kell tehát fogadnia a különbséget, s ezzel együtt meg kell találnia saját helyét a közösségben.

3. Krisztus jegyese (2Kor 11,1–4)

A 2Kor 11,1–4 szakasz a 10–13. fejezetekből álló nagyobb egységhez tartozik, amelyben Szent Pál igen éles hangon száll szembe ellenfeleivel. Ezek apostoloknak nevezik magukat, de tanításuk eltér Pálétól, sőt Pál apostoli mivoltát is kétségbe vonják. Az ellenfelekkel kapcsolatos kijelentések alapján arra lehet következtetni, hogy ezek zsidókeresztény vándorprédikátorok voltak, akik Pál távozása után ajánlólevelekkel jelentek meg Korintusban, és különleges, eksztatikus élményeikkel dicsekedtek.⁷ Igihirdetésük ennél fogva túlságosan egyoldalú volt: a keresztény élet és az apostoli működés dicsőséges oldalát hangoztatták, míg a kereszt valóságát háttérbe szorították. Pál ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy a keresztre feszített Krisztusnak csak az lehet a hiteles képviselője, aki a keresztet saját életében is megéli. Az Apostol éppen ezért nem a dicsőséges tapasztalatokkal, hanem gyengeségeivel és szenvedéseivel dicsekszik (vö. 2Kor 12,1–10).

⁷ Vö.: D. GEORGI: *Die Gegner des Paulus im 2. Korintherbrief*. Neukirchen—Vluyn 1966; J. F. COLLANGE: *Enigmes de la deuxième épître de Paul aux Corinthiens*. Cambridge 1972, pp. 15–20.

A 11;1–4 szakaszban is megjelenik az ellenfelekkel való polémia, főleg a 4. versben. Itt Pál arra utal, hogy a korintusiak kedvezően fogadnak olyan igehirdetőket is, akiknek tanítása nem egyezik az általa hirdetett evangéliummal. A „más Jézus”, „más Lélek” és „más evangélium” kifejezések az ellenfelek előbb említett egyoldalú igehirdetésére vonatkoznak. A hamis tanítók iránti nyitottság által a korintusiak az igaz hittől való elfordulás, másként megfogalmazva a Krisztushoz való hűtlenség veszélyébe kerültek. Ezzel a hűtlenséggel kapcsolatos a 2–3. versekben megjelenő jegyes-szimbolika.

Mielőtt a versek magyarázatára rátérnénk, megjegyezzük, hogy a szimbolika eredete az Ószövetségben keresendő. A próféták ugyanis gyakran házasságként ábrázolták a Jahve és Izrael közötti szövetséget: Jahvét úgy mutatták be, mint hűséges férjet, Izraelt pedig úgy, mint gyakran hűtlenkedő feleséget (vö. Oz 2; Iz 1,21–28; Jer 2–3; Ez 16; 23). Néha a jövőbeli új frigy gondolata is megfogalmazást nyert (Iz 54,4–10; 62,1–9). Pál hasonlatában az az újdonság, hogy ő a képet Krisztus és az egyház kapcsolatára alkalmazza.⁸

A 2. vers megértéséhez szem előtt kell tartanunk a házasságkötés akkori szokását. A házasságkötés két aktusból állt, melyek időben jól elkülönültek egymástól. Az első az „eljegyzés” volt, amely a leány apjának házában történt, természetesen az apa közreműködésével. Az eljegyzéskor hivatalosan megkötötték a házassági szerződést, amellyel hivatalosan létre is jött a házasság: a felek jogilag már egymáshoz tartoztak, mint férj és feleség. A második aktus a „menyegző” volt, amely bizonyos idő — általában 1 esztendő — eltelte után történt meg. Ekkor vezették be ünnepélyes formában a menyasszonyt a vőlegény házába, s ekkor kezdődött el a házassélet. Az eljegyzés és a menyegző közötti időszakban a menyasszony az apa házában az apa felügyelete alatt élt. Az apa volt a felelős azért, hogy leánya hűséges maradjon kijelölt férjéhez. Ezen szokásra hivatkozva Pál azt állítja, hogy ő a korintusi közösséget Krisztusnak jegyezte el, s különös módon felelősnek érzi magát, hogy a korintusi egyház „tisztá szűz” maradjon egészen a Krisztushoz való vezetésig. A valóság szintjén az eljegyzésnek a közösség megalapítása, a menyegzőnek pedig Krisztus második eljövetele felel meg. A hasonlatból kiderül, hogy az egyház már most Krisztus elkötelezettje, de a végső közösség majd csak a parúziakor valósul meg. A hasonlat Pál szerepét is jól megvilágítja. Ő az apa feladatát látja el mind a Krisztusnak való eljegyzésben, mind pedig a Krisztusnak való megőrzésben. Megjegyzendő, hogy az 1Kor 4,15-ben az Apostol kifejezetten a korintusiak „atyjának” nevezi magát. Azzal, hogy a korintusiak kedvezően fogadták a vándortanítókat, akik „más evangéliumot” hirdettek, a Krisztus iránti elkötelezettségük került veszélybe. Pál attól tart, hogy a közösség elveszti eredeti „tisztaságát”, és hűtlensége miatt méltatlanná válik a Krisztussal való teljes és végleges „frigyre”.

⁸ Hasonló alkalmazást más újszövetségi szövegekben is találunk, egyes helyeken közvetetten (vö.: Mk 2,19 köv; Mt 25,1–13). más helyeken egyértelműbb megfogalmazásban (vö.: Ef 5,21–33; Jel 19,6–10; 22,17).

A 3. versben Pál újabb gondolattal egészíti ki a hasonlatot: Éva elcsábítására utal, akit a kígyó ravaszsággal vett rá Isten parancsának megszegésére (vö. Ter 3). Lehetséges, hogy az Apostol azt az elképzelést is szem előtt tartja, amely az apokrif és a rabbinikus iratokból ismert, s amely szerint a kígyó Évát parázna tette csábította el (2Hénok 31,6; bJeb 103b). A kígyó „ravaszságára” való hivatkozás közvetetten azt is jelzi, hogy a hamis tanítók által a korintusiak lényegében ördögi fondorlatnak vannak kitéve.⁹ Ennek fényében érthető az Apostol hevessége: mivel igen nagy a veszély, a kemény szavak eszközét is igénybe veszi a meggyőzés érdekében. Ő, aki a jegyes-Krisztus szolgálatában áll, „Isten féltékenységét” magáévá téve küzd azért, hogy a sátán ez esetben ne tudják diadalmaskodni, s a korintusi egyház mind gondolkodásban, mind magatartásban megőrizze „tisztaságát”.

4. Záró megjegyzések

A kiválasztott szakaszok magyarázata után megpróbálom néhány mondattal összefoglalni Pál apostol egyházzal kapcsolatos felfogását. Szeretném előrebecsátani, hogy a záró megjegyzések kizárólag a bemutatott szövegekre vonatkoznak, s nem érintik más, főleg később keletkezett levelek egyházzal kapcsolatos meglátásait, melyek sokszor új szempontokat tartalmaznak a Korintusi levelekhez képest.

a) Az egyház Pál felfogásában jóval több, mint emberi társaság. Alapvetően Istenhez tartozik: Istentől nyerte létét, s mindenkor Isten élte, fejleszti és irányítja. Az Isten szót a jelen esetben szentháromságos értelemben használom. Megjegyzem azonban, hogy az Apostol külön-külön mindegyik isteni személlyel összefüggésbe hozza az egyházat, s mindegyiknek sajátos szerepet tulajdonít. Az Atyával kapcsolatban általános megfogalmazásokat találunk, amelyek azt jelzik, hogy Ő az egyház létrehozója és birtokosa. Krisztus esetében mind statikus, mind dinamikus vonatkozás megállapítható: Krisztus az egyház alapja, amely fenntartja azt; Krisztus az egyház egységesítője, aki egy testbe fogja a megkeresztelteket, s eucharisztikus testével táplálja őket; Krisztus az egyház jegyese, aki a jelenbeli szeretetkapcsolatot a parúziakor teszi majd teljessé. A harmadik isteni személy, a Szentlélek is jelentős szerepet tölt be az egyház életében: Ő az egyház éltetője és megszentelője, aki a megkeresztelteken lakást vesz, és kegyelmi adományaival a közösség építésére képesíti őket.

b) A természetfeletti jelleg mellett tagadhatatlan az emberi arculat: az egyház a Krisztusban hívók szervezett közössége, amelynek a keresettséggel válik valaki tagjává. A tagok kivétel nélkül felelősek az egyház egységének, szentségének és Krisztus iránti hűségének megőrzéséért. Az egyes keresztyének egyházban betöltött szerepe nem ugyanaz. De a különböző feladatok nem szemben állnak egymással, hanem kiegészítik egymást.

⁹ A 2Kor 11,14–15-ben Pál egyértelműen a sáttal hozza összefüggésbe ellenfeleinek ellene irányuló tevékenységét.

Egyesek különleges szolgálatra lettek rendelve, amely különleges felelősséggel is párosul: mint „Isten munkatársai” (1Kor 3,9) a közösség építését és lelki gondozását kell biztosítaniuk. Hangsúlyos az a gondolat is, hogy az igehirdetőknek mindenkor az apostolok által lerakott alaphoz, vagyis az apostoli hagyományhoz kell igazodniuk.

Produced with ScanTopDF

ROKAY ZOLTÁN

AZ 1KOR 10,1–13 ÉS A DEUTERONOMIUM

Amikor Szent Pál apostol megfogalmazta az 1. Korintusi levél 10. fejezetét, és annak első szakaszában a kivonulás és a pusztai vándorlás eseményeit tüpoinak nevezte, amelyek tüpikoosz történetek, nem sejtette, hogy ezzel egy olyan szentírást értelmezésnek nyit ajtót, amely az Ószövetségben az Újszövetség előképét, esetleg csak előképét látja.¹

Ez a hozzáállás — bizonyos kivételekkel és megszorításokkal nagyjából a II. Vatikáni Zsinat „Dei Verbum” kezdetű, a kinyilatkoztatásról szóló konstitúciójáig tartotta magát, katolikus területen.

Az említett zsinati okmány ugyan kitart a két szövetség elválaszthatatlan kapcsolata mellett, mégis elismeri, hogy már az Ószövetség könyvei bemutatják, „*ki az Isten és ki az ember*”, és bennük „*az Istenről szóló fenséges tanításoknak az üdvösségre vezető életbölcsességnek és imádságnak csodálatos kincsei találhatók.*”²

Az Apostol által felidézett „típusok” és „tipológia” célja a végső időben élő keresztyén közösség okulása. — Tehát kimondottan pedagógikus—didaktikus célkitűzés vezérli a parenetikus megfogalmazásban. Szó szerint ugyan nem idézi a kivonulás és a pusztai vándorlás elbeszéléseit, hanem szabadon idézi őket a címzettek emlékezetébe, már krisztologikusan és eszkatologikusan (esetleg ekleziológiaiilag) interpretálva. — Így a felhőoszlop és a szikla eseményében elválaszthatatlanul fonódik egybe az elbeszélés és az interpretáció.

¹ GOPPELT: *Tüpos*. In: *ThWBNT* [Kittel], VIII, 246. köv. — Pál és az Ószövetség kapcsolatának kutatása gazdag hagyományra tekint vissza. Álljon itt a következő néhány cím: PATAKY ARNOLD: *Szent Pál leveleinek ószövetségi idézetei. Teológia*, 1941/42; KAUTZSCH, E. F.: *De veteris testamenti locis a Paulo apostolo allegatis*. Leipzig 1869; A. VON HARNACK: *Das Alte Testament in den Paulinischen Briefen und in den Paulinischen Gemeinden*. Sitzungberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin: Sitzung der philosophisch-historischen Klasse vom 19. April 1928, pp. 124–41; ULONSKA, H.: *Paulus und das Alte Testament*. ph. D. Dissertation, Münster 1964; VIELHAUER, PH.: *Paulus und das Alte Testament*. In: *Studien zur Geschichte und Theologie der Reformation*. Neukirchen 1969, pp. 33–62; MOODY SMITH, D.: *The Paulin Literature*. In: *It is Written: Scripture Citing Scripture*. Cambridge 1988, pp. 265–291; STEGEMANN, EKKEHARD: *Der Neue Bund im Alten. Zum Schriftverständnis des Paulus in II Kor 3*. In: *Theologische Zeitschrift*. Basel 1986, pp. 97–114; HÜBNER, HANS: *Der vergessene Baruch. Zur Baruch-Rezeption des Paulus in I Kor 1,18–31*. In: *Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt*, 9, Linz 1989, pp. 161–173; SCHREINER, JOSEF: *Jeremia 9,22.23 als Hintergrund des paulinischen „Sich Rühmens“*. In: *Segen für die Völker*. Würzburg 1987; RUSCHE, HELGA: *Zum „jeremianischen“ hintergrund der Korintherbriefe*. In: *Biblische Zeitschrift*. Würzburg 1987, pp. 116–119; BETZ, OTTO: *Der gekreuzigte Christus, unsere Weisheit und Gerechtigkeit. Der alttestamentliche Hintergrund von I Kor 1–2*. In: *Tradition and Interpretation in the New Testament*. Tübingen 1987, pp. 195–215.

² *Dei Verbum*, IV, 15. In: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, Bp. 1975, 150. old.

Engedjük mindenekelőtt magát az apostolt szóhoz jutni:

„Nem akarom, testvérek, hogy ne legyen ismeretes számotokra, hogy atyáink mind ott voltak a felhő alatt és mind átmentek a tengeren és mind alámerítkeztek Mózesre a felhőben és a tengerben és mind egyazon lelki táplálékot ették és mind egyazon lelki italt itták; ittak ugyanis az őket követő lelki sziklából. A szikla pedig Krisztus volt. Am legtöbbjünkben nem telt kedve Istennek. Elhullottak ugyanis a pusztában. Ezek előképként történtek számunkra, hogy meg ne kívánjuk a gonoszat, ahogyan ők gonoszat kívántak. Ne legyetek bálványimádók se, mint egyesek közülük. Ahogyan írva van: leült a nép enni és inni és felkelt játszani. Ne is paráználkodjunk, mint ahogyan közülük egyesek paráználkodtak és egy nap huszonzháromezren veszték oda. Ne is kísértjük (tegyük próbára) az Urat, mint ahogy egyesek közülük kísértették, és kígyók által pusztultak el. Ne is zúgolódjunk, mint egyesek közülük zúgolódtak és odaveszték a pusztító által. Ezek előkép gyanánt történtek velük és okulásunkra írtattak meg, akiket utolért az idők vége. Aki tehát úgy gondolja, hogy áll, nézze, hogy el ne essen. Még nem ért titeket kísértés (próbatétel), ami nem emberi. Hűséges az Isten, aki nem fogja megengedni, hogy megkísértessetek (próbára tétessetek) jobban, mint elbírjátok. Hanem a kísértéssel (próbatétellel) együtt kiutat is készít, hogy ki tudjatok tartani.”

Az ószövetségi utalásokat a Kivonulás, de főleg a Számok könyvében találjuk — különösen a pusztai vándorlás eseményeit. (Nem hiába viseli a Numeri a héber Bibliában a „bammidbar” a „pusztában” címet.)³

Az Apostol szemlátomást tudatosan, pedagógiai és didaktikai célzattal sorolja fel a példákat. A szöveg tehát szándékos reflexió a múlt eseményeire. Az eljárás nem idegen és nem ismeretlen.

Első olvasásra a Bölcsesség könyvének 10,15—19,21-ig terjedő része jut eszünkbe, amely szintén rámutat a kivonulás és a pusztai vándorlás eseményeinek tanító (edidaxas: 12,19) és nevelő (paideuon: 12,22) célzatára. A Bölcsesség könyve minden bizonnyal alexandriai eredetű. A felsorolt példák Izrael és Egyiptom (a Ptolemaiosz korabeli) ellentétét illusztrálják. — Noha Szent Pál leveleiben az ószövetségi idézetek tetemes része a LXX-val rokon vagy belőle származik, lehet, hogy közelebbi forrást és példaképet is találunk, mint a Bölcsesség könyve.

Úgy tűnik, közelebb járunk az igazsághoz, ha nem az ún. „deuterokanonikus”, hanem a protokanonikus könyvek között nézünk előbb szét és keresünk olyant, amely nem csak elbeszéli az eseményeket, hanem azokat tudatosan értékeli, és pontosan meghatározott szándékkal idézi a hallgatóság, olvasóközönség emlékezetébe.

³ Bevezetés és kommentár az egyes helyekhez: NOTH, MARTIN: *Das Vierte Buch Mose. ATD, 7*, Göttingen 1966.

Áttekintés:

- A felhőoszlop: Kiv 13,21; 14,19.22
- A tenger: Kiv 14,15–31
- A manna: Kiv 16,14 köv; Szám 11,7 köv
- A sziklából fakasztott víz: Kiv 17,6; Szám 20,7–11

1Kor 10,5	Szám 14,16.23.29–30
Nem telt kedve Istennek legtöbbjünkben. Elhullottak a pusztában.	A kánaánba küldött kémek visszatérése; lázadás a rémhírek miatt. 20 évtől lefelé a pusztában meg kell halniuk.
1Kor 10,6	11,4.34 (Kiv 16,12 köv)
Ne kívánjuk meg a gonoszt, ahogyan ők gonoszt kívántak (epithümia)	A taberai lázadás; — majd a fürjek; „Még foguk közt volt a hús...”
1Kor 10,7	Kiv 32,6 köv
Ne legyetek bálványimádók se, mint egyesek közülük. Ahogyan írva van: Leült a nép enni és inni és felkelt játszani.	Az aranyborjú
1Kor 10,8	Szám 25,9 köv
Ne is paráználkodjunk, mint ahogyan egyesek közülük paráználkodtak és egy nap (alatt) huszonháromezren veszték oda.	Viszony Moáb leányaival — Baal-Peor imádása; mindenkinek magának kellett megölnie emberei közül a vétkeket. Pinhász leszúrja az izraelitát, aki midiánita nőt vezet; erre alább hagy a pusztítás.
1Kor 10,9	21,5–6 köv
Ne is kísértjük az Urat, mint ahogy egyesek közülük kísértették és kígyók által pusztultak el.	„Se kenyér, se víz; a nyomorúságos étel utálattal tölt el” — Mérges kígyók — rézkígyó.
1Kor 10,10	14,2.36.41–49
Ne is zúgolódjatok, mint egyesek közülük zúgolódtak és odaveszték a pusztító által. ⁴	Akik hadba akartak szállni a frigyláda nélkül az amalekitákkal és kánaániakkal, azokra csapást mérnek és szétszórják őket a pusztában.

⁴ Olethros — vö.: 1 Chr 21,12.15: hó angelos hó exolethreuon (hamalak hammashit) — a Dávid-féle népszámlálással kapcsolatban. — JOHN SCHNEIDER in: *ThWNT*, V, pp. 168–171.

A Korintusi levél már „lelki szikláról” (pneumatiké petra) beszél — mint ahogyan a manna lelki étel és a sziklából fakadt víz lelki ital az új, eszkatologikus — talán eukarisztikus — összefüggésben.¹¹

A Korintusi levél és a Deuteronomium között nagy az időbeli eltérés. Ám, hogy a deuteronomikus gondolkodásmód állandóan eleven volt, bizonyítják többek között azok a zsoltárok, melyek csoportját „deuteronomikus” zsoltároknak szoktunk nevezni. Ezek eredete észrevehetően istentiszteleti jellegű. — Azzal a szándékkal, hogy elgondolkodtassák, életük megváltoztatására, megtérésre — hűségre és a hűtlenség feletti bánatra hangolják a gyülekezetet, emlékeztetbe idézik a kivonulás és a pusztai vándorlás eseményeit. — Ide sorolhatjuk az (50.), a 78., 81., 95., 105. és 106. zsoltárt. — Kifejezéseik között ott találjuk a Deuteronomiumra jellemző fordulatot: Hallgatni Isten szavára.¹²

Ezek a zsoltárok is ismerik az istenkísértés gondolatát: 78,18.41.56; 95,9; 106,14 — és a sziklából fakasztott víz csodáját: 78,15—20; 81,8; 105,41. Meribával és Masszával kapcsolatban: 95,8.

Az elmondottak megengedik a feltevést, megállapítást, hogy már az Ószövetségen belül találkozunk a reflexióval és interpretációval. A fiatalabb rétegek tudatosan értékelik és szándékosan pedagógiai és didaktikai célkitűzéseiknek megfelelő alakban adják tovább a hagyományt, abban a meggyőződésben, hogy amit megírtak, okulásunkra írták.

Úgy tűnik, ennek a hagyománynak és gyakorlatnak fundamentumán áll és működik a tarzusi Saul, amikor az egyébként is erősen parenetikus hangvételű Korintusi levelek közül az elsőben a Deuteronomiumhoz és a deuteronomikus zsoltárokhoz hasonlóan visszapillant az istenkísértésekre, hogy a próbatételek, megpróbáltatások, kísértések közepette éppen a Deuteronomium szavaival buzdítsa hűségre Isten egyházát: „*Hűséges az Isten*” (MTörv; pistos hó Theos) — hael hanneeman, mi pedig mint a korintusiak utódai ráfeleljük: amen.

Becse, 1994. augusztus 21.

¹¹ SCHNACKENBURG, R. erre a helyre vonatkozóan mondja: „Anzeichen für eucharistische Doppelgabe”, in: *Johannes*, II (Herders Theol. Komm. zum NT.), p. 90.

¹² Sm — Jeremiásnál 158-szor fordulnak elő: „...überproportional (vertreten — R. Z.) ...in Dtn und Jer; sm scheint ein Schlüsselwort der dtn. — dtr. Schule und ihrer Erbe zu sein, wie das gehäufte Vorkommen in programmatischen Abschnitten... vermuten läßt.” (sm: VON H. SCHULT: 78. zsol., valamint 50,7 kifejezőmódja közel áll a MTörv 32,1 köv.-höz. In: *ThHWBAT* [JENNI/WESTERMANN], II, pp. 974—982.

LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA A NŐ HELYZETE A KORINTUSI GYÜLEKEZETBEN

„hai gynaikes en tais ekklesiáis sigatósan”

„mulieres in ecclesiis taceant”

„az asszonyok hallgassanak a gyülekezetben”

— olvassuk az 1Kor 14,34-ben. Sokszor hallottuk idézni ezt a mondatot, különösen az utóbbi évtizedekben, és ma újra. Nem az a baj, hogy ez sokszor vált hallhatóvá, hanem az, hogy a Korinthusi levél összefüggéséből kiszakítva, a páli irodalom darabjainak a tanítását figyelmen kívül hagyva, az egész újszövetségi tanítás, a jézusi tradíció és az Apostolok Cselekedeteinek a híradását mellőzve történt általában ennek a mondatnak az idézése. Azt már sokkal kevesebbet, vagy egyáltalán nem hallottuk idézni:

„pasa de gyné proseychomené é prophét eyousa...”

„omnis autem mulier orans aut prophetans...”

„minden asszony, aki imádkozik vagy prófétál...” (1Kor 11,5a), pedig mindkettő ugyanabban a levélben olvasható, mind a kettő abban a nagy összefüggésben található, amelyben az istentisztelet tematikájával foglalkozik az apostol. — Ez az idézési mód tipikus példája annak, hogyan lehet az embernek a bibliai igazságokkal visszaélve, önkényesen felhasználni egy bibliai mondatot a maga koncepciójának az igazolására. A szövegkritikai és nyelvi elemzést mellőző, a kontextust, a szituáció mérlegelését és kortörténeti ismereteket figyelmen kívül hagyó eljárás szakszerűtlen, rossz eredményre vezet. — Olyasvalamiről van ez esetben szó, mintha az orvos tudományos felkészültség és apparátus nélkül próbálna meg gyógyítani, vagy a háziasszony háztartási alapismeretek nélkül készítené el az ünnepi ebédet. — A szakmai felkészültség az élet minden területén jogos és szükséges követelmény, a bibliai kijelentés helyes megértéséhez is nélkülözhetetlen.

A korinthusi levelek — mint ahogyan Pál apostolnak a többi levelére is érvényes ez a megállapítás — nem adnak rendszerezett, összefüggő tanítást a nők egyházi helyzetéről. Levelei azokkal a kérdésekkel foglalkoznak, amelyek az egyházi életben valamilyen szempontból felvetődtek. Ily módon viszont éppen az első Korinthusi levél foglalkozik legrészletesebben a nők egyházi helyzetének témájával. — Ahhoz, hogy a nő helyzetéről — ami a korinthusi gyülekezetet illeti — helyes képet alkothassunk, tudatában kell lennünk annak, hogy az apostol azt az egyházat szólítja meg levelében, amelynek tagjai között ugyanúgy ott vannak a nők, mint ahogyan a férfiak. A levél valamennyi tanítása tehát érvényes rájuk akkor is, ha nincsenek külön megemlítve. Az apostoli tanítás címzettjei az a korinthusi gyülekezet, amelyről Pál így tanít: *„Ti pedig a Krisztus teste vagytok, és tagjai egyenként”* (1Kor 12,27).

Az előadás témájával ezeknek a bevezető gondolatoknak a jegyében három nagy egységben szeretnék foglalkozni. 1. A nők gyülekezeti státusát jelző meghatározás. 2. Egyháztagokként a teremtetési rendekben. 3. A nők funkciója és jelenléte az újjáteremtés rendjét hirdető és megjelenítő istentiszteleten és egyházi munkákban.

1. A nők gyülekezeti státusát jelző meghatározás

Az egyházhoz Krisztus útmutatása nyomán (Lk 8,1—3; Jn 20,1 kk.) megalakulásától kezdve hozzátartoztak a nők (ApCsel 1—2 stb.). Az Apostolok Cselekedeteiben — mintegy zeneműben az ismétlődő motívum — újra meg újra visszatér annak megállapítása, hogy az egyház tagjaivá lettek férfiak és nők (ApCsel 16,14.16; 17,4.12). Helyzetüket az az új rend határozza meg, ami Krisztus kereszthalála után minden ember hátrányos helyzetét megszünteti: *„Krisztusban nincs többé sem zsidó, sem görög, nincs sem szolga, sem szabad, nincs sem férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban”* (Gal 3,28). Azt jelenti ez, hogy azok az ellentétek, illetve feszültségek, amelyek a bűneset utáni korszakban jellemezték Izraelnek és a népeknek, a különböző társadalmi rétegekhez, illetve nemekhez tartozó embereknek az egyházhoz való viszonyát, Krisztus uralma alatt megszűnnek, megszüntethetők, mert ő erre lehetőséget biztosított objektív értelemben. Ahol a rá való hivatkozás nem üres szólam, ott az ő ereje olyan kapcsolatot teremt az emberek között, amely a világban még meglévő régi rendet, akár faji, akár társadalmi, akár nemi alapon tartson feszültségben, illetve hátrányos helyzetben egy-egy réteget, érvénytelenné teszi. — Krisztus kereszthalála által nemcsak Isten és a bűnös ember találkozására teremtett lehetőséget, hanem lehetőséget teremtett arra is, hogy megszűnjön az ellenségeskedés ember és ember között, bármilyen háttérből való legyen is az. *Krisztus fősege alatt ez az új rend válik nyilvánvalóvá tehát a nő helyzetét illetően is a korinthusi egyházban, amelyet az ószövetségi prófécia a történelem utolsó nagy korszakára nézve meghirdettek (Joel 3,1 kk.), jeleként a Krisztus dicsőséges visszajövetelével kezdődő kornak (Jel 21—22).* A Korinthusi levél minden megállapítása, útmutatása, ígérete annak a gyülekezetnek szól, amelyben ott vannak mindkét nem tagjai. Közöttük vannak hitben erősek és gyengék, műveltek és képzetlenek, előkelő származásúak és egyszerű családból valók, hatalommal rendelkezők és kiszolgáltatottak, gazdagok és szegények, szabadok és rabszolgák társadalmi helyzetüket illetően. A felső körökből kevesebben, az alsó társadalmi rétegekből többen (1Kor 1,26 kk.). A gyülekezet körén belül azonban ezek a kategóriák nem számítanak Krisztus intenciója szerint, vagy ha mégis, akkor az ellen küzdenie kell a gyülekezetnek az apostoli útmutatás szerint (1Kor 4—6). Pál a gyülekezet valamennyi tagjának a megszólítására, meghatározására egyetlen kategóriát tart helyesnek, mégpedig ezt: *„testvéreim”* (1Kor 1,10; 2,1). Ez jelzi és kifejezi azt az új kapcsolatot, amelyben a gyülekezet tagjai egymással vannak, bármilyen is legyen a mögöttük lévő háttér. Ez a meghatározás olyan kapcsolatot jelent, amelynek tartalma az egymás iránti szeretet, a kölcsönös megbecsülés és felelősség. Ez a mindenkire érvényes kategória érzékelteti, hogy

az egyház tagjai valamennyien együtt arra hívtak, hogy a Krisztusban adott új rendet megéljék egymás között, hirdessék és jelezzék a világban, küzdjenek érte azzal, illetve azokkal szemben, akik bármilyen szempontból más rendet akarnak érvényesíteni. Hogy a régi, a bűn miatt megromlott világ rendje milyen nagy kísértés, akár a társadalmi különbségek kérdését, akár az erősek és gyengék, akár a férfiak és nők kérdését nézzük, annak jelei a korinthusi egyházban is megmutatkozik. *A Krisztus által adott új rend azonban akkor is érvényes és jövőt ígérő, ha vannak egyének, esetleg nemzedékek, amelyek nem veszik figyelembe.* — Pál a társadalomban még érvényben lévő kategóriák ellenére a gyülekezetben azt hirdeti és érvényesítteti, amely az *újjáteremtés rendjét jelzi e világ keretei között: minden ember, így a nők hátrányos helyzetének is a megszüntetését.* Azok a jelzők, amelyek a gyülekezetnek szólnak, azok az ígéretek, amelyek reménységet ajándékoznak az egész gyülekezetnek, a nőkre is érvényesek, minden megkülönböztetés nélkül. *Korinthusban tehát a nők az egyház teljes jogú, felelősségteljes tagjai a férfiakkal együtt.* Az egyháztagság azonban nem szakít ki a világból, az ún. teremtségi rendek területéről, hanem elhívást és küldetést jelent azok keretén belül Krisztus útmutatásának érvényesítésére.

2. Egyháztagokként a teremtségi rendekben, a társadalomban és a családban

A házassággal kapcsolatos kérdések kerülnek elő főként az előadásnak ebben az egységében. A társadalomban, illetve a világban lévő nők helyzetére nézve ugyanis azok a szempontok érvényesek, amelyekkel úgy foglalkozik Pál, hogy nem szólítja meg külön sem a férfiakat, sem a nőket. A házasság témaköre viszont Korinthusban kérdésként vetődött fel, így azzal részletesen foglalkozik az apostol (ld. 1Kor 7). Arra nézve csupán két rövid utalást találunk más szövegösszefüggésre való tekintettel, hogy Korinthusban az élet színterén valóban ott voltak a nők, részben önállóan (1Kor 1,11), részben férjük mellett dolgoztak (ApCsel 18,1 k.), így egészen röviden ezekkel az esetekkel is foglalkozunk. A levél mindkét témakörrel kapcsolatban hangsúlyozza az egyháztagság konzekvenciájának levezetését. *Az egyház tagjai érvényesíthetik az újjáteremtés rendjét az ún. teremtségi rendek színterén.* Az apostolnak e témakörben megszólaló tanítását a következő általános érvényű szempontok határozzák meg. 1. Mindenki a neki adott kegyelmi ajándék szerint éljen (1Kor 7,7). 2. A hátralévő idő rövidre van szabva (1Kor 7,29). 3. A teremtségi rendek színterén a keresztyén embernek a missziói szempontot úgy kell érvényesíteni, hogy a keresztyén szabadság tartalma a megmentő szeretet legyen (1Kor 7,12—16). Pál nem törvényt hirdet, hanem evangéliumot (1Kor 7,17), nem megkötöz, hanem felszabadít (1Kor 7,18), nem abszolutizálja az ideiglenes rendet, hanem az örökkévaló rend fényében szemlélteti (1Kor 7,31), még akkor is, ha tanításának megfogalmazásában a patriarchális rendnek a kategóriáit használja.

2.1. A házasság témakörére vonatkozó tanítás.

A házasság ennek a világkorszaknak a rendjéhez tartozik, azonban a területén érvényesülnek, érvényesülhetnek már itt és most az eljövendő világ erői. Pál hangsúlyozza, hogy a Krisztusban adott új élet még nem jelenti az embernek a teremtésben adott életformája megváltozását. Lehet házasságban élni, sőt az ember teremtésbeli adottságai szempontjából szükséges (1Kor 7,1 kk.). Lehetséges viszont a házasságot már mellőző életforma is, előremutató jeleként a Krisztus dicsőséges visszajövetelével kezdődő kornak, amikor már nem házasodnak, és nem mennek férjhez (Mt 22,30). Vannak, akik erre az életformára kaptak kegyelmi ajándékot, mint ahogyan Pál apostol, azonban ebben a világkorszakban még nem ez a tipikus (1Kor 7,7). Az apostolnak a házasság témakörével kapcsolatos útmutatását nem a korabeli rabbinikus felfogás motiválja, amely szerint minden izraeli ifjúnak 18 és 24 év között meg kellett házasodni, minden leányt pedig 13 és 14 év között eljegyeztek.¹ Nem is a gnosztikusok házasságot megvető nézete jut szóhoz, hanem a Krisztus által elkezdődött új szituációból adódó szempontok. Hangsúlyozza, hogy a házasságban való élés, vagy a házassággal való nem élés, az önmegtartóztató életforma egyaránt kegyelmi ajándék (1Kor 7,7). *Az ember akkor dönt és él helyesen, ha a neki adott kegyelmi ajándéknak megfelelően választ a két életforma között.* Mindenesetre a házasság és a házasság nélküli életforma nem úgy áll az apostol tanításában egymással szemben, mint ahogyan szemben áll egymással a jó és a gonosz, hanem úgy, hogy az egyik jó, a másik pedig jobb. Az apostol Isten országa építése szempontjából, az Úrnak való szolgálatot szem előtt tartva tartja jobbnak, ha az ember nem köt házasságot. Mindenesetre az apostol a parázناسágot tiltja, nem a házasságot, viszont kétségtelen, hogy a házasság kötelékétől független életstílust előnyben részesíti (1Kor 7,32 kk.). A Korinthusban ismeretes ún. „lelki házasság” (1Kor 7,36 kk.) ideáljának túlértékelésével szemben azonban helyesli a házasságot, amennyiben a felek azt látják jónak, természetesen nem mond ellent a maga álláspontjának. Az viszont kétségtelen, hogy nem akarja askztikus szektává változtatni a gyülekezetet. Tanításában oly mértékben érvényesíti Krisztus mértékét, a benne adott új rendet, hogy a férfit és a nőt azonos módon szólítja meg.

2.1.1. A nő férjének egyenjogú és egyenrangú társa.

Kölcsönös megértés, egyetértés, figyelmesség érvényesítendő a házasságban együttélésük során (1Kor 7,1–7). *Mindkét félnek azonos módon szól az apostoli útmutatás.* Mindkét félnek a másakra tekintettel kell élni. A házasfelek egyenjogú felek, az egyik fél nem a másik rovására, hanem a másikért él. A látszatházasságot elutasítja Pál,² sokkal inkább a házastársak egymás iránti köteleességéről tanít, hangsúlyozva annak a nőt érintő pozitív vonásait. — Míg a paráznával való kapcsolatban a férfi mindig csak önmagára van tekintettel, a házastársi kapcsolatban mindkét félnek a másakra kell tekintettel lennie, az

¹ FASCHER, E.: *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*. 7/1. Berlin 1984. Evangelische Verlags anstalt 181.

² WENDLAND, H. D.: *Die Briefe an die Korinther*. Göttingen 1968. Vandenhoeck und Ruprecht. 179. o.

önzés helyett a szeretet e kapcsolat motivációja és teljességre juttatója. A parázñaságban az egyoldalúság és egyedüllét jut diadalra, a házasságban a kölcsönösség és közösség. A parázñaságban a nő értéktelenné válik, a házasságban méltósághoz jut. A parázñaságban a nő eszközzé válik, a házasságban partnerre, egyenrangú és egyenjogú féllé. A házasságban a két fél azonos jogokkal és azonos köteleességekkel rendelkezik. Az önmaga felett való rendelkezési jogot mindkét fél a másiknak adta át. Ezek szerint minden patriarkális szempont érvényét veszítette. A férjnek a feleséggel, a feleségnek a férjjel kell azonosulnia. Így segít egyik a másiknak abban, hogy a két fél egy egésszé legyen. Pál szerint a férj és a feleség az egymás javát szolgáló funkciókban találkozik, és ennek jegyében él. Ehhez szükséges Isten ereje és tanácsa, amelyet a közös imádságban nyerhetnek el a házaspárok. Erre kell szabaddá tenni magukat. Az istentiszteletnek a rendje a házastársakat köti. Az imádságnak az ősegyház életében igen nagy jelentősége volt. Az imádság Lelke az ember megújító ereje. Szükség van arra, hogy szerves része legyen az ember életének úgy, hogy együtt van a gyülekezettel annak alkalmain férj és feleség, és úgy is, hogy a házastársak egymással vannak együtt közös imádságban. Az élet helyes ritmusának megfelelő életrend védelem a Sátán kísértései ellen. A teljes összhang, harmónia véd a házasságtöréstől. Pál útmutatása jelzi az életre vezető utat az élet szabadon választott, illetve választható lehetőségei között, kinek-kinek aszerint, amire nézve kegyelmi ajándékot kapott Istentől. A döntő dolog az, hogy mindenki vállalja becsületesen azt az életformát, amit Isten szánt neki. Pál a maga korában — amikor az asszony helyzete meglehetősen nehéz volt, igen alacsony sorban, mellőzötten élt a világ nagy részén — merészen újnak számított tanításával. Előtte sehol nem volt a férfi és a nő kapcsolatában kölcsönösségről szó. Az apostoli tanítás szerint az asszony a férfinak egyáltalán nem kiszolgáltatott eszköze, hanem társa, partneri kapcsolatban van vele.³ *A kijelentés nem a férfiről vagy feleségről szól, hanem a férjnek és feleségnek együtt a teljes kölcsönösség és egyenlőség jegyében, meghatározva az együttélésük szempontjait.*⁴ A nő esetében és a férfi esetében Krisztus mércéje ugyanaz, modellként minden egyháztag számára. — Az egyház tagjai e világi korszakban nem arra nyertek elhívást, hogy szétrobbantsák az emberi életnek a teremtésben adott keretét, hanem arra, hogy a bűn romboló, bomlasztó erejét legyőzve a Krisztus bűnbocsátó erejével, a szeretet Lelkének megújító hatalmát igényelve éljenek abban, mint társak. Ezt a partneri kapcsolatot, amely az apostoli útmutatásban kifejezésre jut, szemlélteti a következő ábra. Pál tanácsa az 1Kor 7,2–4-ben tehát így hangzik:

³ KAEHLER, ELSE: *Die Frau in den paulinischen Briefen*. Zürich 1960. Gotthelf-Verlag. 24. o.

⁴ KAEHLER: i. m., 21. o.

2. vers

mindenkinek legyen	→	saját felesége
saját férje	←	és minden asszonynak

3. vers

A férj teljesítse kötelességét	→	felesége iránt,
férje iránt	←	hasonlóan a feleség is

4. vers

hanem a férje;	←	A feleség nem ura a testének,
ugyanúgy		
a férj sem ura a maga testének	→	hanem a felesége

2.1.2. A nem házások, özvegyek, házassági krízisben élő nők is szabadon dönthetnek helyzetük alakításáról az Úr útmutatása szerint.

Pál újra a jó és a jobb alternatíváját tárja választási lehetőségként a gyülekezet tagjainak egy réteg elé. Azoknak a kérdéssel foglalkozik először, akik házasságon kívül élnek. Olyanokról van szó egyrészt, akik még nem is éltek házasságban, másrészt viszont olyanokról, akik elvesztették házastársukat, így özvegyek. A válaszadásban az apostol jobbnak tartja, ha nem változtatva helyzetükön ezek, maradnak továbbra is házasság nélkül. A maga életéből indul ki, viszont nem kényszeríti rá senkire. Ha ugyanis nem kapták az önmegtartóztatás ajándékát, akkor válasszák a másik lehetőséget, amely szintén jó: kössenek házasságot. Ugyanis az önmegtartóztatás ajándéka nélkül az összes, egyébként jól hasznosítható energiájukat felemészti a tiszta életért folytatott harc. — Pál e részlet szerint is azonos szinten álló feleknek tekinti mindkét nem tagjait, így ugyanazt a tanácsot adja nekik. Nem mér más mércével egyik nem tagjai esetében sem. — A következőkben a házasságban élőknek az Úr parancsát szóltatja meg, az asszonyt és a férfit külön-külön megszólítva, de azonos üzenettel fordul hozzájuk. Mindkét esetben arra inti a megszólított házasságot, hogy ne bontsa fel a házasságát (Mk 10,11 k.). Míg a rabbinikus teológia csak arról a lehetőségről tud, hogy a férj bocsátja el a feleségét, addig Pál ez esetben is, a férfi és a nő egyenjogúsága szempontjának megfelelően, számol azzal a lehetőséggel is, hogy az asszony kezdeményezhet válást. A válás természetesen egyik házaspár esetében sem helyes. Pál az Úr parancsának szellemében egyik esetben sem tanácsolja, ha azonban a válás mégis bekövetkezik, akkor a továbbiakban az elvált feleknek azt tanácsolja, hogy maradjanak házasság nélkül, számítva a kibékülés, megbékülés lehetőségével.

2.1.3. A vegyes házasságban élők a missziói szempontot szemük előtt tartva döntsenek a válás kérdésében, akár férfiak, akár nők. (1Kor 7,12—16).

Az Úr tanácsát Pál arra az esetre is megvilágítja, ha keresztyén és nem keresztyén fél él együtt házastársként. Ez az eset azért is gyakori volt Korinthusban, mert megtörtént sok esetben az, hogy nem mind a két fél lett keresztyénné a missziói munka során. Mi történjék a keresztyén és nem keresztyén fél házasságával? Megmaradhat-e a keresztyén fél

a nem keresztyén féllal életközösségben? Pál útmutatása szerint a nem keresztyén fél döntésétől kell függővé tenni a házasság további sorsát. A keresztyén számára minden esetben a másik fél megtartása, az ő szempontjaihoz való alkalmazkodás a járható út, lehetőleg a házasság további fenntartása. Ha a nem keresztyén házastárs, akár férfiról, akár nőről legyen is szó, kész a házastársi kapcsolat fenntartására, a hívő férj, illetve feleség ne igyekezzék szabadulni tőle a házasság felbontásával. Pál a partneri kapcsolat szempontjainak megfelelően említi mindkét esetet. A hívő fél a házastársak közül akár férfi, akár nő, azért kapja azt az útmutatást, hogy maradjon meg a házastársa mellett, mert Isten a hívő féllal egy testnek számító társát az ő szempontjából ítéli meg, és utódaira nézve is érvényesíti kegyelmi szövetségét. Míg a kegyelem Istene ígérete szerint az ítéletben harmadik, illetve negyedik generációig kéri számon a bűnt, addig kegyelmét ezerig terjeszti ki azok utódaira, akik őt szeretik. A hívő házasság így a maga életével áldássá válik társa és gyermekeinek számára. A keresztyén házaspár a házasságban odavonzza a szent Istenhez társát. A szentség Pál szerint Isten valóságos ereje, amely a nem keresztyén felet megragadja, hatalmába keríti.⁵ A kegyelem hatalmasabb, mint a nem keresztyén házastárs hitetlensége. Az Istenbe vetett feltétlen bizalom és a kegyelem reális erejével való számolás alapján vállalhatja jó reménységgel a hívő fél a hitetlen házastárral való együttélést. Az utódokra, a gyermekekre nézve is pozitív az apostol álláspontja. A vegyes házasságból származó gyermekek szentek. Isten megszentelő ereje kiterjed rájuk. (Ennek a részletnek az alapján feltételezik többen is, hogy az ősegyházban a gyermekkeresztiséget gyakorolták.)⁶ A gyermekek számára előny a keresztyén családi légkör, amelyet a hívő fél biztosíthat. Természetesen nem mágikus határról van szó, hanem Istennek az utódokra kiterjedő kegyelmi szövetségéről szóló ígérete realizálásába vetett reménységről, és annak a jegyében való tanításról, tetről. Az Isten kegyelmének reális hatásával számol Pál. Számol azonban azzal is, hogy a nem keresztyén házastárs nem óhajtja fenntartani a házasságát a hívő féllal. Ebben az esetben a hívő fél szabad. A kényszer helyett Pál a szabadság jegyében való döntés útját tartja helyesnek. A kényszer a missziói munka terén is legfeljebb látszateredményeket szülhet. Ha a nem keresztyén fél válási szándékának a hívő fél ellenállna, az csak békétlenségre vezetne. A „hitetlen fél »nem«-je ebben az esetben lehetetlenné tesz minden misszionáriusi tevékenységet.”⁷ Az eredmény csak békétlenség lenne. „Újra a szabadság törvénye érvényes”, a keresztyén ember a nem keresztyén emberhez való viszonyában sincs szolgaság alá vetve.⁸ A megindoklás Isten békeakarátában van, amely nélkülözhetetlen fundamentuma a házasságnak is. Az együttélés békesség nélkül lehetetlen. Isten a békesség Istene (1Kor 14,33), és békességre hívott meg. Ezért ha az együttélés békességben nem folytatható, a válás elé a hívő házastárs nem gördíthet akadályt, semmiféle mentőszándékkal. Az emberi szándék, akarat Isten szándékával, akaratával összhangban menthet meg

⁵ WENDLAND: i. m., 57. o.

⁶ CULLMANN, O.: *Tauflehre des NT*. 1948. 39 k.

⁷ KAEHLER: i. m., 29. o.

⁸ CONZELMANN, H.: *Der erste Brief an die Korinther*. Göttingen 1969. Vandenhoeck und Ruprecht. 149. o.

embereket. A 14. v. és a 16. v. nincs ellentétben egymással.⁹ Ott ugyanis arról az esetről van szó, hogy a házasság fennmaradását mindkét fél akarja, itt viszont arról, hogy a nem keresztyén fél nem akar tovább a hívő féllel együtt élni. Amennyiben a hívő fél részéről helytelen volna ott a házasság ellen dönteni, annyira helytelen lenne itt a házasság fenntartásának kierőszakolása. Isten szabad az ember megmentésében, és kinek így, kinek úgy adja a megtartás útját. *Pál e tanítása során annyira természetesnek veszi, hogy a nő helyzete a gyülekezet keretén belül azonos a férfiével, hogy az alternatívát egyáltalán nem abban látja, hogy férfihez szól-e az útmutatás vagy nőhöz, hanem abban, hogy hitben lévőhöz, vagy nem hívőhöz.*

2.1.4. A nők szabad döntésük alapján mehetnek férjhez (1Kor 7,25–28).

Pál nemcsak a hajadonok, hanem a nőtlenek szempontját is tekintetbe veszi, amikor a még házasság előtt lévőknak ad tanácsot. Mindkét nem tagjait megszólítja, minthogy egyformán érdekeltnek tekinti őket a dologban. Először a fiatal lányokhoz fordul. Míg Izrael jogrendjében a nő csupán tudomásul vehette a férfi döntését, az egyház rendje szerint maga dönt személyes kérdéseiről, így házasságát illetően is. *Az apostol egyetlen partnereknek tekinti a házasulandó feleket.*¹⁰

2.1.5. A lelki kapcsolatban élők dönthetnek a házastársi kötelék mellett (1Kor 7,36–38).

Különleges esetről van szó, ahogyan azt e versek alapján láthatjuk Korinthusban, főként az askétizmusra hajló gyülekezeti tagok körében.¹¹ A szöveg arra utal itt, hogy az egyház kezdeti időszakában ismeretes volt a keresztyén gyülekezetek körében az ún. lelki jegyesség.¹² Az eredeti szövegben szereplő *parthenos* „hajadon”, „szűz” megszokott jelentése itt speciális értelemben fordul elő: „a kedves”, „a szeretett”.¹³ A gyülekezet olyan leányairól van itt szó, akik a nemi közösség kizárásával éltek együtt lelki kapcsolatban egy férfival, s így módon megvalósították a keresztyén askétikus életideált.¹⁴ Olyan keresztyénekről van szó tehát itt, akik ún. lelki házasságban éltek együtt.¹⁵ Az apa és leány korábban ismert és feltételezett kapcsolatát az eredeti szöveg *gameitōsan* fogalma teszi lehetetlenné: „házasodjanak össze”. Pál tehát itt a „lelki jegyeseknek”, illetve lelki házasságban élőknek, akik a testi kapcsolat kizárásával éltek együtt, adja azt az útmutatást, hogy ha az idő megérett arra, talán éppen a lelki társ testi állapotát illetően, hogy a lelki

⁹ WENDLAND: i. m., 57. o.

¹⁰ KÜMME: *Parthenos* in: *ThHWNT* [Kittel], V. 824. o.

¹¹ CONZELMANN: i. m., 157. o.

¹² Herm. sim. IX. 11,1 kk. Herm. vis. I. 1 kk.

¹³ LIETZMANN, H.—KÜMME, W. G.: *Handbuch zum Neuen Testament* 9. 1949, 291. o.

¹⁴ *ThHWNT* [Kittel], V. 824. o.

¹⁵ BAUER, W. [szerk.]: *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testament und der übrigen urchristlichen Literatur*. Berlin 1958. A. TÖPPELMANN tanulmánya, 273. o.

kapcsolaton túl tovább lépjenek: házasodjanak össze. A lelki kapcsolatban együtt élők között a kapcsolat tehát házastársi közösséggé alakulhat, ha úgy látják jónak, anélkül, hogy a keresztyén etikát megsértenék. Nem vétkezik az, aki házasságra lép azzal, aki addig csak lelki társa volt. Aki viszont továbbra is lelki társként akar élni társával, az is helyesen cselekszik. A keresztyén szabadság jegyében dönthet az ember arról, milyen keretek között akar élni. Aki feleségül veszi azt a lányt, aki egy ideig lelki társa volt, helyesen cselekszik, aki viszont továbbra is megmarad vele lelki kapcsolatban, az még jobban cselekszik, tudniillik így továbbra is több idejük marad együtt az Úr szolgálatára. — Félreértések elkerülése végett szükség van itt annak leszögezésére, hogy a szövegben tehát nem a hűtlen vőlegények igazolásáról van szó semmiképpen. Végzetes félreértése lenne a szövegnek, és Pál intenciójával teljesen ellentétes lenne az, ha valaki úgy értelmezné, hogy itt a jegyesség felbontását helyeselné a bibliai szöveg, amikor ezt mondja: aki ezt teszi, még jobban cselekszik. Ha ugyanis valaki nem veszi el feleségül lelki társát, az nem azt jelenti, hogy szakított vele, vagyis otthagya, hanem azt, hogy továbbra is a testi kapcsolat kizárásával élnek együtt, egymás lelki társaiként.¹⁶ Pál két jó utat mutat azonos módon azoknak, akik egymásnak lelki társai.

2.2. A társadalomban szereplő nők

A társadalomban, a világban lévő női gyülekezeti tagok számára az egész gyülekezetet megszólító, általános érvényű útmutatások érvényesek. E téren sincs kétféle mérce, amint azt az előadás bevezetésében jeleztem. Két női név szerepel ugyan, azonban egészen más összefüggésben. *Kloé* neve csupán azért került elő, mert az ő embereitől vette az apostol a híradást a gyülekezet pártokra való szakadásának veszélyéről. *Priscilla* pedig Korinthusban férjével együtt Pálnak otthont adott és munkát biztosított, mivel a szaképesítésük azonos volt. Mindenesetre mindkét adat mellékesen a gyülekezet szociológiai és a nők korinthusi helyzetének felmérése szempontjából is hasznos.

2.2.1. Kloé, az önálló munkaadó.

Kloé többeknek az úrnője: *hoi Chloes* „a Kloéhoz tartozók”, Kloé emberei. Olyan emberekről van szó, akik az alacsonyabb társadalmi réteghez tartoztak.¹⁷ Vitattott ugyan, hogy egyáltalán korinthusiak-e azok, akikről Pál Efezusban értesül a gyülekezeti problémákról? A szituáció elemzése azonban azt mutatja, hogy jól ismert korinthusiakról van szó, akiket Pálnak nem kellett közelebből bemutatni. Felvetődik az a kérdés is, hogy vajon nem Kloé családtagjairól van-e szó? Ez azonban azért kizárt lehetőség, mert a családtagokat az apáról szokták megnevezni (Jn 21,2), még akkor is, ha a férj már nincs életben. Ha a férj halott, akkor a kor szokása szerint a fiukról határozzák meg az anyát, és

¹⁶ LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *A nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*. Budapest 1993. Kálvin Kiadó. 242. o.

¹⁷ THEISSEN, G.: *Soziale Schichtung in der korinthischen Gemeinde*. In: *Studien zur Soziologie des Urchristentums*. Tübingen 1989. J. C. B. Mohr. 254. o.

nem fordítva (Mk 15,40.47). A kortörténeti adatok tehát arra utalnak, hogy nem Kloé szűkebb vagy tágabb családjának a tagjait kell itt számításba vennünk. Pál ezt a kifejezést tágabb értelemben használja, ahogyan erre több példa is van az Újszövetségben (1Kor 16,31; ApCsel 16,33; Róm 16,10; Fil 4,22). *Kloé rabszolgáiról vagy a felügyelete alatt dolgozó, tőle függőségi viszonyban lévő egyénekről van tehát itt szó. Olyan vezető szerepkört ellátó asszony tehát Kloé, aki több embert foglalkoztat munkaadóként.* A gyülekezet közismert tagja a társadalomban rabszolgákkal, esetleg felszabadított rabszolgákkal rendelkező nő. Valamelyik területén az életnek munkaadó. Vannak emberek, akik az ő irányítása, vezetése alatt dolgoznak, ilyen értelemben hozzá tartoznak. A korinthusi egyház közismert tagja önálló munkaadó a társadalomban.

2.2.2. Priscilla, iparos a férjével együtt.

Pál egy rövid ideig a korinthusi missziós munka során maga is velük együtt dolgozott és náluk lakott (ApCsel 18,1 kk.), sátorponyva-készítők voltak. Mivel Rómából kellett kitelepülniük, nem biztos, hogy Korinthusban megtalálták a számításaikat. Valószínűleg üzleti okok miatt mentek át Efezusba, ahol a házi gyülekezet vezetői (1Kor 16,19). Priscilla férjével együtt tehát szakiparos, és emellett végzett gyülekezetépítő, Krisztus tudományát terjesztő munkát.

3. A nők funkciója és jelenléte az újjáteremtés rendjét hirdető és megjelenítő istentiszteleten és egyházi munkákban

Pál a korinthusiaknak nemcsak arra nézve ad útmutatást, hogy a Krisztus követői hogyan éljenek a világban, az ún. teremtségi rendekben, hanem azt is megvilágítja, hogy az egyház tagjai hogyan vegyenek részt az istentiszteleten, illetve az egyházi életben. Az apostolt tanítása megfogalmazásában nem az határozza meg, hogy egykor Gamáliel tanítványa volt¹⁸ — bár a patriarkális szemléletmódtól függetlenné vált; nem is a világ szelleme hatott rá —, hanem az a Krisztus, aki a Lélek által megragadta és vezette. Krisztus követte ő, hirdette azt az evangéliumot, amely az ellenségeskedést legyőzte. Az evangélium örömet jelent minden embernek, és nemcsak az ember lelki, nemcsak egyéni, földi életét formálja át, hanem a népeket és társadalmakat is, békességet hirdet a népeknek, egyenlőséget az embereknek. *Az egyház minden tagja részes az egyház valamennyi szolgálatában.*¹⁹ A Lélek megnyilvánulása mindenkinek adatik (1Kor 12,7). Az tehát, hogy az egyházban ki milyen speciális munkát végez, attól függ, hogy milyen kegyelmi ajándékot kapott. *Az ősegyház korában a nőknek sokféle szolgálatuk és tisztük volt az egyházban, így*

¹⁸ LENKEYNÉ SEMSEY K.: i. m., 217 kk.

¹⁹ SCHELKLE, H.: *Dienste und Diener in den Kirchen der neutestamentlichen Zeit. — Das kirchliche Amt im Neuen Testament.* Hrsg. Karl Kertelge. Darmstadt 1977. 224. o.

*Korinthusban is.*²⁰ A korinthusi egyházban szolgáló nőknek az istentiszteleti, pásztori munkájáról szól az apostol. Útmutatása azonban nemcsak azoknak szól, akik kegyelmi ajándékot nyertek egyházi szolgálatra, hanem azoknak is, akik az egyház egyszerű tagjaiként vettek részt az istentiszteleten. Az egyházi szolgálatokat illetően nem azt a szempontot tartja irányadónak, hogy kinek milyenek a teremtésbeli adottságai, hanem azt, hogy kit mire tesz alkalmassá a Lélek ajándéka. Mert némelyik a Lélek által a bölcsesség ígéretét kapta, a másik az ismeret ígését, ugyanazon Lélek által. Egyik ugyanattól a Lélektől a hitet, a másik ugyanazon Lélek által a gyógyítások kegyelmi ajándékait. Van, aki az isteni erők munkáit vagy a prófétálást kapta; van, aki a lelkek megkülönböztetését, nyelveken való szólást, vagy pedig a nyelveken való szólás magyarázatát kapta. De mindezt egy és ugyanaz a Lélek munkálja, aki úgy osztogatja kinek-kinek az ő ajándékát, amint akarja. (1Kor 12,8). Ez a döntő szempont a nők egyházi helyzetét illetően Korinthusban, amely szerint vannak elhívott szolgák és ún. egyszerű gyülekezeti tagok.

3.1. Elhívott szolgák

3.1.1. Az istentiszteleten imádkozó és prófétáló asszonyok (1Kor 11,2—6).

Ezek a versek a gyülekezeti istentiszteleten szolgáló férfiak és nők istentisztelethez méltó megjelenésének a kérdésével foglalkoznak. A korinthusi gyülekezetben voltak karizmatikus férfiak és karizmatikus asszonyok, akik a gyülekezet istentiszteleti alkalmain szolgáltak. Pál nem a nők istentiszteleti szolgálatá ellen lép fel — azt egészen természetesnek tartja —, hanem arra nézve ad útmutatást, hogy öltözetük egyrészt a maguk teremtésbeli adottságainak, másrészt az emberi tisztességnek, istentiszteleti funkciójuknak megfelelő legyen. Pál ebben a részletben annak a körnek a fogalmi készletét használja, amelytől a témával kapcsolatos kérdést kapta, viszont mondanivalójának tartalmában egyértelművé teszi, hogy a női egyenjogúság képviselője. Úgy tanít a női egyenjogúságról Pál, hogy nem hallgatja el, sőt a gnosztikusokkal szemben hangoztatja, és határozottan képviseli a nemek közti különbözőséget. A nemek közt lévő teremtésbeli különbség természetesen nem jelent értékbeli különbséget, hiszen a kettő egy, és mindkettő Istentől van. *A teremtésbeli adottság nem jelent hátrányt az újjáteremtéshez tartozó szervezet, az egyház istentiszteletén való szolgálat szempontjából.* A nők istentiszteleti szolgálatát általános volt, ezért is kell vele foglalkozni.²¹ Az természetes a gyülekezetek körében, hogy azok az asszonyok, akik lelki ajándékot kaptak, a gyülekezet istentiszteleti alkalmain szolgáltak. Arra viszont ügyelni kell, nehogy gnosztikus színben tűnjének fel, semmiképpen ne legyenek azonosíthatók a gnosztikus libertinista irányzat tagjaival. Pál a spekulatív, hellenista-zsidó iskola alapján álló tradíció fejtegetései után a tiszta tanítás rögzítéséhez jut el; azt rögzíti, hogy a természetes különbségek az egyházban betöltött funkciójuk során is megmaradnak a nők és férfiak között.²² *A nő gyülekezeti szolgálatában való egyenjogúsága*

²⁰ WENDLAND: i. m., 90. o.

²¹ WENDLAND: i. m., 90. o.

²² CONZELMANN: i. m., 215. o.

*mellett úgy foglal állást, hogy nem hallgatja el a két nem közt lévő természeti különbséget.*²³ A természetes különbség jeleinek megszüntetése nem lehet cél az istentiszteleti gyakorlatban. Pál a nők istentiszteleti szolgálatára nézve azt az útmutatást adja, hogy természetes női mivoltuknak megfelelő öltözetben és külsővel végezzék szolgálataikat. Ne igyekezzenek külsejükben a férfiakhoz hasonlónak lenni. Olyan jelentős volt a nők istentiszteleti szolgálata, hogy a lelki ajándékot nyert nők gyülekezeti szolgálatait egészen magától értetődő tényként feltételezi. Ezzel voltaképpen megtört a nő — különben e korszakban mindenütt érvényesülő — lebecsülése, ami kultikus szolgálatait illeti. A teremtés rendje szerinti különbség ugyan nem változott meg a férfi és a nő között, viszont ez nem zárja ki azt, hogy Krisztus a férfit és az asszonyt az új, az egyház eszkatologikus közösségébe, mint a Lélek közösségébe, testének tagjaként azonos módon, azonos ígéretekkel hívja el. *Pál éppen azt teszi hangsúlyossá itt, hogy Isten a női nem tagjait anélkül állítja a maga szolgálatába, hogy női mivoltukat meg kellene tagadniuk.* Rendelkezése voltaképpen a zsidó szokásnak felel meg, amelynek értelmében a nő fátyolt viselve a fején jelent meg a nyilvánosság előtt. Korinthusban Pál egyrészt a város meglehetősen laza erkölcsi életére, másrészt a görög kultusz rendjére való tekintettel rendelkezik úgy,²⁴ hogy a nők, a zsidó nők nyilvánosság előtt való megjelenésének a rendjét tekintsek magukra nézve irányadónak, ami a gyülekezeti szolgálatuk alkalmával megjelenésüket illeti. Ügyelniük kell arra, hogy ne legyenek összetéveszthetők se a keresztyénségen kívüli vallások képviselőivel, se a parázna nőkkel. A keresztyén istentiszteleti szolgálatot teljesítő nőnek a külseje is legyen méltó szolgálatához. *Pál apostol egyáltalán nem teszi kérdéssé azt, hogy egy nő a gyülekezetben imádkozhat-e, vagy prófétálhat-e, vagyis elláthat-e istentiszteleti funkciót, mivel ez akkor nem is volt kérdés, azt azonban fontosnak tartja, hogy az istentiszteleti szolgálatban lévő nő külső megjelenése legyen összhangban szolgálatával.*

3.1.2. Gyülekezeti pásztor (Róm 16,1).

Fébé a kenkreai gyülekezet szolgálója. Korinthus egyik jelentős kikötővárosában teljesít szolgálatot. Származása szerint a népek fiai közül való,²⁵ felszabadított rabszolgánő.²⁶ Az apostol *tén adalphén hémon* „a mi testvérünket” meghatározással a maga testvéri közösségébe sorolja. Ezt követi hivatásának meghatározása: *ousan diakonon tés ekklesiás tés en Kegchreais*. — Fébé egy konkrét gyülekezet, a kenkreai gyülekezet szolgálója. Az írásmagyarázók általában egyetértenek abban, hogy Fébé esetében nem alkalmi szolgálatról, hanem rendszeres ún. „hivatali” tisztség ellátásáról van szó.²⁷ A *diakonosz*

²³ WENDLAND: i. m., 127. o.

²⁴ CONZELMANN: i. m., 218. o.

²⁵ BAUER, W.: i. m., 1708. o.

²⁶ MICHEL, O.: *Der Brief an die Römer*. Göttingen 1966. Vandenhoeck—Ruprecht. 340. o.

²⁷ LENKEYNÉ SEMSEY K.: *Ki volt Fébé?* In: *Ref. Egyház* 1978. 280—283. o.

fogalma itt már hivatali cím.²⁸ Az asszonyok keresztség és úrvacsora alkalmával is segítséget nyújtottak a szolgálatban.²⁹ A participiumos mondat szerkezet és helymeghatározás által az látszik nyilvánvalónak, hogy Fébé esetében egy állandó jellegű, elismert szolgálatról van szó, amely legalábbis előzetes lépcsőfoka a későbbi egyházi tisztségnek.³⁰ Mivel a *diakonosz* Pál korában egészen mély és átfogó jelentéstartalommal rendelkezik, itt olyan gyülekezeti munkát jelöl, amely az igehirdetést és a szeretetszolgálatot egyaránt magába foglalja. *Fébé kenkreai munkaköre a későbbi lelkipásztori tisztség felel meg.* Ekkor ugyanis még a *diakonosz* és az *episzkoposz* („felügyelő”) fogalma csaknem azonos jelentésű. Nem véletlen, hogy az ApCsel-ben (6,1–6) sem használatos még azok jelölésére, akik — a mi mai fogalmaink szerint — a diakóniai munkát végezték többnyire. A *diakonosz* fogalma ugyanis csak jóval később specializálódott, illetve szűkült le ebbe az irányba. Az ősegyház korában még egészen széles a jelentéstartalma.³¹ Fébé neve mellett még egy szokatlan fogalom is szerepel: a *prostatis*, aminek a jelentése: „előljáró”, „vezető”, „patrónus”. Némelyek szerint mivel ez a meghatározás egy nő neve mellett szerepel, így átvitt értelemben kell vennünk a fogalom jelentését. Kérdéses viszont, hogy vajon Pál is átvitt értelemben használta-e ezt a fogalmat? Ismeretes azonban az az álláspont is, amely szerint Fébé a későbbi püspöki tisztségnek megfelelő tisztelet töltötte be.³² Szerintem Pál éppen Fébé speciális hivatását jelölte ezekkel a fogalmakkal, azokat a munkaköröket, amelyeket általában férfiak szoktak betölteni, de Jézus Krisztus intenciója szerint az egyház korában betölthettek nők is. Miért jelentene a *diakonosz* és a *prostatis* fogalma Fébé neve mellett mást, mint amit a férfiak neve mellett jelent egyébként? Pál mondhatta volna egyszerűen azt is, hogy Fébé ápolta a betegeket, gondozta az elhagyatottakat, özvegyeket Kenkreában, viszont ha nem ezt mondta, hanem a masculinumi fogalmakat egy egészen egyértelmű összefüggésben használja Fébé gyülekezeti és közegyházi tisztségének jelölésére, akkor minden bizonnyal Fébé neve mellett is az marad e fogalmak jelentéstartalma, ami egyébként férfi munkatársainak a neve mellett volt. Nincs nekünk sem semmiféle bibliai alapunk arra, hogy megváltoztathassuk e fogalmak jelentéstartalmát csupán azért, mert egy nő neve mellett szerepelnek. Az pedig, hogy Fébének az ősegyházban betöltött „lelkipásztori” tiszteiből a későbbiek során „diakonissza” lett, azzal függ össze, hogy amikor sor került az eredeti szövegnek a különböző nemzeti nyelvű fordításaira, a korszellem már oly mértékig meghatározta az egyházat minden tekintetben, hogy az egyház keretein belül is szokatlanú lett az, ami még az I. században természetes volt. A nemzetiségi nyelvű fordítások nem az eredeti szöveg hűséges értelmének megfelelően fordították le a *diakonosz*

²⁸ MICHEL, O.: i. m., 340. o.

²⁹ MICHEL, O.: i. m., 340. o.

³⁰ KÄSEMANN, E.: *An die Römer*. Tübingen 1973. J. C. V. Mohr. 391. o.

³¹ KITTEL, G.: i. m., vol. 2, 89. o.

³² MOLTSMANN—WENDEL, E.: *Freiheit Gleichheit Schwesterlichkeit. Zur Emanzipation der Frau*. München 1977. Chr. Kaiser Verlag. 21. o.

fogalmát, hanem a korokban kialakult jelentésváltozásnak megfelelően.³³ Az I. század után ugyanis a *diakonosz* fogalmának jelentéstartalma oly módon változik meg, hogy az már csak a szeretetszolgálat jelentést foglalja magába. Fébé Korinthus kikötővárosában olyan szolgálatot teljesített, amelyet Pál említésre méltónak tartott, és igyekszik segíteni további munkáját.

3.1.3. Gyülekezeti vezető, missziói munkás férjével együtt.

Priscilla és Akvila együtt van az Úr szolgálatában (ApCsel 18,1 kk. 26; Róm 16,3; 1Kor 16,19). A házaspár korinthusi munkája mellett jelentős az efezusi is, gyülekezet tartozott a házukhoz. Az asszony kiemelése azzal függ össze, hogy befolyása és szolgálata még jelentősebb volt a gyülekezetek számára, mint a férjéé. *Pál munkatársainak nevezi őket, tehát mindketten ahhoz a körhöz tartoztak, amely a missziói munkában magas szinten részt vett.* A diaszpórában önálló missziói munkát végeztek Pál intenciója alapján.³⁴ Az első két évszázadban az egyház még nem rendelkezett épületekkel³⁵, hanem privát házakban gyülekeztek össze (ApCsel 12,12; Kol 4,15; Filem 2). Ahol Priscilla és Akvila letelepedett, ott a háza a gyülekezet otthonává is lett. *Ez a házaspár úgy volt benne az egyház életében, hogy nemcsak Pál, hanem a népek fiaiból alkult gyülekezetek körében és számára jelentős szolgálatokat végzett.* Munkájuk jelentősége meghaladta a korinthusi gyülekezet kereteit.

3.2. A beszélgető asszonyok intése (1Kor 14,33b–36), útmutatás az egyszerű gyülekezeti tagoknak.

Szégyenletes az asszonynak a gyülekezetben beszélgetni, mindennek szépen és rendben kell történni a gyülekezeti istentiszteleten (1Kor 14,40). A Újszövetségnek ez a részlete, az 1Tim 2,12-vel együtt az, amelynek alapján az első század végétől kezdve a nők istentiszteleti szolgálata egyre inkább háttérbe szorult, majd teljesen meg is szűnt. Míg azonban az 1Tim 2,12-ben csak a *didaskein*, a tanítás funkciójának gyakorlására nézve írja Pál: *ouk építrepó* „nem engedem meg”, addig e részlet szerint az asszonyoknak hallgatni kell a gyülekezetben, ellentétben az 1Kor 11,2 kk. útmutatásával, amely szerint Pál az asszonyok gyülekezeti szolgálatát feltételezi. *Miről van itt tulajdonképpen szó?* Némelyek szerint ez a néhány vers megtöri az eddigi gondolatmenetet, a szöveg hagyományozása nem egyértelmű.³⁶ Az írásmagyarázók között némelyek ezt a részletet Pál neveltetési háttéréből igyekeznek megmagyarázni. Szerintük Pál az asszonyok gyülekezeti funkcióját bár nem szívesen, de tudomásul vette, itt viszont a saját véleményének adott hangot.³⁷ Ennek a feltételezésnek azonban a 11. részben semmi nyoma nincs. Különben is nemcsak a 11.

³³ LENKEYNÉ SEMSEY K.: i. m., 270. o.

³⁴ LENKEYNÉ SEMSEY K.: i. m., 222. o.

³⁵ MICHEL: i. m., 338. o.

³⁶ CONZELMANN: i. m., 289. o.

³⁷ LIETZMANN, H.: *An die Korinther I/III*. Tübingen 1969. J. C. B. Mohr. 75. o.

résben számol a nők gyülekezeti szolgálatával, hanem leveleiben másutt is, de e levél keretén belül szintén. A 14,26-ban egészen általános értelemben tanít arról, hogy a gyülekezet minden tagja lehet a Lélek különböző ajándékainak hordozója, illetve szószólója.³⁸ A szöveg szövegtörténeti, szituációtörténeti alapon történő vizsgálata (amely kiegészíthető irodalomkritikai, hagyománytörténeti és teológiai elemzéssel) jól értékesíthető szempontokra hívja fel a figyelmünket. Ebből a szempontból értékes tanulmányok születtek meg.³⁹ A szövegkritikai elemzés azt mutatja, hogy a 34–35. vers nem tartozott a szöveg eredeti állományához, megtöri Pál tanításának gondolatmenetét. Redaktori marginális megjegyzésként szerepelhetett, amelyet későbbi leírók másoltak be a páli kontextusba. Arról lehet szó, hogy judaista hatásra elkezdődött a keresztyén nők istentiszteleti szolgálatának korlátozása, főleg Jeruzsálem pusztulása után (Kr. u. 70), a levél ismeretlen judaista szemléletű leírója a maga véleményét rögzítette lapszéli jegyzetként az istentisztelet kérdéseivel foglalkozó tanítás mellé, amelyet a későbbi leírók, éppen a korszellelem felerősödő hatására másoltak be a szövegbe. A Korinthusi levél beszédtilalma azonban sem nem eredeti részlete a levélnek, sem nem Páltól származik.⁴⁰ Az irodalomkritikai kutatás azt mutatja, hogy semmiféle törés nem jelentkezik a szövegben akkor, ha a kérdéses részletet kihagyjuk, sőt ez a két vers jelenti Pál gondolatmenetének megtörését. Ily módon az apostol az eredeti gondolatmenethez egy kitérés, illetve elkalandozás után tér vissza. Egy másik érv pedig az — ami szintén helyes megfigyelés —, hogy Pál a *kathós kai ho nomos legei* „ahogyan a törvény is mondja” idézési formát nem használja. Az Ószövetséget sehol másutt, soha nem ezzel a bevezetővel idézi, hanem a következő idéző formulákkal: „amint meg van írva” — ez a leggyakoribb —, ezzel rokon a *hé graphé legei*, „az Írás mondja”, vagy: „a törvényben meg van írva”. Feltűnő a stílusbeli különbség az 1Kor 9,8 és e részlet között. Még egy nyomós érv, ami kétséggé teszi e részlet páli eredetét, és ez már nem formai dolog, hanem tartalmi. A törvény sehol nem szól semmit a nők beszédét tiltó parancsról. A hagyománytörténeti elemzés szintén az előző megfigyeléseket igazolja. Az 1Kor 11,5-ben Pál egyetlen szóval sem tiltja a nők istentiszteleti szolgálatát, csupán arról ír, hogy a gyülekezeti szolgálat alkalmával megjelenésük is legyen méltó a szolgálatukhoz, amint arról az előzőekben már szóltunk. Ha a páli irodalom egész összefüggésében vizsgáljuk meg ezt a tiltó parancsot, akkor is azt kell látnunk, hogy egyáltalán nincs összhangban sem a páli tanítással, sem az apostol gyakorlatával. Ez a részlet nem felel meg sem Pál teológiai szemléletének, sem gyakorlatának. Minden bizonnyal a késő zsidó

³⁸ LEIPOLDT, J.: *Die Frau in der antiken Welt und im Urchristentum*. Leipzig 1955². Koehler—Amelang. 187 kk.

³⁹ *Frauen auf neuen Wegen. Studien und Problemberichte zur Situation der Frauen in Gesellschaft und Kirche*. Berlin 1978. Burckhardthaus-Verlag. — *Die Frau im Urchristentum*. Freiburg 1983. Herder. — BERTINETTI, I.: *Frauen im geistlichen Amt*. Berlin 1965. Evangelische Verlagstalt. — FITZER, G.: „Das Weib schweige in der Gemeinde”. *Über den unpaulinischen Charakter der mulier-taceat-Verse in 1 Kor 14*. München 1963. (Theol. Existenz heute NF. 110).

⁴⁰ LEIPOLDT: i. m., 187 kk.

tradícióból származó nézet a század vége felé került be a levél állományába, amikor a keresztyén egyházon belül is már némelyek kezdték a női szolgálatot lebecsülni,⁴¹ éppen a korszellem hatására.⁴² *A megnyugtató, helyes magyarázata e részletnek az, hogy míg a 11. részben a karizmatikus nők gyülekezeti szolgálatáról van szó, addig itt a gyülekezeti asszonyok közbeszólásairól, beszélgetéséről.* Az eredeti szöveg *laleó* fogalma a 14,34-ben nem azonosítható a 11,2 kk.-ben szereplő *prophéteuó* fogalmával. A *laleó* elsősorban „beszélni”, „beszélgetni” jelentéstartalmat foglalja magában akkor is, ha alkalmanként jelentheti ugyan a Jézusról való beszélgetést is. A *prophéteuó* egyértelműen a karizmatikus megnyilatkozást jelenti, a Lélek inspirációja alapján megszólaló, eligazító, útmutatást adó beszédet, az igehirdetést. Pál ez esetben nem a *prophéteuó* ígét használja, hanem a *laleót*. Amennyiben tehát a fenti eléggé meggyőző érveknek nem adnánk helyt, és mégis Páltól való résznek tartjuk ezt a két verset, akkor sem a nők egyházi szolgálatának a megtiltásáról van szó. *Nem azt tanítja Pál, hogy a keresztyén asszonyok, akik a Lélek ajándékát elnyerték, nem szólalhatnak meg az istentiszteleten, hanem azt, hogy ne beszélgessenek.* Pál miközben a gyülekezeti istentisztelet kérdéskörével foglalkozik, a 11. részben a karizmatikus nőknek ad útmutatást, itt viszont a karizmával nem rendelkező asszonyok istentiszteleten való részvételének helyes módjáról tanít. Az apostol miközben az istentisztelet rendjéről tanít, a gyülekezet épülését és a kívülről meggyerését tartja szem előtt. Mivel Korinthusban talán éppen sok, meglehetősen alacsony műveltségi szinten álló nő az istentiszteleten sok mindent nem értett meg a karizmatikusok megnyilatkozásaiból — ami hátrányos helyzetükből adódóan természetes — állandó közbeszólásaikkal zavarta az istentisztelet rendjét, valamint azzal, hogy a szomszédjával akarta megbeszélni a dolgot. — Pál a nők tanulási, fejlődési lehetőségét nem akarta elzárni, de az istentiszteleten nem engedélyezi azt, éppen azért, hogy ott az állandó közbeszólásokkal és a szomszédal folytatott beszélgetések miatt ne legyen zűrzavar, sem hangzavar. Az asszonyoknak az istentiszteleten csendben kell maradniuk, éppen a jó rend miatt, és amit tudni akarnak, azt otthon kell megtanulniuk férjüktől, aki nyilván sokkal tájékozottabb volt helyzetéből adódóan, így alkalmas arra, hogy feleségét nevelje, és eljuttassa arra a szintre, hogy a gyülekezeti istentisztelet dolgait megértse. A gyülekezet tagjainak nagy része, ami a nőket illeti, úgy lett keresztyén, hogy a hit dolgaiban való jártasságot utólag kellett megszereznie. Egyébként az asszonyok szeretnek beszélgetni, különösen ahol többen is vannak együtt, így e szempontból is érthető az apostoli intelem, az istentisztelet keretén belül ez illetlen dolog. A jó rend a gyülekezeti asszonyoktól is fegyelmezett magatartást kíván. A gyülekezethez méltó életre nevelődni kell. Ezt igyekszik elősegíteni ez a levélrészlet.

⁴¹ BERTINETTI, I.: i. m., 132. o.

⁴² LEIPOLDT: i. m., 191. o.

Összefoglalás

A nő helyzetét vizsgálva a Korinthusi levelek alapján a következőket állapíthatjuk meg:

1. A korinthusi egyház tagjaihoz ugyanúgy hozzátartoznak, mint bárki más. Pál a korinthusi egyházról tagjainak a nemi, faji, illetve társadalmi különbségeikre való tekintet nélkül ezt tanítja: „Ti pedig Krisztus teste vagytok, és egyenként annak tagjai” (1Kor 12,27). A gyülekezetet úgy szólítja meg együtt következők, hogy annak valamennyi tagjával számol mindenféle hátrányos megkülönböztetés nélkül.

2. Az egyház tagjai együtt arra nyertek elhívást, hogy az ún. teremtetési rendek kereteiben érvényesítsék az eljövendő világ erejét, az újteremtés rendjét. Közülük minden egyes tagnak úgy kell élni az ún. teremtetési rendekben, a társadalomban és a családban, akár férfi, akár nő, ahogyan arra kegyelmi ajándékot kapott (1Kor 7,17). Az apostol ugyanazt a tanácsot adja a gyülekezet mindkét nemhez tartozó tagjainak. Az egyház tagjai együtt hívtak arra, hogy úgy éljenek környezetükben, hogy az a többiek javát és üdvösségét segítse elő, akármelyik területén is vannak az életnek: „Akár esztek tehát, akár isztok, bármit cselekesztek, mindent Isten dicsőségére tegyetek! Megütközésre ne adjatok okot se a zsidóknak, se a görögöknek, se az Isten egyházának; mint ahogyan én is mindenben mindenkinek igyekszem kedvére lenni, nem a magam hasznát keresve, hanem a többiekét, hogy üdvözüljenek.” (1Kor 10,31–33).

3. A nők az egyház egyenjogú tagjaiként az istentiszteleten vagy úgy vesznek részt, mint szolgálatra elhívottak, vagy úgy, mint egyszerű gyülekezeti tagok, attól függően, hogy mire kaptak kegyelmi ajándékot. „Mert egyenként mindnyájan profétálhattok” (1Kor 14,31). A hitelesnek elismert páli levelek az 1Kor 14,33–36 kivételével a gyülekezeti viszonyokat és szolgálatokat illetően teljesen összhangban egymással azt tanítják, hogy a nők az istentiszteleten, a gyülekezetek vezetésében és a missziói munkában magától értetődően részt vettek.⁴³ A nők számára elrendelt hallgatási parancs nem a gyülekezeti szolgálatra elhívott nőknek szól, sőt nagy a valószínűsége annak, hogy nem is Pál korából való. Későbbi stádiumát mutatja ugyanis az egyházi életnek.⁴⁴

Úgy tűnik, hogy a 2. vagy 3. generáció korát jelzi az 1 Kelemen levélhez hasonlóan, amelyben hasonló parancs található. — A páli korszakban az 1Kor 7,12–16 szerint nemcsak a hívő házaspárok tartoztak a gyülekezethez együtt, hanem az asszonyok is hitetlen férjükkal együtt és megfordítva (7,13). Az asszonyok önállósága és a férfiakkal való egyenértékűsége a gyülekezetben belül minden tekintetben: ez a korinthusi helyzet.

⁴³ DAUTZENBERG, G.: *Zur Stellung der Frauen in den paulinischen Gemeinden*, in: *Die Frau im Urchristentum*. Freiburg 1983. Herder. 182–224. o.

⁴⁴ BERTINETTI, I.: i. m., 132. o.

SZABÓ FERENC S. J.

KRISZTUS FELTÁMADÁSÁNAK LEGŐSIBB TANÚSÍTÁSA

(1Kor 15,1–11)

Szakemberek szinte egyöntetű véleménye szerint az első Korintusi levél 15. fejezetének néhány verse (főleg: 3b–5a) a Krisztus feltámadása melletti keresztény tanúságtétel legősibb emléke: az evangéliumok megírása előtti kérügmát, igehirdetést tükrözi, amely néhány évvel Jézus halála és feltámadása után rögzítődött. Szent Pál ugyanis a feltámadásról írva az első Korintusi levél 15. fejezetében azt mondja, hogy már mint hagyományt adta át, amit kapott, amikor második missziós útja során, 50/52 körül a korintusi egyházat megalapította. Első korintusi levelét Efezusból vagy e kis-ázsiai város közelében időzve írta: ApCsel 19 szerint harmadik missziós útja alkalmával, tehát 54–57 között.

Olvassuk el a most elemzett szöveget az új protestáns fordításban:

„Eszetekbe juttatom, testvéreim, az evangéliumot, amelyet hirdettem nektek, amelyet át is vettetek, amelyben meg is maradtatok. Általa üdvözültök is, ha megtartjátok úgy, ahogy én hirdettem nektek, hacsak nem elhamarkodott módon lettetek hívőkké. Mert én elsősorban azt adtam át nektek, amit én magam is kaptam; hogy tudniillik Krisztus meghalt a mi bűneinkért az Írások szerint, és — ugyancsak az Írások szerint — feltámadt a harmadik napon, és megjelent Kéfásnak, majd a Tizenkettőnek. Azután megjelent több mint ötszáz testvérnek egyszerre, akik közül a legtöbben még mindig élnek, néhányan azonban elhunytak. Azután megjelent Jakabnak, majd valamennyi apostolnak. Legutoljára pedig az összes között, mint egy torzszülöttnek, megjelent nekem is. Mert én a legkisebb vagyok az apostolok között, aki arra sem vagyok méltó, hogy apostolnak neveztessem, mert üldöztem az Isten egyházát. De Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok, és hozzám való kegyelme nem lett hiábavaló, sőt többet fáradoztam, mint azok mindnyájan; de nem én, hanem az Istennek velem való kegyelme. Azért akár én, akár azok: így prédikálnak, és ti így lettetek hívővé.”

1. Élethelyzet és szövegösszefüggés

1Kor 15,3b–7 tehát olyan ősi kérügmaformula (hitvallás), amelyet Pál korábban a damaszkuszi közösségtől vett át, vagy Jeruzsálemben az apostoloktól (Gal 1,18), vagy Antiochiában (ApCsel 11,26) a keresztény ősközösségektől; erre emlékezteti a korin-

tusiakat. Ebben a formulában benne vannak a jelenések is: első helyen mindig Pétert említi, nem Mária Magdolnát, ill. az asszonyokat, majd a Tizenkettőt, ill. tizenegyet (vö. Mk 16,6–14; Lk 24,33–36; Jn 20,1–10 és 19 kk.)

Pál miként a korábbi prédikátorok, akiktől átvette az evangéliumot (15,1–2 és 11), Isten szavát hirdeti (vö. 1Tesz 2,13). Itt most nem hivatkozik, mint a Galata-levél elején, apostoli meghívására és krisztusi kinyilatkoztatásra: a galatáknak, akiket néhány tévtanító megzavart, elferdítve Krisztus evangéliumát, bizonyítani akarja evangéliumának isteni eredetét: „az általam hirdetett evangélium nem embertől ered, hiszen nem emberektől kaptam vagy tanultam, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából” (Gal 1,11–12 vö. 16). (Ezután csodás megtérést írja le.) Itt, a Korintusi levélben ugyan emberi áthagyományozásról van szó, de ez nem mond ellent a Galata-levélnek. A két címzett közösség helyzete más, másként kell tehát érvelni. Egyébként a Galata-levél sem mellőzi az emberi hagyományt: Pál elmondja, hogy három évre megtérése után felment Jeruzsálembe, hogy megismerkedjék Péterrel, és nála maradt tizenöt napig. Láta még Jakabot is, az Úr testvérét (Gal 1,18). „Kinyilatkoztatástól indítva mentem föl, s megbeszéltem velük, a tekintélyesekkel külön is, az evangéliumot, amelyet a pogányok közt hirdettek, hogy hiába ne fáradozzam vagy fáradtam” (Gal 2,2). Viszont az 1Kor 15,8-ban, miután felsorolta a jelenéseket, utal arra, hogy a feltámadt Krisztus öneki, Pálnak is megjelent. Az 1Kor 9,1-ben is azt állítja, hogy látta az Urat, Krisztust.

A görög kikötővárosban, Korintus keresztény közösségében különböző problémák merültek fel; ezeket tisztázza Pál levelében. Nem utolsósorban Krisztus feltámadása és a hívők feltámadása kapcsolatát, *szembeállítva azokkal, akik tagadják a holtak feltámadását*. „Ha pedig Krisztusról azt hirdetjük, hogy feltámadt a halálból, hogyan mondhatják közületek némelyek, hogy nincs a halottaknak feltámadásuk” (1Kor 12). Rögtön figyeljük meg, hogy Pál nem Krisztus feltámadását bizonyítja, hanem — ezt teljes bizonyossággal állítva — a holtak feltámadása mellett érvel. A korintusi görögöktől idegen volt a testi feltámadás gondolata, miként az athéni bölcsektől is. (Láttuk ezt tavaly az areopaguszi beszéd kapcsán [ApCsel 17,32].) Platón nyomán a művelt görögök a testet a lélek börtönének tartották, azt remélték, hogy a jövőben a halhatatlan lélek kiszabadul e börtönből. (Vö. L. CERFAUX, *Le Christ dans la Théologie de saint Paul* Paris, 1954, 63.)

Egyes mai kutatók szerint Pál a Korintusi levélben bizonyos gnosztikus tanok ellen lép fel, amelyek képviselői azt tartották (tagadva a testi feltámadást), hogy „a feltámadás már megtörtént”. (Vö. 2Tim 2,18: „Kerüld a világias, üres fecsegést... Az ilyenek... akik eltévelyedtek az igazságtól, mert azt hangoztatják, hogy a föltámadás már megtörtént.”) Ezek jó néhány ember hitét megzavarták. E gnosztikusok szerint a keresztségben már megtörtént a föltámadás, ezért nincs szükség arra, hogy a jövőben feltámadást várjunk. (Vö. H. CONZELMANN az 1Kor 15,3–5 hitvallásformuláját elemezve: *Ev. Theol.* 25, 1965, 10–11.) De a korintusi levél tanítását ez a hipotézis lényegileg nem érinti.

JACOB KREMER szerint az apostol föltámadás melletti érvelésének lényege a következő: „Korintusban Jézus föltámadását magát nem vonták kétségbe. Kifejezetten állítja a levél: »az evangéliumot, amelyet hirdettem nektek, elfogadtátok, és szilárdan kitaratok

benne.« (1Kor 15,1). Pál érvelése tehát azt hangsúlyozza, hogy a holtak feltámadásának tagadása összeegyeztethetetlen ezzel a hittel: »Ha nincs föltámadás, akkor Krisztus sem támadt föl« (15,13 és 15,16). A következőkben az apostol megkísérli a holtak feltámadásába vetett hit és a Krisztus feltámadásába vetett hit közti feloldhatatlan kapcsolatot bizonyítani, és pedig kidomborítva Krisztus, a »a holtak«, pontosabban: »elszenderültek zsengéje« (15,20) egyedülálló helyzetét: a feltámasztott Krisztus az »új Ádám«, akiben mindenki életre kelt (15,22, vö. 45–47: az utolsó — új Ádám — Krisztus élető lélekké lett). A Krisztus feltámasztásába vetett hitet ebben az érvelésben, miként az egész fejezetben Pál eleve feltételezi.” (JACOB KREMER, *Das älteste Zeugnis von der Auferstehung Christi*, Stuttgarter Bibelstudien 17, 13–14).

Még egyszer röviden a lényeg:

Mivel tehát Korintusban nem Krisztus feltámasztását, hanem a holtak jövődő feltámadását tagadják, 1Kor 15,3–8 nem Krisztus feltámasztásának mint egy eddig tagadott igazságnak bizonyítása. Pál csak emlékeztet *evangéliuma* lényegére, Krisztus üdvhozó halálára és feltámadására, amelyet mint áthagyományozott őskeresztény tanítást továbbadott, amikor a korintusi közösség tagjai elfogadták a hitet, és az egész 15 fejezetben ezt eleve feltételezve érvel a holtak föltámadása mellett.

Anélkül, hogy a legfontosabb versek részletes elemzésébe bocsátkoznánk, néhány lényeges megjegyzést teszünk a szöveggel kapcsolatban. Pál „*evangéliumról*” beszél: a görög *euangelion* *jóhírt* jelent (a profán görögben: híradás a győzelemről). Az újszövetségi nyelvhasználat háttérében ott van az Ószövetség is (pl. Iz 52,7: „*Mily szép, ha feltűnik a hegyekben az örömhírt hozók lába!*”). Jézus maga — a szinoptikusok szerint — az „örömhírt” hirdette (Mk 1,14.38). Az evangélium tartalma: „elközelgett Isten országa (uralma). Pál is „hatalommal” hirdette az evangéliumot: „*Evangéliumunk ugyanis nemcsak szóval jutott el hozzátok, hanem erővel, a Szentlélek kiárasztásával és mélységes meggyőződéssel is*” (1Tesz 1,5). Ugyanígy hirdette Pál az evangéliumot Korintusban, még az evangéliumok megírása előtt, nem sokkal Jézus feltámadása után. Nemcsak a hirdetés aktusáról (evangelizálásról) van szó, hanem az örömhír tartalmáról is, Krisztus üdvhozó haláláról és föltámadásáról, amely révén Isten országa „betört” világunkba. Így pl. a Római levél elején is Pál ezt mondja: evangéliumának hirdetésére választotta ki, melyet a szent iratokban prófétái által előre hirdetett Fiáról... A protestáns fordítás szerint: „Az ő Fiáról szól ez az evangélium, aki test szerint Dávid utódaitól származott, a Szentlélek szerint pedig a halálból való feltámadásával Isten hatalmas Fiának bizonyult” (Róm 1,3–4). (E versek fordítása a Békés–Dalos-féle Újszövetségben pontatlan!)

A korintusiak *átvették*, befogadták ezt az evangéliumot, amelyet Pál *átadott* nekik, amint maga is *kapta*. Itt tehát „áthagyományozásról”, „*paradosis*”-ról, *traditioról* van szó. Az „áthagyományozás” (*traditio*) ismert volt a rabbinikus irodalomban, a zsidóság körében. Pál arra utal, hogy a kapott, átvett evangéliumot ugyanolyan szellemben és tartalommal adta tovább, mint amilyenben kapta. Katolikus és protestáns teológusok sokat reflektáltak az *alapító tradíció* (áthagyományozás) mivoltára; ez lényeges a kánonképződés és a hit normája szempontjából. Azt mondhatjuk, hogy manapság a protestánsok is elfogadják ezt

az *alapító* (apostoli) Hagymányt (nagy kezdőbetűvel), de megkülönböztetik a későbbi *egyházi* hagyomány(ok)tól (kis kezdőbetűvel).

Egyébként 1Kor 11,23-ban hasonló formulát találunk az Eucharisztia alapításával kapcsolatban: „Mert én az Úrtól vettem, amit át is adtam...” (A Hagymányról lásd: P. Lengsfeld in: *Mysterium salutis* I, 1965, 273–276.)

A korintusiak *hittel* el(be)fogadták az evangéliumot, amelyben most *szilárdan állnak*, megmaradnak (15,1, vö. Róm 5,2). Nem elég tehát azt mondani, hogy „élünk” (Békés), vagy: „vagyunk” (prot. ford.), az *Evangéliumban-állni* jelenti a szilárd kitartást az üdvözítő hitben, ami egyben új életmódot is magával hoz, mert a kegyelem (*charisz*) hatékony (Róm 5,2), mert a *Krisztusban-lenni* (1Kor 3,1), az ő Lelkéből élni, Krisztusra mint alapra (3,10) építeni: új életet, lelki életet és biztonságot jelent. Az Apostol ezért buzdít a feltámadásról szóló 15. fejezet végén: „Ezért, szeretett testvéreim, *legyetek szilárdak*, rendíthetetlenek, buzgólkodjatok mindenkor az Úr munkájában, tudván, hogy fáradozástok nem hiábavaló az Úrban” (15,58). Igen, Krisztus feltámadása, illetve a belé vetett hit alapoz meg mindent, ad értelmet a keresztyén életnek. „Mert ha halottak nem támadnak fel, Krisztus sem támad fel. Ha pedig Krisztus nem támad fel, semmit sem ér a hitetek, még bűneitekben vagytok. Sőt akkor azok is elvesztek, akik Krisztusban hunytak el. Ha csak ebben az életben reménykedünk a Krisztusban, minden embernél szájalomra méltóbbak vagyunk.” (1Kor 15,16–19; vö. 32).

2. A kériigma tartalma

„...*Meghalt a mi bűneinkért*” — „*Meghalt*”: ez még nem mond önmagában semmi rendkívülit. Az emberek születnek és meghalnak. A Messiás is vállalja az emberi sorsot. Feltehetően az őskeresztyének gyakrabban beszéltek Jézus haláláról, mint keresztre feszítéséről. De Jézus korában a zsidóság a halált a bűnhöz kapcsolta (Sir 24,25). Pál a Római levélben kifejezetten azt állítja, hogy a halál a bűn által lépett a világba (Róm 5,12), és hogy könyörtelen ellenség: „utolsó ellenségét, a halált is megsemmisíti” (1Kor 15,26). Egyébként Jézus kereszthalála a zsidóknak botrány, a pogányoknak meg örülség (1Kor 1,23).

„*A mi bűneinkért*” kifejezés jelzi Jézus halálának üdvözítő jelentését. Jézus Krisztus *nem a saját bűneiért* vagy bűnei miatt halt meg (ő bűn nélkül volt), hanem a mi bűneinkért, a mi bűneink miatt. A görög *hüper* prepozíciót a latin *pro*-val adja vissza, magyarul bűneinkért. A *peri* (miatt), vagy *dia* (által), vagy *anti* (helyett) jelentéseket is magába foglalja. „*A mi bűneinkért*” önmagában még nem határozza meg, hogy vajon Krisztus halála bűneink *miatt* történt-e (vagyis a mi bűneink *okozták* halálát), vagy bűneink eltörlése *végett*. A *helyettesítés* eszméje is jelen lehet, miként Róm 3,25-ben és 2Kor 5,21-ben: Isten Jézust adta oda véres engesztelő áldozatul; Isten a bűn hordozójává tette értünk őt, aki bűnt nem ismert, hogy Isten igazságának részesei legyünk. Egyébként Krisztus halálának üdvhozó (engesztelő, jóvátévő, megtisztító, megszabadító) jelentését Pál gyakran fejezi ki az *értünk*

kitétellel: Róm 5,8; 8,32; 14,15; 1Kor 1,13; 11,24; 2Kor 5,14.15 és 21; Gal 2,20; 3,13; Ef 5,2; 5,25; 1Tim 2,6; Tit 2,14... Mindez a helyettesítő engesztelés gondolatát hordozza. Mindenesetre a korintusiak számára a bűntől való megszabadulás lényeges, életbevágó gondolat volt.

Mindezt még jobban meghatározza a következő kitétel: „*az Írások szerint*”. Természetesen az *őszövetségi* Írásokról van szó. Az ősegyház igehirdetésében (ApCsel 3,8 k.; 4,11; 8,12—35; 13,27—29; vö. Lk 24,25—27), általában az egész Újszövetségben állandóan visszatér az a gondolat, hogy Krisztus *beteljesítette* az Írásokat, mindazt, amit Mózes, a próféták, a zsoltárok a Messiásról előre jeleztek („jövendöltek”). A szenvedéstörténetben különösképpen kidomborodik ez a meggyőződés: Isten üdvözítő terve szerint Jézus beteljesíti a prófétai sorsot, vállalva az üldöztetést és a halált is. A *mi bűneinkért* gyakran utal az izajási Szenvedő Szolgára (Iz 53,4—6,8.11—12: Jahve szolgája a mi bűneinket hordozza, érettünk szenved, bűneink sebesítették meg stb. Persze, kérdéses marad, hogy a Pál által átvett ősi formula megfogalmazói ismerték-e már az izajási vonatkozást.)

„*Eltemették, és — ugyancsak az Írások szerint — feltámadt a harmadik napon.*” Az „eltemették” ténymegállapítás. Izraelben természetes volt, hogy a kereszten meghaltakat eltemették. A most elemzett ősi hitvallásformulában az „eltemették” a „meghalt”-hoz kapcsolódik. Az eltemetés mintegy hangsúlyozza: Krisztus valóban meghalt. (Tehát nem szállt le a keresztről, és nem folytatta földi életét.) Az eltemetkezés szimbolikáját Pál a keresztségnél használja (Róm 6): a vízbe való alámerítés azt jelképezi, hogy meghalt a régi ember, meghaltunk a bűnnek, hogy új életre szülessünk — „feltámadjunk” Krisztussal. „Feltámadt a harmadik napon”: ebben utalás van az üres sírra is. (Vö. ApCsel 2,29—32 és 12,29—37; vö. még 1Kor 15,35 kk.; Jézus teste nem lát rothadást, hanem „szellemi”, dicsőséges testté alakul.) Jézus Krisztus halála és feltámadása összetartoznak. Ez a húsvéti titok, hitvallásunk magvát alkotja.

Itt aprólékosan elemezhetnénk az *egeiró* jelentéseit, aktív és passzív formáit, Pál szóhasználatát: *feltámasztás* (tranzitív: az Atyaisten feltámasztja Jézust), ill. *feltámadás* (az álomból felébredni stb.). De itt eltekintek a grammatikai elemzéstől.

3. Fundamentálteológiai és krisztológiai vonatkozások

Jézus tudja, hogy az *igazak feltámadnak* az utolsó napon. Atyjától kapott hatalmát kinyilvánítva halottakat támaszt (Jairus leányát, a naimi ifjút, Lázárt). Ezek a feltámasztások (amelyek lényegében hullák megelevenedései), egyrészt visszautalnak az őszövetségi próféták halott-támasztásaira, másrészt valamiképpen előre jelzik az ő feltámadását. Jézus nyilvános működése során világos kijelentéseket tesz arról, hogy az Emberfiának meg kell halnia, de harmadnapra feltámad (Mk 8,31; 9,31; 10,34; és párhuzamos helyek). De az apostolok ezt nem értik, miként a Messiást nem képzelik szenvedő szolgának. Az emmauszi tanítványok esete mindezt világosan példázza (Lk 24,21—24.37; vö. Jn 20,19). Szükségük volt a húsvéti tapasztalatra, hogy eljussanak az igazi hitre. Az üres sír ténye még nem volt

elég, hogy meggyőzze őket Jézus feltámadásáról, hiszen ez magyarázható lett volna a holttest elvitelével (Lk 24,11 k.; Jn 20,2). Egyedül János hisz rögtön (Jn 20,8).

Ezért volt szükség a Feltámadott *megjelenéseire*. Szent Pál itt az 1. Korintusi levélben felsorolja őket (1Kor 15,5 kk.). Ez a felsorolás nem vág tökéletesen egybe az evangélisták tanúságával. De ez most nem lényeges. Tény az, hogy az ősi igehirdetés, majd az evangéliumok és az újszövetségi könyvek egy dologban megegyeznek: az *Írások* beteljesedését, az Írásokkal való összhangot hangsúlyozzák. Pünkösd után az apostolok megértik, hogy az Írások szerint így *kellett* mindennek történnie. A megdicsőült Krisztus egyébként megmagyarázza az emmauszi tanítványoknak, hogy az Írásokban minden reá vonatkozott. Isten, amikor feltámasztotta Jézust, Messiássá, Úrrá, Üdvözítővé tette, Ő az élők és holtak bírója, „elsőszülött a halottak közül”; Ő a dicsőség Ura (1Kor 2,8; Fil 2,11). Mivel kiüresítette magát, engedelmes volt a kereszthalálig, az Atya felmagasztalta őt, és mindenek Urává tette, ahogy a Filippi-levél Krisztus-himnuszban olvashatjuk.

XAVIER LÉON-DUFOUR és AUGUSTIN GEORGE tanulmányait követve most bővebben szólok a *jelenésekről*. (X. LÉON-DUFOUR „*Apparition du Résuscité et herméneutique*” in: *La résurrection du Christ et l'exégèse moderne*, „*Lectio Divina*” 50, Cerf Párizs 1969, 153—173. Vö. még ugyanebben a kötetben AUGUSTIN GEORGE tanulmányát a Tizenegynek történt megjelenésekről, 75 és kk. oldalak.) Pál a korintusiakhoz szólva az ősi igehirdetés formuláját egyszerűen átvette, és ehhez csatolta a neki történt megjelenést. Pál nem beszél el a megjelenéseket, mint az evangéliumok, hanem egyszerűen jelzi, hogy a jeruzsálemi egyház tanúskodik Krisztus feltámadásáról, és hogy többen még élnek azok közül, akik látták az Urat. Az ő saját találkozása a feltámadt Úrral a damaszkuszi úton személyes, szubjektív, ha úgy tetszik, de nem olyan látomás, mint amelyet a szentek történetében olvashatunk. Ugyanakkor különbözik is az evangéliumi jelenésektől, amelyek az Úr mennybemenetelig történtek, a megdicsőült Krisztus leereszkedése folytán, hiszen Jézus feltámadása nem egy hulla megelevenedése (lásd Lázár feltámasztását), hanem átmenet egy másik létrendbe, átlépés az Atya dicsőségébe. Exegéták gyakran hivatkoznak Gal 1,15-re, amikor 1Kor 9,1 és 1Kor 15,3—5 értelmezéséről van szó. Pál — mint már említettem — a Galata-levélben arról beszél, hogy Isten a damaszkuszi úton *kinyilatkoztatta* neki Fiát. De a Galata-szöveg főleg a *belső élményt* hangsúlyozza (persze ezért még lehet objektív, vagyis hiteles, valóságnak megfelelő). E kinyilatkoztatás különbözik a látomásoktól, és maga az Apostol is megkülönbözteti attól az élménytől, amelyet így fejez ki a Galata-levélben (2,20): „Élek ugyan, de nem én, hanem Krisztus él bennem.”

Ezt a problémát WILLI MARXSEN tétele kapcsán sokat vitatták, főleg protestáns teológusok (vö. A. GEORGE említett tanulmányát, i. h. 66 és kk.). MARXSEN Krisztus feltámadásával kapcsolatban azt a kérdést feszegette, hogy mi a kapcsolat és különbség a Krisztus látása (megjelenés) és Krisztus feltámadásának eseménye (ténye) között. Egyesek ugyanis, és ezek közé tartozik MARXSEN, nem az eseményre helyezik a hangsúlyt (az időben és térben meghatározó „történetiségre”, ami természetesen különböző a keresztre feszítésnél és a feltámadásnál), hanem az esemény *jelentésére*; tehát a lényeg az, hogy Jézus él, a hitben elfogadott kérügma révén részesülünk az általa hozott üdvösségben — Lelkéből

élünk. MARXSEN hangsúlyozza: az evangéliumok szerint az apostolok (a tanúk) látrák a keresztre feszített Jézust, de halála után. Ebből a zsidók számára, akik ekkor már hittek az általános feltámadásban, az következett: Jézus feltámadott. (Számunkra, modernek számára nem okvetlenül világos ez a következtetés.) MARXSEN szerint ez a következtetés nem található az Újszövetség legősibb rétegeiben. Ami pedig Pált illeti, ti. 1Kor 9,1-et: „Vajon nem vagyok apostol? Nem láttam Urunkat, Jézust?”, MARXSEN hangsúlyozza: Pál nem ezt mondja: „láttam a Feltámadottat”, hanem: „láttam Urunkat, Jézust”. MARXSEN véleményét és a körülötte kialakult vitát nem részletezem, de még megemlítem, hogy már a szintén protestáns MAURICE GOGUEL kijelentette: „Jézus mindenekelőtt a tanítványok szívében támadt fel, akik szerették őt és hittek benne.” (A feltámadás „történetiségére”, mivelára később BULTMANN tétele kapcsán visszatérek.)

Amikor Pál Krisztus megjelenéseit felsorolva (Kéfás, Jakab, Tizenkettő, ötszázán) önmagát odasorolja azok közé, akik „látták Krisztust”, milyen természetű a tanúságtétele? Mondottuk, hogy az ősi igehirdetésből átvett egy formulát, ezt idézte a korintusiaknak: ezt hirdette nekik első alkalommal. Az ősegyháznak szóló igehirdetés a későbbi nemzedékeket is érinti, minket is. Mert ha Jézus valóban élőnek mutatta magát kereszthalála után, ez azt jelenti, hogy van holtak feltámadása, tehát az én jelenlegi létemnek is új értelmet ad a feltámadás hite. Világos, hogy az apostoli tanúságtétel (így Pálé is) nem ezt jelenti: a tanúk látták, amint Jézus feltámad. Senki sem láthatta feltámadni Jézust, tehát az újszövetségi (kanonikus) könyvek nem állítják azt, hogy az apostolok a feltámadás eseményének mint olyanok tanúi voltak. Arról van szó, hogy a kereszten meghalt és eltemetett Jézus sírját üresen találták húsvét reggelén, és hogy Jézus egy ideig — több alkalommal — megjelent, élőnek mutatta magát. (Egyedül az apokrif Péter-evangélium beszél arról, hogy a sírt őrző római katonák tanúi voltak annak, hogy Jézus kilép a sírból...)

De akkor minek a tanúi voltak az apostolok? Az apostolok mellé nem állíthatjuk Pált, mert ő nem látta az üres sírt. Egyébként az üres sír felfedezése nem alkotja részét alapvető apostoli üzenetnek, amelyet Pál egy a most elemzettnél is ősiabb formulával — görögökhöz szólva így fejez ki az 1. Tesszalonikai levélben (1,9—10): „...hogyan tértetek a bálványoktól Istenhez, hogy az élő és igaz Istennek szolgáljatok, s hogy várjátok a mennyből halottaiból föltámasztott Fiát: Jézust, aki megment minket az élő jövődől haragtól.” A zsidók, akik hittek a feltámadásban, nem gondolhatták, hogy Jézus holtteste a sírban maradt, és „rothadást látott”. Ez a felfogás nem igényli, hogy igazolják: a sírt üresen találták, feltéve, hogy más mentalitású embereknek bizonyítania kell a feltámadást (Jézus feltámadását). De ha az „üres sír” állítása nem is tartozik a húsvéti üzenet legősibb magjához, nincs minden jelentés nélkül. Jézus — mint mondtam — a feltámadással (vagy megdicsőüléssel) átlépett egy másik létrendbe, tehát feltámadása nem úgy tapasztalati, „történeti” érvekkel bizonyítható esemény, mint keresztre feszítése és halála (+ eltemetése). A feltámadásnak csak terminus a quo-ját ismerjük, „tapasztaljuk”: az üres sír ténye erre utal; természetesen, ha kizártuk azt, amire a Máté-záradék utal (ti. a főpapok megvesztegetik az öröket: „Mondjátok, éjnek idején, amíg mi aludtunk, eljöttek tanítványai és ellopták”, Mt 28,13). Magát a feltámadás eseményét, amely túlmutat ezen a létrenden,

GYÜRKI LÁSZLÓ

KORINTUS SZENT PÁL IDEJÉBEN

(Történeti és archeológiai megvilágítás)

Második apostoli útja során Pál 18 hónapot töltött Korintusban. Széles kapu tárult föl az evangélium számára. Az apostol fölismerte Korintus jelentőségét az evangélium terjedése szempontjából. Jelen előadásunkban ezt a várost szeretnénk kissé megismerni.

„Jelentéktelen falu, nagyszerű táj, grandiózus hegy, rejtélyes romok” — kezdi beszámolóját egy utazó Korintusról. 1858-ban, majd 1928-ban földrengés pusztította el Korintust és a túlélőknek el kellett hagyniuk a vidéket, és néhány kilométerrel távolabb telepedtek le, amelyet *Új Korintus*nak nevezünk. Az Akrokorintus 575 méter magas mészkőhegy. Nagyszerű a kilátás róla, amit már az ókorban is megemlít róla Strabón (VIII.6,21). Korintus évszázadokig egyik leggazdagabb és leghatalmasabb városa volt Görögországnak.

Elég egy pillantást vetni a térképre, és megértjük Korintus jelentőségét kedvező fekvése miatt. Dél-Görögország, Ahája területe úgyszólván szigetet képez, és az északi országrészt a délivel a mindössze 6–13 km széles korintusi földszoros köti össze. Ezen a keskeny földszávon fekszik Korintus. Az egész belső-görögországi közlekedés szűkszerűen Korintuson keresztül bonyolódott le. A város hídként szerepelt az északi országrész és a déli területeivel való kapcsolattartásában. De nemcsak a Görögországon belüli, észak–déli közlekedés folyt Korintuson keresztül, hanem a Földközi-tenger keleti és nyugati fele közötti is. Görögország déli csücske, akkori nevén *Malea-fok* rendkívül veszélyes vidék volt, körülhajózása nagy kockázattal járt. Korintus két tengerre nyílt. Nyugatra a Jon-tengeren volt *Lechaion* kikötője. (Ez még archeológiailag kevésbé feltárt terület.) Lechaion a hispániai, szicíliai és itáliai hajókat fogadta. Keletre az Égei-tengeren volt *Kenkrea* kikötője. (Itt az ásatások 1963 óta folynak.) Kenkrea a kis-ázsiai, szíriai és egyiptomi hajókat várta. Így lehetett Korintus „*két tenger királynője*.”

Akkor még nem volt meg a két tengert összekötő csatorna, hanem a hajókat egy kikövezett úton csúsztatva, öszvérektől vontatva juttatták át egyik kikötőből a másikba. Ezt az utat „*diolkosz*”-nak nevezték. Ez a rövid távolságra történő átszállítás több mint 300 km vízi utat takarított meg a hajósoknak.

A csatorna gondolatával már Periandrosz (Kr. e. 590–550), Nagy Sándor és Julius Caesar is foglalkozott. Nero ásatni is kezdte a csatornát zsidó foglyokkal, de a munka abbamaradt. Úgy gondolták, hogy szintkülönbség van a két tenger között, és ha megássák a csatornát, akkor előnti a tenger az egész félszigetet. A mai csatorna magyar mérnök, GERSTER BÉLA nevéhez fűződik. A csatorna vége felé egy római kori emlék látható Nero császárról.

Korintus régi neve *Ephūra*. A név eredetileg a hegyhez vagy a vidékhez tartozott, és azután ment át az újonnan alapított városra. Korintust a dórok alapították Kr. e. 900 körül. Kerkūra és Szirakúza voltak az első gyarmatai még a 8. századból. Legnagyobb virágzását Küpszelosz (620—590) idejében érte el. Fia, Periandrosz alatt Görögország kereskedő nagyhatalma lett. A hellenista korban (350—250 között) élte a város második virágkorát. Ekkor 40—50 ezer lakosa lehetett. A klasszikus Korintus híres volt festett vázairól és bronzművészetéről, festő- és építőművészet, szobrászat is virágzott sajátos motívumokkal. Ezek maradványai kerültek elő a föld alól, amikor Korintust újjáépítették. Így ír róla Strabón: *„Amikor ezeket a romokat eltakarították és a sírokat felásták, nagy mennyiségben találtak agyag- és ércedényeket, amelyeknek művészi kidolgozását csodálva egyetlen sírt sem hagytak fölösaitlanul, minthogy tehát az ilyenféléknek bővében voltak, azokat jó drágán eladták, s Rómát valósággal megtöltötték a nekrokorintiákkal, a korintusi temetőből való tárgyakkal. Így nevezték ugyanis a sírokból kiásott, főleg agyagedényeket. Kezdetben éppen olyan nagyra értékelték ezeket, mint a korintusi ércedényeket, később azonban ellanyhult a buzgóság, minthogy az agyagedények kifogytak, és a legtöbb nem is volt jól kidolgozva”* (VIII.23).

Itt lehet megemlíteni, hogy a görög—római sírokban nagyon sok fényes bronztükröt is találtak, amelyek az asszonyok ékszerei közé tartoztak. A szeretethimnuszban ezt a képet használja az apostol: a földi életben csak tükör által homályosan látunk, az örök életben pedig színről színre látjuk majd az Istent (1Kor 13,12).

Korintus virágzó korszakának vetett véget Róma uralma, aki nem tűrte Korintus hatalmát. C. Mummius Kr. e. 146-ban lerombolta a várost, a férfiakat legyilkoltatta, az asszonyokat és gyermekeket pedig rabszolgának adatta el. Cicero Kr. e. 45. március 15-én írta róla, hogy a virágzó város teljesen romokban van. Késérően jegyzi meg: *„egész Görögország fénye aludt ki.”* Pál idejében a régi Korintusból alig lehetett valamit látni. Apollo templomának hét dór oszlópa, amely az idők folyamán mindig szebb lett, az egyetlen emléke ennek a dicső korszaknak.

Korintus azonban újjáéledt: Kr. e. 27-ben Ahaia provincia politikai központjává lett. Sok görög, más idegen és zsidó érkezett a városba. Nagyszámú magán- és nyilvános épületek ékesítették a várost, amelyek jóval pompásabbak voltak, mint Athénben. A város kirívó gazdasági ellentétekről és erkölcstelenségéről volt híres. Lakosainak 2/3 része rabszolga volt. A pompa, a gazdagság nyomában a tékozlás, tobzódás és erkölcsi romlottság fakadt. A „korintusi lány” egyértelmű volt a laza erkölcsű lánnyal, a „korintusi módon” azt jelentette, hogy kicsapongó életet élni.

Korintus vallási szempontból is vegyes képet mutatott. A zsidóság mellett a pogányság sajátos keveréke is megtalálható volt benne. Ezt a különféle templomok és szentélyek is tanúsítják: Melkart, Izisz, Szerapisz, Zeus, Apollo, Aszklépiosz, Kübele. Mindezek mellett elsősorban *Aphrodité kultusza* virágzott Korintusban. Aphrodité temploma olyan gazdag volt, hogy több mint ezer templomi szolgálatra szánt kéjnével (hierodulák) rendelkezett, akiket férfiak és nők ajánlottak fel az istennőnek. Ezek miatt a város népessége és gazdagsága nagyon gyarapodott. Pindarus szerint „a szíves vendéglátó

hölgyecskék a Rábeszélés szolgái a gazdag Korintusban”. A római színháznál találtak egy feliratot kövön: „korfan” (leány), amely Aphrodité leányt jelent. Arra enged következtetni, hogy a hieroduláknak külön helyük volt a színházban.

A Pál apostol korabeli Korintus leírását két szerzőnél találjuk. Az egyik STRABÓN, aki *Geographika* 8. könyvében foglalkozik vele. Az ókor ezen legkiválóbb geográfusa valószínűleg Kr. e. 64-ben született és meghalt Kr. u. 19-ben. Hírnevét a *Geographika* c. 17 könyvből álló műve adta meg. A 8., 9. és 10. könyve foglalkozik Görögországgal és a hozzá tartozó szigetekkel. A másik szerző PAUSZANIASZ, aki a Sipylus és Hermus vidéken lakott. Nagyon sokat utazott. Műve: *Periégészis* tipográfiájára, mitológiájára, vallására és műemlékeire vonatkozólag egyik legbecselesebb kútforrásunk. A 2. könyvben írja le Korintust: *Korinthiaka*.

STRABÓN így ír Korintusról: „A városnak a helyrajza Hieronymus, Eudoxos és mások előadása szerint, és amint magunk is láttuk, azóta, hogy a rómaiak újra fölépítették, a következő. Egy magas hegy, amely függőleges vonalban három és fél stadion magasságú, a reá fölvezető út azonban 30 stadionnyi, hegyes csúcsban végződik; ennek a neve Akrokorinthosz, s az északi oldala a legmeredekebb. Alatta fekszik a város egy trapéz alakú síkságon éppen az Akrokorinthosz tövében... A csúcson van egy kis Aphrodité-templom, alatta pedig a Peiréné forrás, amelynek lefolyása ugyan nincs, de állandóan telve van tiszta és iható vízzel.” (VIII.21.) Korintus híres volt vizeinek gazdagságáról: „a forrásokban gazdag Ephūra” — olvashatjuk több helyen. A Peiréné forrás a 19. századig volt használatban.

El lehet indulni Korintusba PAUSZANIASZ segítségével is, aki Kr. u. 150–175 között, tehát 100 évvel Pál után, látogatta meg Korintust. PAUSZANIASZ a Kenkrea felől vezető úton, amely az Iszthmia felől érkező úttal találkozik, érte el a várost. Diogenész sírja a városkapunál volt. Az ő írása irodalmi érték, de az amerikai ásatások PAUSZANIASZ leírását lényegében igazolták és megerősítették.

A görög kormány 1896-ban engedélyezte az American School of Classical Studies számára az ásatásokat. STRABÓN és PAUSZANIASZ műve mellett ezeknek az ásatásoknak az eredményeire igyekszünk hivatkozni. Először az ApCsel alapján induljunk el Korintusba. A végén majd egy turistautat végzünk a városban.

1. Aquila és Priscilla és Claudius rendelete

Pál a nagyváros rengetegében Aquila és Priscilla házában talált otthont. A Fekete-tenger déli partjáról, Pontusból valók voltak, de legutóbb Rómából érkeztek Korintusba. Aquila és Priscilla az apostolhoz hasonlóan sátoreszteléssel foglalkoztak. A házaspár szeretettel fogadta Pált házába. Az apostol is igen becsülte őket. A rómaiakhoz írt levelében nagyon megdicséri őket: „ők életüket kockáztatták értem” (Róm 16,3–4).

Aquila és Priscilla nem önként távoztak Rómából, hanem a többi zsidóval együtt kellett elhagyniuk a várost Claudius császár parancsára. SÜETONIUS szerint azért kellett a

zsidóknak elhagyniuk Rómát, mert „Chresztosz felbujtására szüntelenül zavargást szítottak.” Ezekről a zavargásoktól nem tudunk semmi biztosat. Ugyancsak homályban marad a „Chresztosz” név is. A. ROBERTSON szerint: *„Ebben a megállapításban fordul elő Krisztus neve először a római történelemben.”* (A kereszténység eredete, Bp. 1973. 77. o.) P. ALFARIC viszont ezt írja: *„itt kétségtelenül egy közönséges agitátorról van szó, akinek csak a neve egyezik Krisztuséval.”* (A kereszténység társadalmi gyökerei, Bp. 1966. 275. o.)

2. A zsidók zsinagógája

Pál szokása szerint először a zsidóknak prédikált, és a zsinagógát kereste fel, amelyet az ApCsel 18,4 említ. Ebben a jelentős kereskedelmi városban igen sok zsidó élt. Valószínűleg több zsinagógájuk is lehetett.

Az ásatások során előkerült egy kötömb, amely az ajtó félfája lehetett. Hét görög betű olvasható rajta: *GOGEEBR* — amelyet így lehet kiegészíteni: *SÜNA GOG EEBRAION* — a zsidók zsinagógája. Ennek a zsinagógának, amelyhez ez a felirat tartozott, mind ez ideig nem sikerült nyomára bukkanni. A felirat koráról sem egyértelmű a tudósok véleménye. Egyesek Pál korára, mások korábbi időre teszik. Lehetséges, hogy Pál ebben a zsinagógában kezdte el működését a zsidók között. Talán majd előkerül magának az épületnek az alapja is, amely ennek a feliratnak megfelelően. Közeliében lehetett Ticiusz Jusztusz háza, ahol később az igehirdetést végezte az apostol, miután elhagyta a zsinagógát.

3. Gallio prokonzul és a Delphi felirat

Pál korintusi működése idején a zsidók Gallio prokonzul elé járultak, és azzal vádolták az apostolt, hogy olyan vallást hirdet, amilyent a birodalomban tilos hirdetni. Gallio azonban meg sem hallgatta őket, és nem volt hajlandó ebben az ügyben ítélni. Mit tudunk Gallióról?

Marcus Annaeus Novatus, akit Lucius Junius Gallio fogadott örökbe (innen származik a neve), SENECA bátyja volt. Testvérevel együtt sztoikus eszméket valló, kétkedő, türelmes kormányzó volt. Galliónak Pállal kapcsolatos magatartása nagyon megegyezik azzal a jellemrajzzal, amit testvére, SENECA állít róla. Ezt írja testvéréről: *„nemes jellem, nagyon tiszteli édesanyját, és szereti testvéreit. Mindenféle hízelgésnek ellensége.”* A haragról c. értekezésében ezeket írja testvéréről: *„Egy halandó sem lehet barátjához olyan jó, mint amilyen jó Gallio mindenki iránt. Nem is lehet eléggé szeretni testvéremet.”*

SENECA még elmondja, hogy Gallio lázas beteg lett Ahajában, utazást tett a tengeren, és Rómába jutott. Gallio 58 előtt konzul, 65-ben szenátor volt. Nero arra kényszerítette, miként testvérét, a filozófus SENECA-t és a geográfus Marcus Annaeus Melát, hogy önkezével vessen véget életének.

Gallióval kapcsolatban egy másik emlékün is van, az ún. *Delphi felirat*, amelyet 1905-ben találtak meg. CLAUDIUS császár levelét tartalmazza, amelyet Delphi városának írt, és ebben a 4. sorban történik említés Gallióról: „*Gallio a barátom, és Ahája prokonzula.*”

A felirat a Kr. u. 52. év első feléből való és nagyon fontos adat számunkra nemcsak Gallióról, hanem Szent Pál kronológiájának megállapításával kapcsolatban is. A felirat szerint Gallio akkor még hivatalában volt, így valószínűleg 51 májusától 52 májusáig volt Ahája prokonzula.

Érdekes megjegyzés Gallióról, mint „prokonzulról” (anthūpatos). Aháját prokonzul kormányozta Kr. e. 27–15-ig, majd Kr. u. 44-től. A prokonzul a szenátori, vagyis általában békés provincia élén állt, rendszerint egy évig maradt hivatalában. Így Lukács Gallio pontos címét adja meg.

Pált az ítélszék — *béma* — elé állították. Korintus romjai között megtaláljuk a bémát: az agora központja mellett egy nagyszerű terasz hosszában, amely elválasztotta az első részt az északitól, amely magasabb volt. Ez a szónokok számára való helyet is magába foglalta. Eredetileg márvánnyal volt burkolva. Ennek nyomai még láthatóak, amely díszítésének gazdagságát mutatja. A béma minden oldalán, az agora alsó szintjén, váróhelyiségek voltak mozaikpadlóval és márványpadokkal ellátva. A keresztény korban kis kápolnát építettek ide.

Gallio nem avatkozott bele a zsidók vitájába, véget vetett az összejövételnek, és nem avatkozott bele az utána következő zavargásokba sem, amikor a zsidók Szosztenészt, a zsinagóga elöljáróját ítélszéke előtt megverték. Gallio e magatartása, amely római neveltetésére vezethető vissza, nagyban elősegítette a kereszténység terjedését. Egyesek úgy gondolják, hogy Gallio e cselekedete előkészíti az utat arra, hogy Pál majd a császári bírósághoz forduljon Júda prokurátorának jelentéktelen udvarától.

4. Az áldozati hús és a piac

Korintusban, mint más helyen is — bármennyire tiltották is a törvények —, a bálványoknak áldozott húst eladták a piacon. A korintusi hívek problémája ez volt: aki ebből a húsból vesz és fogyaszt, nem vesz-e részt hallgatólagosan a bálványok tiszteletében. Elfogadhat-e keresztény meghívást lakomára pogány ismerőseitől? Pál válasza: a keresztény nem vehet részt a bálványoknak szentelt áldozati lakomákon. A húst azonban, amit úgy vásárolnak, szabadon elfogyaszthatják. Bálványok ugyanis nincsenek.

Bizonyos ismereteink vannak ma a húspiacról. Amerikai régész talált egy feliratot, amelynek segítségével azonosítani tudta a húspiacot, nem messze a régi agorától a Lechaionba vezető nagy út mentén, vagy az agora déli oldalán talált üzletekkel. Ezek alatt egy föld alatti csatornahálózat húzódik, amely a vizet hozta a piacra. Ez az átjáró egy igazi hűtőrendszer volt a romlandó élelmiszerek számára.

Egy görög felirat megemlíti egy bizonyos Lucius Laniust, Lucius mézáróst. Ebben a negyedben sok templom található, s itt van Apollo temploma is. Ez adja a keretet ahhoz, hogy áldozati húsok a piacra kerültek.

5. Az iszthmoszi játékok

Pál apostol korintusi tartózkodása idején — 51 tavaszától annak nyaráig — zajlottak le az iszthmoszi játékok. Iszthmia — ta Iszthmia, a négy nagy görög nemzeti játékok közül a harmadik (Olümpia, Püthia, Iszthmia, Nemea). Ezeket a játékokat a korintusi Iszthmoszon, Poszeidon szent fenyőligetében tartották minden olümpiasz 2. és 4. évében, Kr. e. 589-től kezdve a tavasz első hónapjában. A legenda szerint az ünnepet Poszeidon rendelte, más legenda szerint pedig Thészeosz alapította Poszeidon tiszteletére. Az athéniek nagyon érdeklődtek az Iszthmia iránt. Övék volt a proedria, vagyis a játékok alkalmával a legjobb helyek elfoglalásának a joga. Egy Szólonnak tulajdonított törvény alapján a versenyekben győztes polgártársaikat 100 drachmáig jutalmazták.

E játékokat a korintusiak nagy fénnel rendezték, s midőn városuk elpusztult Kr. e. 146-ban, Szicion lakossága töltötte be ezt a tiszteletet. Kr. e. 46-ban ismét átengedte ezt a felépült Korintusnak. A játékok idejére itt is ki volt hirdetve az istenbéke, mint Olümpiában, de a hely fekvése miatt a tiltó rendeletet nem nagyon tisztelték. A játékok több napig tartottak, mert voltak *gümnikus* (versenyfutás, birkózás, öklelés), *hippikus* (lovas kocsiverseny, lovasverseny) és *zenei versenyek*. Ez utóbbiakon a zenészeken kívül mindkét nembeli költők is küzdöttek a díjért, amely a szokásos pálmán kívül Pindarosz idejében cellerkoszorú, Korintus pusztulása után pedig fenyőlomb (pitüsz) volt.

Vallásos zsidó nem vett részt ezeken a játékokon, amelyeken mezítelenül versenyeztek a játékosok. Nagyon szép mozaik került elő, amely egy győztes versenyzőt ábrázol, aki mezítelenül áll a Szerencse istennője előtt, koronával a fején, s kezében a győzelmi pálmával.

Az apostol szemléletesen hasonlíttja össze a keresztény életet ezekkel a játékokkal. Saját apostoli munkáját a gladiátorok sorsához hasonlíttja. Ezek fölvonulására emlékezik, amint a város utcáin haladnak a küzdelem helyére: *„Úgy látom, hogy Isten minket, apostolokat, utolsókká tett, s mintegy halálra szánt. Látványossága lettünk a világnak, s az angyaloknak és embereknek is”* (1Kor 4,9). A tíz hónapig tartó szigorú edzésre gondolatott, amikor ezeket írta: *„Nem tudjátok, hogy a pályán a versenyzők mind futnak, de a díjat csak egy nyeri el? Úgy fussatok, hogy elnyerjétek!”* (1Kor 9,24—25).

6. Erasztusz, Korintus kincstárosa

Egy bizonyos Erasztuszlól szóló feliratról lehetne megemlékezni, amelyet az agora északnyugati részén találtak. Erasztusz Pál munkatársaként szerepel, akit Efezusból

Timóteusszal együtt előre küldött Makedóniába. (ApCsel 19,22). A Róm 16,23-ban Erasztusz úgy szerepel, mint aki a város vagyonát kezeli és üdvözlí a rómaiakat. A 2Tim 4,19 szerint Erasztusz „Korintusban maradt”.

Az ásatások során 1929-ben T. L. SHEAR professzor feliratot talált a padozaton: ERASTVS PRO : AED : S : P STRAVIT. A feliratot így lehetne fordítani: „Erasztusz prokurátor és edilis (városatya) helyezte el ezt a padozatot saját költségén.” Eltérők a vélemények a felirattal kapcsolatban.

A. W. WOODWARD szerint „minden azt jelzi, hogy ez a kövezet az első századba datálódik, és nagyon valószínű, hogy az ajándékozó az az Erasztusz, Pál barátja, akiről a Rómaiakhoz írt levélben tesz említést.” A felirat egy kis utcán van az út északi részén, amely a színház előtt halad. A betűk mélyen bele vannak vésve és rézzel kitöltve.

A görög „oikonomosz” edilis szó jelentése: anyagi ügyekért felelős. Több szakember azt állítja, hogy Erasztusz a város kincstárosa lehetett. Az azonosság kérdése azonban nagyon komplikált. A bibliai Erasztusz a felirattal Erasztusszal történetileg nem bizonyítható. De egyáltalán nem tartozik a legendák világába.

7. Turistaút Korintus romjainál

Látogassuk meg a régi Korintust, és keressük föl romjait. A „két tenger királynőjének” két kikötője volt. Az Égei-tengeren a Szároni-öbölben lévő Kenkreát, ahol oly sokszor szállt hajóra az apostol, hiába keressük, semmi nyoma sem maradt. A Korintusi-öbölben volt Lechaion kikötője, mintegy 6 km-re a régi Korintustól. Ma egy 5. századból való bazilika romjai találhatók a helyén. Az új Korintustól 5 km-re, a csatorna bejáratánál található Iszthmia, ahol Poszeidon szentélyének romjai láthatók. Itt zajlottak le a híres iszthmoszi játékok. A már említett „diolkosz” maradványaiból föltártak egy részt.

A turista ma általában a Lechaioni úton érkezik a romokhoz. Ezt a széles utat korintusi oszlopok szegélyezik. Az út egy tágas piactérre vezet. Az agoráról egy római bazilikához érünk, amely a Kr. e. első századból való. Keletről egy másik bazilika határolja az agorát. Mellette van a levéltár épülete szintén a Kr. e. első századból. Az agora közepén találjuk a „bémát”, a törvénykezés célját szolgáló emelvényt. A keresztény korban kis kápolna állt ezen a helyen. A déli oszlopocsarnok mögött az iszthmoszi játékokkal kapcsolatos hivatalok helyezkedtek el, amelyeknek nagyon szép mozaikpadlóik voltak. Az agora nyugati részén hat kis római templom maradványai találhatók, amelyek egy kör alakú emlékművet vesznek körül. Ez valószínűleg Aphrodité tiszteletére volt szentelve. Az agorától északnyugatra Héra templomának romjai láthatók. Jobbra egy sziklás teraszon állt Apollo temploma, amely a Kr. e. 6. században épült. A 38 dór oszlopból ma már mindössze hét áll. Ez maradt meg a klasszikus Korintusból. Apollo temploma mögött van az északi agora, továbbá a görög–római színház, amely 18 ezer nézőt tudott befogadni. Ettől mintegy 400 méterre Aszklepiosz templomának romjai találhatók. Itt a forrásnál kerestek gyógyulást a gyógyító isten tiszteletéért.

Az Akropoliszon bizánci, török és velencei romok, továbbá egy mecset maradványai láthatók. Aphrodité templomából nem maradt más, mint néhány törmelék. Az Akrokorintusról gyönyörű kilátás nyílik a környékre. Járt-e az apostol az Akrokorintuson? Nem irtózott-e Aphrodité szentélyétől? Ha feljött ide, akkor ő is elgyönyörködött a tájban, és az apostoli buzgóságtól égő lelke azon töprengett, hogyan tudná az itt élőket Krisztushoz vezetni.

GÁSPÁR DOROTTYA

1KOR 13,12 ÉS A GÖRÖG FILOZÓFIA

EGYETLEN SZEMPONT SZERINT

Előadásomat két részre tagolom. Az első rész tartalmaz példákat az antik gondolkodásra, továbbá tartalmazza ugyanezen gondolkozásra vonatkozóan az egyházatyák véleményét, illetve a Bibliában megtalálható véleményt. Ezt az első részt azért látom szükségesnek, mert általa mondanivalómat, amelyet a második rész, vagyis a címben megadott téma tartalmaz, könnyebben tudom megértetni.

I.

SIMON SÁNDOR piarista tanár egyik munkájában az egyházatyáknak, mindenekelőtt Alexandriai Kelemennek azokat a nézeteit tárgyalja és elemzi, amelyek a misztériumvallásokra vonatkoznak.¹ Feldolgozásának konklúzióját az alábbiakban fogalmazhatjuk meg: vagy azt mondjuk, hogy az egyetlen és igazi misztériumvallás a kereszténység, és a többi csak álmisztérium, vagy azt, hogy nem misztériumvallás a kereszténység.² A választási lehetőségek közül — a magam részéről — az első tartom szerencsésebbnek. Hogy miért? Választ az antik gondolkodásmódból kapunk. Ez tehát az első kérdés, amelyre válaszolni kell.

ALBERT WARKOTSCH szöveggyűjteménye céljával azt a ritkán választott témát tűzte ki, hogy összefoglalja az egyházatyáknak és más ókeresztény íróknak azon véleményét, amely az antikvitásban — mintegy előlegezve — a keresztényt látta meg.³ Írásait elemezve, sokféle témáról beszél, például a Logos spermatikosról, a Platónnál megtalálható „keresztény” gondolatokról. Egyik fejezetének következtetése, hogy *anima naturaliter christiana*.

Ha könyvét röviden szeretnénk jellemezni, akkor azt mondhatnánk, hogy az egyházatyák nem általánosítanak akkor, amikor az antik szokásokat, gondolkodásmódokat a keresztény tanítással összevetik. Nem általában beszélnek pogányságról, hanem konkrétan. Konkrétan megmondják, mi tér el a kereszténytől, és konkrétan megmondják, mi az, ami már az antikvitásban is „keresztény”.

¹ SIMON SÁNDOR: *Clemens Alexandrinus és a mysteriumok*. Budapest 1938.

² Cf. H. RAHNER: *Görög mítoszok keresztény értelmezésben*. In: *Mítosz és kinyilatkoztatás*. Szemelvények a katolikus teológia köréből. [Szerk.: VÁRNAI J.] Szeged 1993, pp. 32—42.

³ A. WARKOTSCH: *Antike Philosophie im Urteil der Kirchenväter. Christlicher Glaube im Widerstreit der Philosophien*. München, Padernborn, Wien 1973.

Számunkra tanulság az eddigiekből: **Óvakodjunk az általánosítástól!** Ez a módszerre vonatkozó tanulság, az eszmei tanulság pedig az, hogy az antikvitás embere, sőt inkább úgy fogalmazhatnánk, hogy a megváltás előtti korok emberei is őrzik — minden bukás, gyarlóság, „pogányság” dacára — azt az isteni képmást, ahogy az Isten az embert in principio megteremtette.

Nézzük e tekintetben a Bibliát, természetesen inkább csak kiragadott példákat! Gal. 2, 15: „Mi születésünknél fogva zsidók vagyunk, s nem bűnös pogányok.” Bár itt a pogányok kifejezés nagyon általánosnak tűnik, mégsem az; a bűnös pogányokról van szó, általánosítva pedig a **nem** zsidókról. Gal. 4, 8: „*Annak idején még nem ismertétek Istent, s olyan isteneknek szolgáltatok, akik természetük szerint nem azok. Most azonban, amikor Istent megismertétek, ..., hogyan térhettek vissza ...? Napokat és hónapokat, ünnepi időket és esztendőket tartotok meg gondosan.*” Bár e szakasz egészen konkrét tévelygéshez kötik⁴, mégis megkockáztatnám azt a feltevést, hogy itt és még más helyeken is, annak a ciklikus időnek a számítgatásáról van szó, amely az egész Krisztus előtti kor sajátja volt. Ennek a ciklikus időnek a jelentőségéről, az élet mindennapjait átható fontosságáról MIRCEA ELIADE írt.⁵ Az élet körforgásként ismétlődött, az egyes emberé is — így született meg a reinkarnáció tana, amelyre még visszatérek. De ismétlődött a meghaló és feltámadó istenek meghalása és feltámadása is, hiszen a ciklikus idő megkövetelte, az élet körforgása szükségessé tette. Jézus Krisztus halála és feltámadása viszont a történelmi, a lineáris időt hozta magával, amely fölöslegessé tett mindennemű körforgást. Ez utóbbinak, azaz a körforgásnak a tiszteltéről még a mai napig sem tudunk leszokni, hogy szokhattak volna le oly könnyen a galaták? Ezért szól Jézus Krisztus halála és feltámadása egyszer és mindenkorra. Ezért nem lehet az ún. pogány istenek meghalását és feltámadását összehasonlítani Jézus Krisztus halálával és feltámadásával. Ha e kettőt összehasonlítjuk, akkor már összehasonlíthatunk egy macskát egy úrhajóval. Csak kérdés, hogy a különbséget tudjuk-e értelmezni. Annyit elmondhatunk, hogy az úrhajó nem fog egeret, a macskán pedig nem lehet az úrbe utazni. De mindenesetre a maga helyén és a maga idejében mind a kettőre szükség volt és van. A történelmi időszámítást pedig a fentiek miatt érdemes úgy mondani, hogy Krisztus előtt és után, hiszen — hogy úgy mondjam — ő vezette be ezt az időszámítást. Ez a lineáris idő nagyobb megrázkódtatást okozott, mint az egyistenhit. Még erre is visszatérek.

Példák az antik gondolkodásra: **Az élet keletkezése.** Ma beszélünk az élet keletkezéséről. A régiek számára ez blaszfémia. Az Isten örök, ezért az élet is örök, nem keletkezett, és nem múlik el. Ha igazán belegondolunk e véleménybe, akkor igazat adhatunk nekik. Az élet keletkezésének kérdését a scientizmus és az ateizmus hozta magával, amelynek következő lépcsőfoka annak megvitatása, hogy vajon élettelenből keletkezik-e élő. A régi ember nyilván azt mondaná, hogy kérdezője idióta. A kérdést a világ teremtésére, létrejöttére vonatkoztatva kell feltenni. Ezt tették a PLATÓN előtti görög gondolkodók,

⁴ BENYIK GY.: *A páli és a jánosi hagyomány*. Szeged 1992, 53. o.: újhold ünnep — jom kippur.

⁵ M. ELIADE: *Az örök visszatérés mítosza, avagy a mindenség és a történelem*. Budapest 1993, 164–189. o.

akiknek munkásságát helytelenül nevezzük filozófiának, legalábbis a mai értelemben vett filozófiának. Gondolkodásukban nem az a lényeg, hogy mi az arché, hanem a dolgok megismerése és olyan életprogram adása, amely felfelé visz. Ezt a tanítást nevezhetjük beavatásnak. E tanítás szerepét — ennek megszűntével majd — a misztériumvallások veszik át. E tanítás és gondolkodásmód utoljára PLATÓNnál található meg. Ezért kell PLATÓN előtti és utáni filozófiáról beszélnünk. ARISZTOTELÉSZ már egy másik gondolkodásmód híve. E két gondolkodásmód az analógia logika és az azonosság-ellentét logika.⁶ Az analógia logika megkülönböztet, alá és fölé rendel, hierarchiát hoz létre. Ezért kell előnyben részesíteni a monarchiát. Ezért mondhatta PLATÓN, hogy az államot az arisztokratáknak, vagyis a legjobbaknak kell irányítani. E gondolkodásmód törvényeket hoz létre. Az azonosság-ellentét logika szembeállít, dualizmust, bipolaritást hoz létre. Egyenlőséget hirdet, és ezért részesíti előnyben a demokráciát. Csakhogy a folytonos szembeállítás és az egyenlőség miatt nem tud egységet létrehozni, ezért nem jön létre a demokrácia. A görögöknek sem sikerült.

E két gondolkodásmód éri meg a kereszténységet, amely e kettőt egységbe foglalta. Úgy is mondhatnánk, hogy tökéletesítette. Most szeretnék visszautalni a fenti megválaszolatlan kérdésre. Azért mondhatjuk inkább azt, hogy az egyetlen igazi misztériumvallás a kereszténység, mert ez fejezi ki, hogy a korábbi tökéletesítette.

II.

„Ma még csak tükörben, homályosan látunk,
Akkor majd színről-színre.
Most csak töredékes a tudásom,
Akkor majd úgy ismerem,
Ahogy én is ismert vagyok.”

A korintusiakhoz írt levélnek e néhány sora emlékeztet PLATÓN barlanghasonlatára,⁷ ahol szintén a jelenlegi tudásunk töredékességéről van szó.⁸

⁶ Erről nagyon részletesen szól HAMVAS B.: *Tabula smaragdiana*. Budapest 1994 műve.

⁷ Állam, 514a—517a. *Platón összes művei II.*, 455—460. o.: a hasonlat maga, az értékelés és magyarázat 517b—518b, 461—462. A barlanghasonlat: „Hasonlítsd mármost természetünket — abból a szempontból, hogy részesült-e nevelésben vagy sem — a következő helyzethez. Képzeld el, hogy az emberek egy barlangszerű föld alatti lakóhelyen — melynek a világosság felé nyíló s a barlang egész szélességében elhúzódó bejárata van — gyermekkoruktól fogva lábukon és nyakukon meg vannak kötözve, úgyhogy egy helyben kell maradniuk, s csak előre nézhetnek, fejüket a kötelek miatt nem forgathatják; hátuk mögött felülről és messziről egy tűz fénye világít, a tűz és a lekötözött emberek között pedig fent egy út húzódik, melynek mentén alacsony fal van építve, mint ahogy a bábjátékosok előtt a közönség felé emelvény szokott állni, amely fölött a bábjaikat mutogatják. ... Aztán képzeld el, hogy az alacsony fal mellett mindenféle tárgyakat, emberszobrokat, kőből és fából való s másféle készítményű állatalakokat hordoznak fel s alá, melyek az alacsony fal felett kilátszanak; s — mint ahogy természetes is — a tárgyakat hordozó emberek egy része beszélget, más része hallgat. ...

De mi a tudás?

A filozófiatörténetek — nem függetlenül az adott kor ideológiai áramlatától — igyekeztek megmagyarázni PLATÓN helyét a filozófia töténetében, továbbá a filozófia és a vallás összefüggését illetve e kettő különbségét a „tudomány” tükrében.⁹ Ma tudáson általában azt a lexikai adathalmazt értik, amelyet egy ember a fejében hord.¹⁰ Az ókoriak nem ezt értették tudáson. De hogy mit, azt csak az ókori gondolkodásmód segítségével tudjuk megközelíteni. Lássuk tehát ezt.

Ha geometriai ábrával szeretnék lerajzolni az ókori és a modern gondolkodásmódot, akkor az ókori egy, a meghatározatlanba tartó függőleges vonal lesz, amely lefelé is tart, míg a modern gondolkodásmód ábrája egy origóval rendelkező, de a végtelenbe tartó vízszintes egyenes lesz. Itt az origó a mindenkori Én, amely a saját tudás-adathalmazát osztályozza a saját korában elfogadott elvek szerint. És ennek megfelelően mondja ki kritikáját is más korokra vonatkozóan. Így osztályozása a saját szemszögéből nézve lehet helyes, de nem biztos, hogy az elmúlt korok szemüvegén keresztül nézve is az. Ebből adódhatnak a félreértések. Már csak azért is, mert a mai ember nem megért, csak adatokat szajkóz.

Az ókori ember azt mondta, hogy van a 'fent' és van a 'lent'. Ezeket köti össze a képzeletbeli függőleges egyenes. Fent, az ideák világában van a valóság, amelyre mi itt lent csak emlékezünk. Az az Én, ami itt lent van, vágódik azután, ami fönt van. Olyanná kell válnia, mint ami fönnt van. De hogyan? Ennek tudása a tudás.

Mai nyelven ezt a függőleges egyenest úgy írhatnánk le, mint amelyiknek közepe ebben a háromdimenziós világunkban van. Felfelé az „ideák világába” vagy ha úgy tetszik,

Éppen olyanok, mint mi. Mert először is, hiszed-e, hogy ezek az emberek önmagukból és egymásból valaha is mást láttak, mint azokat az árnyékokat, amelyeket a tűz a barlangnak velük szembe eső falára vetített? ... S mit látnak vajon a fel s alá hordozott tárgyakból? Nem ugyanezt? ... S ha beszélni tudnának egymással, nem gondolod-e, hogy azt tartanák valóságnak, amit látnak? ... Képzeld el most, milyen volna a bilincsekből való felszabadulásuk, s az értelmetlenségből való meggyógyulásuk! Ugye természetesen valahogy így történne a dolog: ha valamelyiküket feloldanák, s kényszerítenék, hogy hirtelen álljon fel, forgassa körül a nyakát, járjon, és nézzon fel a tűz felé; s ha mind e mozdulatok közben fájdalmat érezne, s a ragyogó fény miatt nem volna képes ránézni azokra a tárgyakra, amelyeknek az árnyékát azelőtt látta: mit gondolsz, mit felelne az ilyen ember, ha valaki azt mondaná neki, hogy előbb csak üres semmiségeket látott, most azonban, mivel a létezőhöz közelebb van, s a nagyobb mértékben létező dolgok felé van fordulva, sokkal helyesebben lát; s ha az úton elhaladó tárgyakra mutatva rákényszerítené, hogy feleljen a kérdésre: mi az? Nem gondolod-e, hogy zavarban lenne, és azt hinné, hogy az előbb látott dolgok sokkal igazabbak voltak, mint amelyeket most mutatnak nekik? ...”

⁸ Köszönöm Benyik György professzor úrnak, hogy a kérdés irodalmára vonatkozó forrásgyűjteményt a kezembe adta: KLAUS BERGER—CARSTEN COLPE: *Testi religiosi per lo studio del Nuovo Testamento*. [Ed. italiana a GIULIO FIRPO.] Brescia 1993. Nos. 453—454.

⁹ Legutóbb magyarul ARNO ANZENBACHER: *Bevezetés a filozófiába*. Budapest 1993, 46—55. o.: csak a barlanghasonlathoz kapcsolódó értékelés.

¹⁰ A mai kor emberére általában a kvantitatív dolgok előnyben részesítése a jellemző, mintha kvalitásról nem is hallott volna. Az ún. tudósok is arra törekszenek, hogy minél több adat legyen a fejükben, de az adatok összefüggéseit, az általuk képviselt lényegyet már nem értik, és nem is törekszenek rá, hogy értsék. Ez időt venne igénybe.

az $n+1$ dimenzióba halad.¹¹ Közben átmegy a különböző dimenziókon. Lefelé is halad, az „alvilágba”, ha úgy tetszik a lenti $n+1$ dimenzióba.

E háromdimenziós világ az anyag világa az anyagra vonatkozó törvényekkel, ahol csoda, hogy Jézus a vízen jár vagy hogy halottakat támaszt föl. Ha azonban elhagyjuk a háromdimenziós világot, érvénytelenekké válnak az anyag törvényei, és többé nem csoda a vízen járás. Nem csoda, ha valaki nem eszik egyáltalán, és egészséges marad. Nem csoda, ha érti a madarak nyelvét. Nem csoda, ha beteget gyógyít. Sőt az sem csoda — mint Pater Piónál —, ha gyónója lelkébe beelát.¹²

De hogyan?

Az első „hogyan” a megváltás előtti időben hangzott el, a második „hogyan” a megváltás után. Ebből adódik, hogy a két „hogyan” a hasonlóságok mellett tartogat különbözőségeket is. Az analógia logika alapján alá és fölé rendeltségben vannak egymással, és nem ellentétben. Lássuk tehát a hasonlóságot és a különbséget!

Hasonlóság abban a lényegben van, hogy mind a két esetben a transzcendens, a természetfeletti világgal, az $n+1$ dimenzióval való kapcsolattartásról van szó. A különbség ennek mikéntjében van, vagyis válaszolni kell a két „hogyan”-ra.

Az első hogyan. Ahhoz, hogy kimunkálhassam a fent lévő Ént, ismernem kell, hogy ez a földi én hol tart. Az első lépcsőfok tehát az önismeret, amelyre biztatást a görögök lépten-nyomon adtak a gnotisz sze auton felszólításukkal. A második lépcsőfok azoknak a lehetőségeknek az ismerete, amelyek révén e földi én felfelé juthat. Ezeknek az ismereteknek a birtokában a papok voltak, akiknek feladatuk és hivatásuk volt a közvetítés az Isten és az emberek között.¹³ Az ő ajkukat lepecsételte a disciplina arcana, amely tartalmazta a „tudást”, azt a tudást, amelyet ma mi okkult tudományok néven foglalunk össze; azt a tudást, amelyet a misztériumvallások beavatottjai ismertek.

A felfelé jutás lehetőségeit az univerzum törvényei fogják megmutatni. Az univerzum törvényeit és az ezekkel szembeni etikai magatartást pedig — mai szóhasználattal élve — a filozófusok kutatták.

Mi most a 20. században őket és tanításukat ismerhetjük, és foglalhatjuk össze filozófiatörténet címen a saját elképzeléseink szerint osztályozva az ókoriak gondolatait. Valljuk be őszintén — nagyon sokszor nem értjük az ókoriak mondanivalójának lényegét.

A harmadik lépcsőfok tehát az univerzum törvényeivel szembeni pozitív magatartás, vagyis annak elismerése, hogy a törvényszerűség jó. A negyedik lépcsőfok a

¹¹ Ehhez segítséget a mai dimenziófizika adhat.

¹² Gondoljunk csak SZENT ÁGOSTON mondására, hogy ti. nincsenek csodák.

¹³ Nem véletlenül használtam egyes számot, ugyanis a politeizmus az ókorra nézve csak részben és csak bizonyos körülmények között igaz. Lásd: *Faith Hope and Worship. Aspects of Religious Mentality in the Ancient World*. [Ed. by H. S. VERSNEL] [Studies in Greek and Roman Religion vol. 2] Leiden 1981.

tökéletesség vagy a felső Én felé vezető úton az a szabad akaratú döntés, hogy önmagam rendelem magamat alá a törvénynek.¹⁴

Az első **hogyan**nak a fentiekben előadott summázataához szükséges még hozzáfűzni az alábbiakat.

A görög filozófusokról általában véve elmondhatjuk, hogy munkált bennük az a törekvés, hogy ne ismételjék az elődöt vagy a kortársat, hanem új dolgokat fejtsenek ki. Ha ebben az eljárásban működött is emberi büszkeség, nem ez volt benne a domináns ok, hanem az a törekvés, hogy az univerzumnak más oldalát, más szempontját, más törvényszerűségét próbálják megvilágítani, megérteni és megértetni. Minden emberi gyöngeségük ellenére nagyobb volt bennük a tökéletesedés utáni vágy, mint a mi korunkban. Számukra az élet a három dimenzióban csupán büntetés, börtön, amelyet arra használhattak, hogy kimunkálják és elérjék az ideákban való Ént. Ha ez nem ment egyetlen élet során, akkor azt meg kellett ismételni. Így született meg PÜTHAGORÁSZ tanításában a reinkarnáció elmélete. PÜTHAGORÁSZnál a bűn, mint tett, a múlté, ami ebből a jelenben megmaradt, az az adósság, amelyet le kell törleszteni, jóvá kell tenni. Ha ez nem sikerül egyetlen élet alatt, akkor azt meg kell ismételni. Kifejtése ellen nem lehet kifogásunk, nagyon logikus és világos, sőt igazságos. Nem szabad megvetnünk azért, mert másképp gondolkodik, mint a Krisztus utáni kor, amelyik — szintén valljuk be őszintén — nem érti és nem tudja mindig megmagyarázni, miért tiltakozik a reinkarnáció ellen.

PÜTHAGORÁSZ tanítását a számok segítségével adta elő, amelyet a mai kor szám-misztikának nevez, tegyük hozzá, nem egészen helyesen. Semmi misztika nincs benne, csak épp eltér a mi gondolkozásunktól, főleg azért, mert PÜTHAGORÁSZnál a számok nem mennyiségek, hanem minőségek. A minőségét veszítette szám a mi korunkra jellemző. Ezért szeretjük a sokat, a végtelent. A minőség hiányát mennyiséggel szeretnénk pótolni, csak hogy ez nem megy. A személyes Ént a tömeg nem fogja pótolni. És semmiféle ugrás nem fog bekövetkezni, mint ahogy ezt a marxista filozófia tanította. Az erkölcstelenség nem válik erkölcsé, ha sokan csinálják, viszont devalvációt eredményez. Ne nevezzük tehát Püthagorász módszerét misztikának, inkább aritmológiának. E minőség-számok közül az Egy az Isten, az örök, a változatlan. És itt kell visszautalnom arra, hogy nem a monoteizmus jelentette az ókoriak számára az igazi változást.¹⁵ A számsorrend az ember élete, amely Fortuna kerekén forgó, azaz ciklikus, megismételhető, sőt — szükség esetén — megismétlendő. A Kettő az ellentét száma, amely lehet negatív és pozitív, jó és rossz. Vagyis két Kettes van. A jó Kettes felfelé visz, a rossz Kettes lefelé. A Kettes a Nap mellett a Hold, a férfi mellett a nő, az arany mellett az ezüst. A mi feladatunk, vagyis a háromdimenziós Én feladata, hogy Nappá váljunk, hogy arannyá váljunk. És máris itt

¹⁴ Tudom, hogy az itt előadottak végtelen egyszerűsítései a dolgoknak. Részleteiben ez olvasható az *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* [Ed. H. TEMPORINI] Religion-köteteiben. Leiden 1977.

¹⁵ Mások henoteizmusról beszélnek XENOPHANES alapján, aki szerint az Isten egy és örök, változatlan és nemszületett; alakja pedig szférikus. Erről: OTTO J. BRENDÉL: *Symbolism of the Sphere. A Contribution to the History of Earlier Greek Philosophy*. [EPRO, 67] Leiden 1977, pp. 19–40.

vagyunk az alkímiai aranyánál. A Nap a sugárzó, meleget adó, életet adó fény, amelynek féme az arany. Ha mi az életünk folyamán elérjük, hogy környezetünkben meleget adó, életet adó sugárzó fénné váljunk, akkor előállítottuk az aranyat. A **Három** az egység száma. Az **Egyet**, a **Kettőt**, a **Hármat** összefogja. Ezt Püthagorász úgy fejezte ki, hogy az **Egy** Istenben lévő **Háromság**, azaz **Egység**. Mi már azt mondhatjuk, hogy ez keresztényi. És most térjünk vissza a reinkarnációra. A megváltással megszűnt a ciklikus idő, ennek következtében megszűnt az élet megismételhetősége, a megismételhető definitív szám egyszeri, megismételhetetlen számmá változott, amelynek sora a meghatározatlanba halad. Ez a keresztény szám.

Továbbá azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Jézus Krisztus a maga keresztthalálával a fennálló adósságot helyettünk törlesztette.¹⁶ Ha pedig Jézus Krisztus önmagára nézve nem tartotta méltatlannak, hogy a pokol tornácán lévő lelkekért elmenjen, akkor nekünk nincs jogunk megvetni vagy lenézni a Krisztus előtti embert. A pokol tornácán akár Püthagorászok, Platónok, Arisztotelészek is várakozhattak. Amikor filozófiájukat skatulyázzuk, gondoljunk erre is!¹⁷

A második **Hogyan**. Jézus Krisztus megtestesülése révén az Isten maga teremtett kapcsolatot velünk, és saját maga nyilatkoztatta ki a **Hogyant**. Ennek megfelelően változik a nyelvi kifejezés is. A felső **Én** megvalósítása helyett azt mondjuk, hogy szentté kell válnunk,¹⁸ amelynek eszköze a hit, remény, szeretet. Ha megvalósítottuk és elértük, akkor mi is úgy fogunk ismerni, ahogy mi ismertek vagyunk az Isten színe előtt.

A hasonlóság az előbbi **Hogyanhoz**, hogy itt is szükség van önismeretre, itt is be kell látnunk, hogy a törvény jó, és itt is önként, szabad akaratból kell magunkat alávetni a törvénynek. Annait azonban hozzátehetünk — mint különbséget —, hogy Isten iránti szeretetből.

Lássuk most az eddigiek tanulságait részletesebben!

¹⁶ Jóllehet tudjuk, hogy lehetnek adósságaink, amelyeket mi is csak a „tisztítóűzben” tudunk törleszteni.

¹⁷ A kereszténység az emberiség történetének egy bizonyos szakaszában és egy bizonyos területén lépett föl. Azok az emberek, akik kereszténnyé váltak, és képviselték ezt az eszmét, annak a kornak és helynek kultúráját, szokásait, életmódját stb. is hordozták egyúttal, tehát óhatatlanul belevittek ezeket keresztény életükbe is. REITZENSTEIN, akire GRESE hivatkozik, ezt úgy fogalmazza meg, hogy a Hermeneutica ismerete szükséges ahhoz, hogy az Újszövetséget úgy értsük meg, ahogy azt a maga korában értették. W. C. GRESE: *Corpus Hermeticum XIII and Early Christian Literature*. Leiden 1979, p. 44.

¹⁸ Itt épp 1Péter 1,15—16-ra is hivatkozhatnánk: „a titeket meghívó Szenthez méltóan magatok is váljatok szentté egész életmódotokban. Így szól ugyanis az Írás: 'Szentek legyetek, mert én szent vagyok'.” E résznél szeretném megjegyezni, hogy a keresztény világ által annyira hangsúlyozott monoteizmust, amelyet az ókori zsidóságnál gyakoroltak, nem tartom olyan fontosnak és lényegesnek, hogy ezért a más népeknél, például a görögöknél gyakorolt henoteizmust, vagy a rómaiaknál kimutatható monoteizmust degradáljam, csak azért, hogy a zsidók monoteizmusát kiemelhessem. Inkább azt az eszmét emelném ki és tartanám mindenekfölött fontosnak, amelyet a zsidóság — mintegy megelőlegezve a Krisztus utáni kort — őrzött, képviselt és hordozott; a szentté levésnek az eszméjét. Ha Krisztus tanításának lényege nem lett volna a zsidóság körében előlegezve, akkor Krisztus nem mondhatta volna ezt: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy megszüntessem a törvényt vagy a prófétákat. Nem azért jöttem, hogy megszüntessem, hanem, hogy tökéletessé tegyem.” Mt 5,17.

Tudás. Az okkult tudományok ismerete az ókorban természetes, elfogadott, szükségszerű, megbecsült és épp ezért pozitív dolog volt.¹⁹ E tudás ajándékként szállt az emberiségre in illo tempore. A Krisztus előtti emberiségnek azonban az egyetlen lehetőség a természetfeletti villággal való kapcsolattartásra, amelyet nem művelhetett akárki. Aki e tudást birtokolta, hatalommal bírt, amellyel nem élhetett vissza. Gyakorlását előírásokkal szabályozott aszkézishez kötötték, és nem használhatta saját előnyére.

Jézus Krisztus megtestesülésével és tanításával az okkult tudás ugyan fölöslegessé vált, de azért még lehet ismerni és tudni ezeket, hiszen „minden tudomány ismerete, legyen az bármilyen tudomány, önmagában jó: különben Isten — akiben semmi rossz nem lehet — nem lehetne minden jónak és rossznak tudója. Így akár a jó, akár a rossz dolgok ismeretére és tudására való törekvés is jó általánosságban: mégis különböző járulékos körülmények azt rosszá vagy jóvá tehetik; ez a különbség rendszerint az elérendő célból adódik.”²⁰ Tehát akkor, amikor a mi korunk hódol az okkult tudományoknak, az agykontrollnak, a természetgyógyászatnak²¹ és a többinek, nem maguk e tudományok válnak rosszá. E jelenség inkább azt bizonyítja, hogy a mai kor embere elutasítja Jézus Krisztust, nem akarja ismerni a szentté válás módját, mert nem szentté akar válni, hanem az okkult tudományok segítségével a háromdimenzióban akar berendezkedni anyagi javak, karrier, dicsőség, pozíció segítségével, elfeledkezve arról, hogy itt mi csak vándorok vagyunk és jövevények.²² Ez azt jelenti, hogy nem is akarnak tudni a felfelé irányuló $n+1$ dimenzióról, hanem csak a lefelé irányulóról.

Itt kell kitérni egy olyan jelenségre, amely szintén a mai korban ütötte fel a fejét. Méghozzá a dualizmus félreértésére. Par excellence a dualizmus a perzsa Ormuzd és Ahriman küzdelmét, mint egymással szemben álló, egyenlő és egyenragú felek küzdelmét jelenti. De a vallástörténetek és egyáltalán a történelem folyamán ezzel a névvel illettek minden olyan jelenséget, amelyet a kettősség jellemzett, tehát például a jó és rossz harcát stb. Tévesen ide sorolták még az Isten és az Ördög szembenállását is, holott ebben az esetben nincs szó küzdelemről. Az Isten, az Egy, az örök, a Van nem harcol. Őt nem

¹⁹ Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ugyanezt a tudást ne lehetett volna negatív módon is használni. Lehetett, és használták is. De ez a gyakorlat nem hatálytalanítja, hogy szükségszerű volt, és nem hatálytalanítja pozitív gyakorlatát. A problémát különböző szempontok szerint vizsgálja az alábbi gyűjteményes kötet: *Magie und Religion. Beiträge zur einer Theorie der Magie.* [Wege der Forschung Bd 337] Hrsg. v. L. PETZOLDT, Darmstadt 1978.

²⁰ AQUINÓI SZENT TAMÁSÓL idézet — *Aquinói Szent Tamás szemelvényekben.* Összeállította SCHÜTZ A. Budapest 1943. Idézi SIMONYI K.: *A fizika kultúrtörténete.* Budapest 1978, 133. o.

²¹ Tévedések elkerülése végett szeretném megjegyezni, hogy nem vagyok ellensége a természetgyógyászatnak, de helytelenítem azt a módot, ahogy ma alkalmazzák. Ma mindenekeftt egyrészt a meggazdagodás lehetősége, másrészt a szenvedésmentességre való törekvés eszköze. Mind a két megközelítés helytelen, elfelejtődött a természetgyógyászat szükségszerű követelménye, hogy gyakorlásához aszkézisre van szükség, mind annak részéről, aki végzi, mind annak részéről, akin végzik. Második megjegyzésem, hogy a gyógyteák fogyasztása ugyan beletartozik a természetgyógyászat állományába, de nem tölti ki azt teljesen. Sok egyéb is beletartozik ebbe a körbe.

²² Zsid 11,13—16.

érinti, ha az Ördög dül-fül. Igazi dualizmus csak az azonosság-ellentét logikában van. Az Isten és az Ördög közt lévő viszonyt azonban csak az analógia logikában lehet leírni, vagyis az alá és fölé rendeltségben, azaz nem dualizmusról van szó. Ezt a viszonyt félreértve ma már olyan hangok is hallhatók, amelyek szinte tagadják az Ördög²³ létét, holott a háromdimenziós világban ténylegesen meglévő rosszat nem lehet tagadni. Mint ahogy azt sem, hogy csak azért van tudomásunk a jóról, mert ismerjük a rosszat.²⁴ Általában elmondhatjuk, hogy a háromdimenziós földre a bipolaritás érvényes — ahol vannak nappalok és éjszakák, vannak nők és férfiak, van pozitív és negatív, van fehér és fekete, van jó és rossz. A sort — e kvantitatív világban — a végtelenségig folytathatnánk. Inkább azonban gondoljunk HÉRAKLEITOSZ tanítására, amelyet az ellentétekkel kapcsolatban kifejtett, hogy ezek eredményezik a változást egy olyan világban, ahol a tapasztalat csupán érzékeink csalódása. Ezen a herakleitoszi állításon ne botránkozzunk meg, inkább gondoljunk bele az állítás mélységeibe! — Eltekintve PLATÓN ideatanától, amely valami hasonlót mond, álljunk az égő csipkebokor elé Mózesrel együtt, akinek „megjelenék az Úr tűz lángjában.”²⁵ A küldő úgy mutatkozik be, hogy „Aki van,”²⁶ mintegy intulatióként²⁷. Ezt az egyszerű bemutatkozást kibővítve mondhatjuk, hogy aki Egy önmagával; aki létének okát önmagában bírja; aki az, aki volt; az, aki lesz; az, aki van; aki mindig egy és ugyanaz; akiben épp ezért nincs változás. S most tegyük hozzá, ha egyedül ő mondhatja el magáról, hogy 'Van', hogy Létezik, hogy Létező, akkor rajta kívül nemde minden más a Nemlét? Nemde minden más érzékeink csalódása?²⁸ Ezt állíthatjuk akkor és abban a vonatkozásban, amikor minden mást szembeállítunk azzal, Aki Van. Neki azonban úgy tetszett, hogy mi is legyünk, akik létünket nem önmagunkban bírjuk, ezért ugyan nem rendelkezünk önmagunkkal, de megtapasztalhatjuk magunkat, válaszolhatunk a kívülről jövő sugallatra, amely lenyúl hozzánk, és visszaemel minket oda, ahol ő van, ami számunkra az Élet, a valóságos Lét. Hogy különbséget tegyünk a valódi Lét és e háromdimenziós lét között, használjuk a létállapot kifejezést, amely létállapotra a polaritás a jellemző, és működik benne a Rossz, amely kétségtelenül eredményez dualizmust. Nekünk viszont nem kell a rossz ellen harcolni. Egyáltalán nem kell harcolni, nem a rosszra kell figyelni, hanem a jót kell tenni. Aktivitásunknak a jó felé kell irányulni, nem a rossz felé. Ha a minden-

²³ Az ördög mint szó számomra csak egyike azoknak a nyelvi kifejezéseknek, amelyekkel a rossz képviselését jelölhetjük. Ugyanígy mondhatnánk sátánt, gonosz szellemet stb.

²⁴ Összüleink nem ismerték a rosszat, ezért nem tudták értékelni a jót.

²⁵ Exod. 3,2. Itt kell megjegyeznem, hogy HÉRAKLEITOSZnál a tűz nem az a tűz, amellyel melegítünk, fűtünk stb. Ez a tűz az el nem égő tűz. Az ósarculat. Mint ahogy a preszokratikusoknál az arché soha nem azonos azzal az elemmel, amelyről mi azt hisszük, hogy víz, levegő, föld; amelyet iszunk, amelyet belégzünk, amelybe ültetünk. Cf. WARKOTSCH, pp. 22—30.

²⁶ Exod. 3,14.

²⁷ H. WOLFRAM: *Intitulatio I. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jahrhunderts.* s. MIÖG, 21, Ergänzungsband 1967.

²⁸ Ez esetben nem szabad megfélekednünk az eleai iskoláról sem, ahol hasonló kifejtésekkel találkozunk. *Görög gondolkodók I.* Budapest 1992. 84—87. o.

napokban hegyeket mozgató hittel hisszük, hogy járhatunk a vízen; hogy hajunk szála sem görbülhet meg a Van tudta nélkül; hogy semmi miatt nem kell aggódnunk, mert ő tudja, mire van szükségünk; hogy gyermeki bizalommal bízhatunk benne, és ha emellett mindenkit legalább úgy szeretünk, mint ahogy magunkat szeretjük, akkor visszaemel magához, és tudásunk többé nem lesz töredékes. Q. e. d.

Produced with ScanTopDF

SULYOK ELEMÉR

A MINDENNÉL MAGASZTOSABB ÚT

(Az 1 Kor 13 elemzése)

Az egzégézis hosszú története során már sokan el-gondolkodtak azon, hogy: egyrészt Pál, aki — elsősorban a Galata- és a Római levélben — behatóan foglalkozik a hitből fakadó megigazulással, miért nem írt az utóbbi témáról olyan fennkölt sorokat, mint a szeretetről az 1Kor 13-ban?, másrészt: miért ékelte be a szeretet-himnusz a karizmákkal foglalkozó 14. és 15. fejezet közé?, harmadrészt: vajon miféle műfajbeli minták ihlethették a megfogalmazás közben?

Minthogy a szöveg elemzése a célunk, iménti kérdéseinkre csak rövidre szabott válaszokkal szolgálhatunk. Az elsővel kapcsolatban megkockáztathatjuk: tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy az idézett két levélben a szerző mellőzné a szeretet témáját, hiszen legkivált a Rómaiakhoz írt levél tartalmazza a korábbi írásokkal egyenlő mértékben az *agapé* főnevet és az *agapao* igét. Ez nyilvánvaló jele annak, hogy az Apostol a szeretetet a keresztény teológia és élet alapvető és tipikus értékének tartotta. Az *agapé* Pál számára az „excellētiōr via” (1Kor 12,31b), amely a Gal 5,6 („Krisztus Jézusban ugyanis sem az nem számít, hogy körülmetélt valaki, sem az, hogy körülmetéletlen, hanem csak a hit, amely a szeretet által tevékeny”) fényében is igaz. Az utóbbi bibliai hely a hit és szeretet *egzak*t kapcsolatát világítja meg. Aquinói Szent Tamás minden bizonnyal a lényegre tapintott, amikor a hit vonatkozásában megállapította: „per fidem Christi pertinet homo ad novum testamentum” (Sum. Th. I—II 106, 2 ad 3), másrészt viszont kijelentette: „Spiritus Sanctus dum facit in nobis charitatem, quae est plenitudo legis, est testamentum novum” (Super 2Cor 3,6.). Vagyis keresztény számára nem létezik hit szeretet nélkül, és fordítva: szeretet sem hit nélkül.

Ami a második kérdést illeti, már nagyobb a bizonytalanság. Kezdve attól, hogy némelyek szerint a 13. fejezet idegen testként foglal helyet a 14. és a 15. között (J. WEISS), vagy hogy a 14. fejezet után eredetileg a 13. következhetett a Szentlélek ajándékainak tetőzéseként (W. SCHMITHALS) egészen addig, hogy a himnusz nem Pál szerzeménye, hanem az egyházi közösségé, és csupán szerkesztés révén került jelenlegi helyére (H. M. SCHENKE—K. M. FISCHER). Bármennyire tetszetősek is e hipotézisek, nincs elegendő bizonyítékunk (pl. szövegtanúk) arra, hogy megbolygassuk a fejezetek sorrendjét, vagy elvittassuk a szerzőséget az Apostoltól.

A mintául szolgáló műfajok tekintetében G. BORNKAMM, a filológus W. JAEGERT idézi, aki rokonságot vél felismerni Pál szeretet-himnusza és a görög Túrtaiosznak az igaz

erényről (arété) disztichonban írt elégiája között.¹ E feltételezésnél meggyőzőbbnek tetszik CH. WOLFF véleménye, aki U. SCHMID nyomán amellett foglal állást, hogy a közvetlen műfajbeli ihletőt a hellenista zsidóságban jól ismert 3Ezdr 4,34–40-ben kell sejtenuünk. Annál is inkább, mivel az előbbi szöveg (Az igazság dicsérete) az 1Kor 13-hoz hasonlóan három részre tagolódik: 34–36: az igazságnak az egész teremtetést felülmúló magasztossága; 37: az értékek tagadása, semmissége, mely a „minden” szóval zárul; végül 38–40: az igazság megmaradása (39. v.), valamint a végítéletkor betöltött eszkatologikus szerepe.²

Előbbi kérdéseink szinte már előlegezték az 1Kor 13 szerkezetét, amely oly egyértelmű, hogy mindmáig érvényes, amit SZENT TAMÁS mondott róla, aki az *agapé* elsőbbségét három különböző vonatkozásban mutatta be a karizmák között: quantum ad necessitatem (1–3. v.), quantum ad utilitatem (4–7. v.), quantum ad permanentiam (8–13. v.) (vö. Super 1Cor). A szerkezeti tagolásból közvetlenül adódik *témája* is. Pál „nem látta szükségesnek, hogy közelebből is meghatározza, kire irányul az a szeretet, melynek nagyságát ünnepli. Egyszerűen szeretetről beszél, amely ezek szerint sokféleségében is egységes, akár Istenre, akár az emberekre irányul”.³ Az *agapé* páli értelme tehát nyilvánvalóan többjelentésű. Ám ez a szemantikai nyitottság nem hátránya, hanem előnye szövegünknek: tömörre és mélyértelművé teszi. PAUL VALÉRY szavaival élve: „egy műalkotás annál gazdagabb, minél több értelmet és értéket tud megjeleníteni, bár maga nem változik.” Vajon hány jelentést, szempontot vagy dimenziót tartalmaz ez az *agapé*? J. PIEPER írja róla: „... főnévi értelemben csak a bibliai görög nyelvben vált használatossá. KARL BARTH föltételezi, hogy az Újszövetség (amint már a 'Septuaginta', az Ószövetség kereszténység előtti görög fordítása is) éppen ezért fogadta be ezt a megjelölést, mert ('mintegy az angol *to-like*-hoz hasonlóan') meglehetősen színtelen kifejezés volt. RICHARD REITZENSTEIN, a filológus és vallástörténész szerint az *agapé* szó a klasszikus görög nyelvben 'nem tartozott az irodalomképes szavak közé'. 'Irodalomképes' volt például a *storgé*, főleg a családtagok között megnyilvánuló szeretet vonatkozásban, valamint a *filantrópia*, amellyel ugyan elsősorban a jóakarató jószágot, de a testi szerelmet is jelölték; a *philadelphia* szót is említhetjük, a testvérszeretethek ezt a kései kifejezését, amely — akár a *filantrópia* — az Újszövetség görög fordításában is megtalálható”.⁴

A himnusz első három verse a szeretet abszolút szükségességét hangsúlyozza. A korintusiaknak a Lélek eksztatikus ajándékaira törekvő becsvágyával szemben az Apostol olyan „utat” (Lukács ApCselben használt *hodos* szavának életmód, életvitel jelentésében)

¹ BORNKAMM, GÜNTHER: *Studien zum Neuen Testament*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1985, pp. 217–220.

² WOLFF, CHRISTIAN: *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1982. 2. kiad. 119. o.

³ JELENITS ISTVÁN: *Jegyzetek a szeretetről*. In: *Tanulmányok a vallás és lélektan határterületeiről*, Római Katolikus Szeretetszolgálat Ifjúság- és Családsegítő Csoportja és a Szeged–Csanádi Püspökség kiadása, 1988, 68. o.

⁴ PIEPER, JOSEPH: *A szeretet*. In: *A szeretetről*, Vigilia Könyvek, Budapest 1987, 82. o.

mutat meg, amelyen, illetve amelyben a Lélek, ha látszólag észrevétlenül is, de a legszükségesebb módon mutatkozhatik be (12,31b). A 13. fejezet első három versében Pál megállapítja: szeretet nélkül a legkiválóbb karizmák és hitvallások is csupán semmisségek. Rövid szakaszunkban az előrevetett feltételes mondatok öt alkalommal azonos formában váltják egymást; úgy morajlanak, mint a hullámok. A második versben három tagmondattá duzzadnak, majd megtörnek a háromszor ismétlődő „*agapén de mé ekho*” fordulaton, hogy azután az utómondatok e nekirugaszkodás hiábavalóságát mélységes monotoníával fejezzék ki: „*ouden eimi — ouden ofeloumai*” — írja G. BORNKAMM.⁵ A szeretet híján értékvesztett karizmák élén Pál a korintusiak által túlbecsült glosszolóliát említi (vö. 12,10). Rendkívüliségét azzal fejezi ki, hogy minden emberi nyelv fölé emelve „angyalok nyelvé”-nek nevezi (vö. 2Kor 12,4).

E szeretetet nélkülöző karizma semmisségét Pál két képpel szemlélteti: a „zengő érc”-cel és a „pengő cimbalom”-mal. Az ütésre hosszan tartó hangot adó érc — templomokban és szent fákra felfüggesztve — az orgiasztikus kultuszuk kezdetét jelezte (így: J. WEISS, H. CONZELMANN; C. K. BARRETT). A „pengő cimbalom” — „páros fémtányér, cintányér, amelyet úgy szólaltattak meg, hogy a két tányért két tenyérbe véve összeütötték”⁶ — ugyancsak kultikus hangszer volt mind a zsidó templomban (P. BILLERBECK), mind a pogány kultuszokban, elsősorban Dionyszosz és Kübelé extázissal (örjöngéssel) együttjáró ünnepein. Ezenkívül az elmésen fecsegő ember metaforájaként is használatos volt. ID. PLINIUSTól tudjuk, hogy Tiberius császár Apion grammatikust a „világ cimbalomja”-nak (*cymbulum mundi*) nevezte (*Naturalis historia praefatio* 25). Minthogy az Apostol óvni akar a pneumatikus extázis túlértékelésétől (vö. 12,2), feltételezhetjük, hogy az „érc”-cel és a „cimbalom”-mal az utóbbiaknak az orgiasztikus kultuszokban betöltött szerepére céloz, s a szeretetlen glosszolóliát a pogány kultuszok „zajkulisszájával” azonosítja. A nyelvek adománya szeretet nélkül csupán hangoskodó szócséplés; ilyesféle lármával az ember nem több, mint zörejt hallató, élettelen holt tárgy.⁷

A glosszolólia után a prófétálás kerül szóba (vö. 12,10), amelyet leginkább a titokba való betekintés és a tudomány tüntet ki. Úgy látszik, a *müsterion* nagy becsben állt a korintusiak körében (vö. 2,1.7; 14,2). Az antik kultikus és filozófiai szóhasználatnak megfelelően minden bizonnyal az elrejtett isteni igazságot jelölte, melynek tudását nagyra értékelték. Pál e szóval — apokaliptikus szóhasználatot követve — „az üdvörténet tartalmának egészét jelöli, amelyet Isten ősidőktől fogva elrejtett az embermemzedékek előtt, de Krisztus által az új, messiási korszakban kinyilatkoztatta, 4,1; 15,51; Róm 11,25”.⁸ A titkokkal kéz a kézben jár a tudás (*gnósis*), vagyis az a képesség, amely a látás révén az előbbieket rendszerbe foglalja (vö. 12,8). Ezt követőleg Pál a csodatévő hitről szól (vö. 12,9) — mégpedig

⁵ BORNKAMM, GÜNTHER: i. m., 223. o.

⁶ DR. VARGHA ZSIGMOND J.: *Újszövetségi görög—magyar szótár*. Kiadja a Magyar Bibliatanács megbízásából a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest 1992. 'kumbalon' szócikk.

⁷ WOLFF, CHRISTIAN: i. m., p. 120 (adatok).

⁸ DR. VARGHA ZSIGMOND J.: i. m., 'musterion' szócikk.

felsőfokon. A zsidóságban a „hegyeket mozgatni” szófordulat közmondásos volt, „a lehetetlennek látszót lehetővé tenni” jelentésben, mellyel kivált az éleseszű tóramagyarázókat jellemezték (P. BILLERBECK). A hit vonatkozásában, úgy tűnik, a rabbik nem emlegették; nem úgy, mint Jézus a Mk 11,23 és pár helyen megőrzött logionjában. A közmondás hittel kapcsolatos említéséből elősejlik, Pált fogalmazás közben motiválhatta a logion, bár e feltevessel kapcsolatban koránt sincs egyetértés a bibliamagyarázók között. De szeretet nélkül még az ilyen látszólag látványos ajándékot felmutató keresztény sem ér semmit Isten előtt. „Ha mégoly tökéletes is valaki az emberek fiai között, de a tőled való bölcsességnek híjával van, semmibe kell venni” — tanítja a Bölcsesség könyve (9,6). Minthogy nincs mije, amivel építhetné a gyülekezetet, tevékenysége látszat csupán.

Majd a 3. v.-ben Pál két olyan cselekedetet említ, melyet a hősiek — vagy ha tetszik — kíméletlen lemondás jellemez. Egyrészt a vagyonnak a nélkülözők közt való szétosztását, másrészt az önfeláldozás csúcspontjaként, az égő áldozatul odaadott testet. Szeretet híjával azonban a radikális önlemondásnak nincs jelentősége. A vagyon szétosztása ugyanis fakadhat számításból, közönyből, csömörből, mint ahogy a mártíromság is eredhet fanatizmusból, kétségbeesésből vagy életundorból. Egyedül a szeretet számít. Az a szeretet, amely Krisztus értünk való önátadásában és nem önfeladásában teljesedett be (vö. Gal 1,4; Róm 5,6—8).

A szeretet tehát — írja R. PENNA — csak a „lét”, nem pedig a „bírák” síkján fogható fel teljesen, mivel a szeretet nem a birtokolt dolgok egyike, hanem a teljes személyiség kisugárzása. És ha Pál azt írja: a szeretetet „birtokolni” kell, ez csak azt jelentheti, hogy egyedül a szeretet teszi teljessé a „létet”. Mert ha nincs bennem szeretet, *outhén eimi*, „semmi vagyok” (13,2), s itt az *einai* kijelentő módja teljes értékű ige! Az Apostol számára a következő egyenlet érvényes: aki szeret, az van. Amo, ergo sum (vö. 1Kor 8,3). Sőt, az axiómát pontosítani kell, mivel a szeretet viszonyrendszer, melynek lényegi vonása az önzetlenség, „nem keresi a magát” (13,5). Ezért nemcsak tartalmassá tesz engem, aki szeret, hanem az én szeretetemet is tartalmassá teszi. Kisugárzása révén közösséget hoz létre. Olyan dimenziót teremt, amelyben él és virágzik, vagy inkább egyszerűen létezik.⁹

A himnusz második részében (4—7. v.) Pál a szeretet immanens szépségét és méltóságát dicséri. Feltűnik az igék sokasága — a négy versben tizenöt szerepel —, valamint a díszítő jelzők és határozók hiánya; már-már azt sugallván: a szeretet egyedüli mércéje a cselekvés. Jellemző módon nem a szerető ember a mondatok alanya, hanem a szeretet; tehát maga a szeretet a belső motiválója és minősítője a neki megfelelő külső cselekvésnek. A négy versnyi szakasz szerkezete ugyancsak szembeötlő: az eleje (4a) és a vége (6b.7.) értéktelített megállapítással kezdődik és végződik — körülölelve az

⁹ PENNA, ROMANO: *Solo l'amore non avrà mai fine. Una lettura di 1Cor 13 nella sua pluralità di senso*. In: *L'apostolo Paolo*. Studi di esegesi e teologia, Edizioni Paoline 1991, p. 232.

értékvesztett kijelentéseket (4b–6a), hogy azután a 7. v. négyszer ismétlődő „mindent” szavával záródjék.

„A szeretet türelmes.” A *makrotümia* és *makrotümein* sajátosan bibliai szavak. A profán görögben csak ritkán fordulnak elő és meglehetősen kései korban. A LXX-ban elsődlegesen Isten magatartását jelzik: haragjának visszatartását, végső soron irgalmát, amelyre az ember a maga részéről azzal válaszol, hogy emberközi kapcsolatait a türelmes és a kölcsönös elviselés jegyében szeretné rendezni (vö. Mt 18,23–35; kivált a 26. és 29. v.). A szeretet türelmes, vagyis nagyszívű, tágszívű, nagylelkű. „A tágszív, amely mély lélegzetvétellel messze tekint, széles látókört ölel át tekintetével, az ellentéte a kisszívű szorongásnak, a kételkedő kishitűségnek, a csüggedt kételynek. Isten maga is ilyen nagyszívű”¹⁰. „Vagy megvted (Isten) jóságának, elnézésének és türelmének (makrotümia) gazdagságát, és nem veszed tudomásul, hogy téged az Isten jósága megtérésre ösztönöz?” (Róm 2,4) Isten türelméből, hosszantűréséből elősejlik, hogy van humora, „különös nedűje”, mely „legalább oly különös, mint a vér.”...A humor „maga az élet nedve..., melyben fölolvad a világ, emberivé válik, hogy kedélyünkbe fogad hassuk... Fő jellemvonása: az állandóság. Állandó lelkiállapot..., mely elfogadja az életet úgy, amint van, s megérti gyarlóságaival együtt, tudomásul veszi, békésen, anélkül, hogy furcsaságait kihegyezné. Együtt érzi a nagyot és a kicsit. Nem mér, mint a gúny, csak összehasonlít, egybevet, ezáltal tünteti fel a dolgok örök viszonylagosságát. A nagyot olykor kicsinek látja, a kicsinyt nagynak.”¹¹ „Isten türelmének, nagylelkűségének — hadd mondjuk ki: Isten humorának — a derűs égboltja alatt lehet az ember is ilyen derűsen nagyszívű, s szemlélheti maga is a humor derűjével az életet. A humor az, ha valaki *mégis* tud mosolyogni, s ez a mégis, a hit magatartása, a hité, amely felhők mögött is biztosan ott tudja a napot. Persze nem tétlen szemlélődés ez a türelem. Az Isten türelme nem eltérés, hanem az emberi nemzetségnek nagyon is aktív hordozása és szeretése. Ilyen aktív szeretetteljes a keresztyén ember türelme is.”¹² E bibliai gondolatok nyomán Pál számára az emberi türelem egyáltalán nem begyakorolandó erény, miként ezt a Gal 5,22-ben világosan meg is fogalmazza, ahol is egy a Lélek szeretet érlelte gyümölcsei között.

„A szeretet jóságos.” Türelem és jóság Pál leveleiben szoros kapcsolatban áll egymással (Róm 2,4; 2Kor 6,6; Gal 5,22). A jóság voltaképp a türelem által lehetővé tett életmód, életvitel. Persze elsősorban Istenről hangzik el. Isten jóságos (Róm 2,4; Gal 5,22), de az ember is, ha engedi, hogy Isten jóságának hatása alá kerüljön. A Gal 5,22 szerint ugyancsak egyike a Lélek gyümölcseinek; a 2Kor 6,6-ban pedig a jóság után közvetlenül a Szentlélek említése következik (vö. Kol. 3,12k. is).

A negatív kijelentésekkel Pál a Korintusban uralkodó visszás helyzettel kíván szembenézni. „A szeretet nem féltékeny.” A féltékenységet széttzillesztő szenvedély, zűrzavar, felindultság; Korintusban konkrétan az egymással vetélkedő pártok

¹⁰ GROÓ GYULA: *Jakab levele*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest 1963, 151. o.

¹¹ KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1971. 395–96. o.

¹² GROÓ GYULA: i. m., 151. o.

viszálykodása (3,3). „... gondolnunk kell arra — írja J. PIEPER —, hogy kétféle féltékenység létezik. Az *egyik* annak az embernek a féltékenysége, aki sóvárog valamire, vagy valakire; aki valamit vagy valakit egyedül akar birtokolni, de nem biztos abban, hogy ezt sikerül elérnie. Az ilyen féltékenység csakugyan tagadja az egyetemes szeretet gondolatát. Egészen más azonban, ha nem „valakire” vagyunk féltékenyek, akit ki akarunk zárni, hanem „valakiért” (vagy valamiért). Sorvasztó, megbékíthetetlen ellenségeskedés ez mindazzal szemben, ami a (nem önző módon, hanem éppenséggel önzetlenül) szeretett lényt megérinthezné. 'A féltékenység emésztett házadért' — a Zsoltárok könyvének erre a részletére (68,10) emlékeznek Jézus tanítványai, amikor kikergetik a templomból a kalmárokat (Jn 2,17). Nehéz megmondani, valójában ki és mi ellen irányul ez a megbékíthetetlen féltékenység. Arról azonban semmiképp nincs szó, hogy az egyetemes szeretet kíváncsi a mélységekre, hanem a valódi világot!”¹³

„A szeretet nem kérkedik.” A *perperüstai* ('kérkedik, megjátssza magát'), mely az Újszövetségben csak itt szerepel, voltaképp fortélyos retorikai formában megjelenő dicsekvés, mely mögött nincs igazi képzettség, műveltség. A *perperos* ('kérkedő, szélhámos'), semmitmondó csevegő. Pál szemében minden effajta bölcsességi beszéd, mely önmagában érdekes lehet, szócséplés, mert nem a „megfeszített Krisztus”-t hirdeti (1,1—7.25; 2,1.5).

„A szeretet nem gőgösködik.” A gőg, a felfuvalkodottság, úgy látszik, tipikus tulajdonsága volt a korintusiaknak. A kérkedéstől abban különbözik, hogy ismeretekre hivatkozhatik, hogy mögötte tudás áll, amellyel aztán büszkén, magakellő módon felválni, hencegni lehet. Mindkét magatartásforma azonban az embernek olyasfajta nagyképi előtérbe állítása, amely elkülönít, szakadékot teremt a közösségben — önmaga és mások között. Szembeszegül a szeretettel, nem épít, hanem rombol, nem ültet, hanem gyomlál.

„A szeretet nem tapintatlan.” A figyelmeztetésre a levélben említett vérfertőzés (5,1), valamint az asszonyok szabadossága (nem viseltek fejkendőt az istentiszteleti imádság és prófétálás közben (vö. 11,6b.13, továbbá 14,40) adhatott okot Pál számára. Az *askhémonein* (illetlenül viselkedik); tisztességtelen(séget követ el); sérti az illetet v. jó erkölcsöt, tisztetlenség bántalmaz valakivel.¹⁴ Olyan viselkedést körvonalaz, mint a gőg(ösködés): az ember kifejezésre akarja juttatni saját tudását, és ezáltal igazolni saját szabadságát, miközben elkülönül a gyülekezet „gyengéi”-től, éreztetvén velük „tökéletlenségük”-et. „Érdemes lenne megnéznünk, mi mindenre használja Pál és az Újszövetség az *askhémoszüné* (illetlenség) és az *euszhémoszüné* (illendőség) szavakat és származékaikat — belső és külső szeméremtől kezdve egészen a belső és külső rendig és szépségig. A szeretet ismeri az önmegtartóztatást, ismeri a fegyelmet és a mértéket, ismeri a báj és a kedvességet. A szeretetnek szeretetreméltó ragyogása van. A szeméremben, a rendben és az erkölcsi rendezettségben, sőt a konvencióban is ott rejlik egy sugárnyi a szeretet önzetlenségéből. S hogy Pálnál

¹³ PIEPER, JOSEPH: i. m., p. 122.

¹⁴ DR. VARGHA ZSIGMOND J.: i. m., 'askhémoneó' szócikk.

mindez mennyire összetartozik, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a tapintat mellett ép az önzetlenséget, a szeretet legfőbb jellemzőjét említi. Nem keresi a magát — ahogy Krisztus sem a magát kereste, nem a saját tetszése szerint élt: ebben maga az apostol is követte Krisztust. A szeretet Istent és a felebarátot keresi, noha épp azért, mert Isten már rátalált és ő is rátalált Istenre.” — írja H. SCHLIER.¹⁵ Ezzel kapcsolatban érdemes azt is fontolóra venni, amit J. PIEPER említ: „*Nem kell az agapé Nygren-féle szélsőséges jellemzését elfogadnunk ahhoz, hogy belássuk: az a szeretet, amely a magát keresi, nem igazi szeretet. És hogy Ágostonnak igaza van, amikor azt mondja: Amit nem önmaga kedvéért szeretnek, azt egyáltalán nem szeretik.*”¹⁶ Pálnál, aki a „magát keresi”, saját pneumatikus individualizmusát domborítja ki (vö. 10,23 k.). A szeretet épp ott mutatkozik meg, ahol a másik ember üdvösségét és szabadulását szolgálja, és kész visszavonulni saját szabadságának tágas, egyben minden feltűnést kerülő terébe (vö. 8,3 kk.).

„Haragra nem gerjed.” Korintusban ingerült indulatok és viták kísérték az egymással szembenálló „pártokat”. A szeretettől azonban mi sem idegenebb, mint az ilyesféle önmutogatás és feltűnés, mert készséges mások elfogulatlan meghallgatására. „A rosszat föl nem rója”: a szeretet nem kívánja ápolni az elkövetett igazságtalanság emlékét. Ugyancsak figyelemre méltó, amit J. PIEPER mond a német *Entschuldigen* és a *Vergeben* jelentéstani megkülönböztetése örvin: „Az 'entschuldigen' az elnéző megbocsátást, a rossz bagatellizálását jelenti; 'jóváhagyok' valamit, bár az rossz; nem veszem tudomásul a rosszat; nem törődöm vele; nekem mindegy; ügyet sem vetek rá. Ugyancsak kevés az olyan dolog, ha egyáltalán akad valami, amit ebben az értelemben 'bocsát meg' az, aki szeret valakit. A *vergeben* értelmében viszont *mindent* megbocsátunk a szeretett lénynak. Hiszen a megbocsátásnak ez a formája a szeretet egyik alapvető aktusa. De mit is értünk ezen pontosan? Semmi esetre sem azt, hogy valami rosszat 'jóváhagyunk'; hogy egyszerűen nem vesszük komolyan, mintha csak valami tévedés történt volna. Valódi megbocsátás csak olyan valamivel kapcsolatban lehetséges, amit kifejezetten rossznak tartunk, és aminek negatív voltát éppen nem akarjuk tudomásul venni. Egyébként csakis ilyen módon veszem komolyan a másik ember személyes méltóságát; nem valamiféle készüléknek tekintem azt, akit szeretek, amelynek működésében időnként zavar keletkezik, 'defektet' kap; hanem valakinek tekintem, aki valamit *cselekedett*.”¹⁷

„Nem örül a gonoszságnak, de együtt örül az igazsággal.” Az *adikia* (gonoszság) és az *aletheia* (igazság) ellentéte végighúzódik a már említett 3Ezdr 4,33 kk. szakaszán. Az igazság helyesen cselekszik — hangsúlyozza Pál —, a gonoszság viszont helytelenül (vö. 3Ezdr 4,39). Az *aletheia* tehát ebben az összefüggésben igazságosság, az *adikia* pedig igazságtalanság (vö. 6,8). A szeretet nem egyezik bele a gonoszságba, mely

¹⁵ SCHLIER, HEINRICH: *Über die Liebe*. In: *Die Zeit der Kirche*. Herder 1962², 190. o. A tanulmány magyarul is megjelent MÁRTONFFY MARCELL fordításában in: *Pannonhalmi Szemle*, 1994/III., 7–14. o.

¹⁶ PIEPER, JOSEPH: i. m., pp. 152–153.

¹⁷ PIEPER, JOSEPH: i. m., pp. 110–111.

mást megkárosít, hanem együtt szenved azokkal, akikkel igazságtalanság történik, és együtt örül azokkal, akik igazságosságot cselekszenek.

A négy versnyi szakaszt a négyszeres „minden” szó zárja. Itt jut kifejezésre a szeretet megingathatatlansága, most jut csúcspontjára az „üzenet”, melyet az egész himnusz sugall. „Mindent (hallgatagon) eltűr.” „A *sztegein* ige — állapítja meg H. SCHLIER — itt nem is annyira azt jelenti, hogy mindent kibír, hanem inkább azt, hogy mindent csöndjébe burkol. A másik ember terhét nagy, tágas szívébe rejti, és elhallgat. Nemcsak hogy nem vádol, de nem is panaszkodik. Amit csak lehet, a kimondhatatlanság tapintatos csendjének enged át. A szó jó értelmében ’diszkrét’.”¹⁸

„Mindent elhisz.” Itt a *pisteuein* nem a keresztény hitet jelenti, hiszen az utóbbinak nem „minden” a tartalma, hanem Isten, illetve Krisztus. Sokkal inkább az emberközi bizalomra vonatkozik ez, melyre mindig kész a szeretet. A bizalmatlanság e feladásának semmi köze sincs a könnyelműséghez és hiszékenységhöz, hanem sokkal inkább a bibliai értelemben vett gyermeki ráhagyatkozás feltétlenségéhez. S „mindent remél”. Az *elpidzeint* is a *pisteuein*hez hasonlóan kell értenünk. A szeretet mindent vár, minden jót a másiktól, minden előítéllettől mentesen. A várakozás, a hit és remény mindig lelki fiatalságot jelent. A Jézus megkövetelte újjászületésnek (vö. Jn 3,1–21) ez a belső törvénye. Zarándokok vagyunk, akárcsak hitben atyánk, Ábrahám. Még nem találtuk meg önünket és felebarátainkat. Várakozással, hittel és reménnyel haladunk feléje és feléjük. Aki nem fél attól, hogy énjét és felebarátait elveszítheti, annak nincsen hite és reménye, mindent elveszít; akiben viszont nincsen hit és remény, annak embervolta reménytelen. A mindent eltűrő, elfogadó, remélő és elviselő szeretet azt mondatja velünk: Ne csinálj magadnak faragott képeket. Minden kép: bűn! Ha szeretünk valakit, akkor nyitva hagyunk számára minden lehetőséget, és minden emlékünkhöz ellenére készek vagyunk rá, hogy megcsodáljuk, újra meg újra megcsodáljuk, mennyire más, és nem olyan, nem egyszerűen kész kép. És minthogy — amint R. M. RILKE írja egyik levelében — „Embertől emberig minden olyan nehéz és próbálatlan és próbanélküli; minden viszonyban teljes figyelemmel kellene élnünk, teremtmény módon minden pillanatban, mely újat kíván és feladatokkal bíz meg és kérdésekkel és követelményekkel szembesít...” Vagy egy másik levelében: „Létezésünket annyira tág értelemben kell elfogadnunk, amennyire csak lehetséges; mindennek — még a hallatlan próbatételeknek — meg kell ágyaznunk magunkban.”¹⁹

A harmadik rész (8–13. v.)²⁰ a szeretet örökké tartó állandóságát tanítja. A pozitív kijelentések itt is inkluziót alkotnak; a szeretet állandóságát hangsúlyozzák (8a.13.), és keretbe foglalják a karizmák jelenének és jövőjének különbségéről szóló fejtegetéseket (8b–12). A *pipteinnek* ugyanaz a jelentése, mint a Lk 16,17-ben: „a szeretet sohasem vesz el; nem veszti el erejét” (érvényét).

¹⁸ SCHLIER, HEINRICH: i. m., p. 191.

¹⁹ RILKE, RAINER MARIA: *Levelek Új Mandátum Könyvkiadó* 1994, 63. és 89. o.

²⁰ Az IKor 13,3. részének elemzésében elsősorban CH. WOLFF i. m.-ját vettük figyelembe.

Az *oudepote piptei* (nem szűnik meg soha) presens alakban a szeretet maradandóságát fejezi ki: jövőjéről nem lehet mást mondani, mint jelenéről. E vonása megkülönbözteti azoktól a karizmáktól, melyeknek az üdvösség beteljesedése határt szab. A Lélek ajándékai közül Pál most csak azokat sorolja fel, amelyek a korintusiak szemében a legnagyobb becsben álltak. A *prófétálás*nak az Apostol életében is nagy jelentősége volt (vö. 14. f.), ugyanakkor azonban jól tudja ideiglenességét. Nem lehet meg nem hallani azt a kritikát, amellyel a gyülekezet karizmákról alkotott felfogását illeti. A Lélek leglátványosabb ajándékai még nem bizonyítják az ember pneumatikus tökéletességét, hiszen az idők beteljesedésével megszűnnek. A *nyelveken való szólás* sem marad fenn, melyet különben a korintusiak a Pneuma birtoklásának végérvényes megnyilatkozásaként értékelték. Ugyanígy relativizálódik a *prófétálás* (13,2) és a *glosszológia* (13,2 vö. 14,2.) közvetítette *karizmatikus tudás* (vö. 12,8) is. Ha most összehasonlítjuk, ami az első részben a szeretet és a lelki adományok viszonyáról elhangzott azzal, ami ugyanerről a témáról a 8. v.-ben szól, a különbség — ami természetesen nem ellentét — rögtön szembeötlik. Korábban a hangsúly arra esett, hogy szeretet nélkül a karizmának semmi jelentősége nincs a jelen számára, most azonban Pál eszkatologikusan érvel: a Lélek ajándékainak jelentőségét Isten jövőjébe állítja, melyben „Isten lesz minden a mindenben” (15,28), és a *prófétálás*, valamint a *glosszológia*, akárcsak a kettejük adta különleges tudás fölöslegessé válik. A két szemléletmód kölcsönösen kiegészíti egymást, és kimunkálja a szeretet mindent fölülmúló mivoltát.

A 9. v. tovább boncolgatja a karizmatikus tudás és a *prófétálás* megszűnését. Isten beteljesedett uralma szemszögéből mindkettő töredékes csupán. A *glosszológia* most nem kerül szóba. Elhallgatása nyilván azzal magyarázható, hogy Pálnak nehezebb esik bizonyítékot találnia elégtelenségére, hiszen a 1. v.-ben az „angyalok nyelve”-nek nevezte. Mulandósága azonban együtt jár a tudás és a *prófétálás* elenyészésével. Az Isten ismeretére nyíló tökéletlen karizmák nem érik meg a beteljesedést (10. v.), hanem megszűnnek (8. v.). Helyükbe Isten tökéletes ismerete fog lépni (12. v.). A korintusiak pneumatikus lelkesedésének helyreigazítása világos: amit most a Lélek közöl, csak utalás az eljövendőre. Pál a karizmatikus tudás ideiglenességét az emberi élet tapasztalatával szemlélteti (11. v.). Az illusztráció motívumát a hellenista retorika készlettarából veszi. Az ember (gyermek) fejlődése a „tökéletes ember”-re irányul. Persze Pált kevésbé a fejlődés folyamata érdekli, hanem a gyermeki dolgok mellőzése, félretevése, megszüntetése, megsemmisítése (*katargein*, mint a 8. és a 10. v.-ben), mert csak így beszélhetünk arról, akit férfiúnak nevezünk. A Pneuma jelenlegi megnyilvánulásai, melyeknek a korintusiak végérvényes és tökéletes jelentőséget tulajdonítottak, ismét kétségessé válnak. A *fronein*hez az akarat és szándékosság kötődik, a *logizestai*hoz pedig a gondolkodás és ítélet. A „beszél, gondolkodik, ítél” igék aligha a *glosszológiára*, *prófétálásra* és *karizmatikus tudásra* céloznak, inkább a gyermekkor általános, összegző jellemzésére szolgálnak.

Még a 12. v. is a keresztyén *prófétaság* (12a) és a *karizmatikus tudás* (12b) jelene és jövője közt meglévő különbség taglalásával foglalkozik. Hogy a 12a („most még csak *tükörben*, homályosan látunk, akkor majd *színről színre*”) sajátlagosan a *prófétasággal* foglalkozik, kitetszik a Szám 12,8 („*Vele [Mózes] szemtől szembe [beszélék], nem pedig*

rejtélyesen”) ihlette fogalmazásból. A masszoréta szövegben a zárójelbe tett ’beszélek’ mögött álló héber szónak, *wmr’hnek* nem sok értelme van. A szamaritánusok Bibliája, a LXX, a Vetus Latina, A Versio Syriaca és Onkelosz Targuma *bmr’het* feltételez (vö. Szám 12,6): „alakban, álomban, látomásban, tükrőben”. Philónnál és a rabbinikus irodalomban a Szám 12,6—8 gyakran szerepel a prófétai kinyilatkoztatások jellemzőeként. Abból a tényből, hogy a szöveg e helyeken is a *bmr’h* olvasatot feltételezi, következményként adódik: maga Mózes sem szemlélte Istent közvetlenül, hanem csak a képét. Isten a prófétáknak és Mózesnek különböző homályosságú tükrőben engedte magát láttatni. Ugyanakkor az Úr eszkatologikus, közvetlen látásának várása is elősejlik a szövegből, illetve fordításából.

Ebben a kontextusban a „rejtély” a látomásos tapasztalatok homályosságára vonatkozik. A jelenlegi keresztény próféta — a maga elégtelenségében — Pál számára *utalás* Isten közvetlen, folytonos látására, melyet Isten az üdvösség beteljesedésekor a vele való teljes közösség révén a hívőknek fog ajándékozni (vö. Mt 5,8; 1Jn 3,2; Jel 22,4). Az időnkénti és azonnal nem érthető víziók, melyeket a Lélek ébreszt az általa megragadottakban, *akkor* (az új időben) már nem léteznek. Miként a prófétai látás, a karizmatikus tudás is tökéletlen, és egykor majd elmúlik; a *ginóskeint* felváltja az *epiginóskein*, a közvetlen ismeret. „A *gnószis*znak vége — egy egészen másfajta valóság egészen másfajta ismerete veszi kezdetét. A karizma elenyészik, hiszen amit ’megismerésnek’ hívunk, ettől fogva nem más, mint a szeretet ragyogása.” (H. SCHLIER)²¹ Istennek ez az ismerete, mely a vele való eszkatologikus közösség ajándéka lesz, csak azáltal válik lehetővé, hogy Isten előzékenyen az emberhez fordul. Mindebben döntően fontos: Isten Krisztus által megvalósította a kiválasztást, melyre az aorisztosban álló *epegnosztén* tekint vissza (vö. korábban a 8,3). E kiválasztás az eszkatologikus közösségben éri el a célját Isten és a Krisztushoz hasonlóvá lett hívők között (vö. Róm 8,29).

A *nuni de* (most azonban) logikai ellentétet fejez ki. A prófétálás, glosszológia és tudás megszűnik (8—12. v.), de a hit, remény, szeretet megmarad. A hit és a remény motívumátlan a szeretet mellett, mivelhogy korábban mint önálló ajándékok nem szerepeltek. A hármasságnak feltehetőleg Pálnál korábbi eredete van, és sorrendje a „hit, szeretet, remény” (1Tesz 1,3; 5,8; továbbá Kol 1,4 k.) lehetett — a keresztény egzisztencia jellemzőeként, amely a hitben gyökerezik, a szeretetben fejlődik ki, és az üdvösség beteljesedésére nyílik. A triászról Pál feltételezi, olvasói ismerik s e hármasságot szembeállítja a „prófétálás, glosszológia, tudás” (8. v.) jelenlegi karizmáival. A hit beteljesedik a szemlélésben (2Kor 5,7), a remény meg a várva vártban való részesedésben (Róm 8,24 k.). „De közülük a legnagyobb a szeretet”, mert benne már most kezdetét veszi az új élet.

A szeretet-himnusz Pál idősebb, sokat tapasztalt emberként írja a korintusiaknak 55 és 57 között. Már túl van az 1Tesz „első szeretetét”-nek lelkesült parúziavárásán, akárcsak az egyházak alapításának ezer öröme és szenvedése (az utóbbival kapcsolatban

²¹ SCHLIER, HEINRICH: i. m., p. 192.

vö. 2Kor 11,22–29). Egyre világosabban látja: „minden elmúlik”. Nemcsak az élőlények, mi magunk is, sőt a világ, a „kozmosz” is, vagy ahogy az Apostol írja: a „világ ábrázata” (1Kor 7,31), a „világ skémája”. Akár ő is írhatta volna, amit a Krónikák szerzője: „Vándorok vagyunk teelötted, napjaink, mint a felhő, elszállnak: semmi sem marad” (Nulla est mora) (1Krn 29,15). Továbbra is a karizmák is. Pedig ki az, aki „mindnyájatoknál” jobban szólna nyelveken (vö. 1Kor 14,18), ki az, aki mélyebben belelátna Isten titkaiba, s ki az, aki „elragadtatott a paradicsomba, és kimondhatatlan szavakat hallott, melyeket ember el nem mondhat” (2Kor 12,4)? Ha kell — ellenfeleivel folytatott vitáiban — dicsekszik (*kaukhaomai*) is velük. De megtapasztalván, „hogyan repül versenyt év az évvel” (BABITS), rezignáltabbá vált volna? Imádkozhatta volna a Didaché fohászát: „Múljék el a világ, múljék el az idő!”, hiszen akár mindennap kész volt meghalni (vö. 1Kor 15,31). A küzdelmes évek során kétségtelenül egyre inkább a lényegre „redukálta” evangéliumát. A nyelveken szólás helyett inkább hangozzék „öt érthető szó” (1Kor 14,19). „Prófétálhattok”, de „a prófétaság lelke engedelmeskedik a prófétáknak. Isten ugyanis nem a zűrzavar Istene, hanem a békességé” (1Kor 14,31–33). „Keressétek buzgón a lelki adományokat” (1Kor 14,1), köztük a „tudás”-ét is (1Kor 12,8), de „minden... rendben történjék” (Kor 14,40). „Nulla est mora”. Az idővel minden elenyészik, de mindeközben a lényeg, a „lényegeik lényege” kikristályosodik. „... szent Bibliája lenne verstanom” — írja halála előtt BABITS a Jónás imájában. Túl „az emberélet felén” Pál apostol — már az „öt szó” bölcsességét is maga mögött hagyva — „verstaná”-t, „ars theologicájá”-t egy szóval, az új aiont megelőlegező örök szeretetben foglalja össze.

VLADÁR GÁBOR

NÉHÁNY ÓSZÖVETSÉGI IDÉZET ÉS REMINISZCENCIA A KORINTUSI LEVELEKBEN

Mindenekelőtt köszönöm a lehetőséget, hogy ezen a biblikus konferencián részt vehetek. A megjelölt téma az Ószövetség újszövetségi jelenlétének hatalmas kérdéskörét érinti, amiből természetesen csak néhány szempontot tárgyalhatok a rendelkezésre álló időkereten belül.

I.

Kiinduló kérdésünk legyen az, miképpen használja Pál apostol az Ószövetséget? Általános vélemény a szakirodalomban, hogy Pál az ószövetségi Szentírást kétféleképpen idézi: egyrészt a kontextusnak megfelelően és tartalmilag hűségesen (pl. Róm 2,20), másrészt pedig az eredeti szövegösszefüggés értelem figyelembevétele nélkül (pl. 1Kor 9,9).¹ Ez a látásmód a tényállást nagyon leegyszerűsíti, mivel csak a valódi idézeteket veszi figyelembe, és megfelelnek arról, hogy ezen túlmenően számtalan utalás, reminiszcencia is átszővi a páli leveleket. Azt feltételezi továbbá, hogy Pál apostolnak az összes ószövetségi tekercs rendelkezésére állt. Számolnunk kellene azonban azzal, hogy Pál apostol nem minden esetben, vagy pedig csak közvetve lehet felelőssé tenni idézeteinek kiválasztásáért, pontosságáért vagy formai alakításáért.² Feltételezhető ugyanis, hogy olyan idézetgyűjteményeket használhatott, mint amilyeneket Qumranban is találtak a 4. barlangban. Az angolszász eredetű, ún. testimónium-elmélet körül, a 4Q Testimónium és 4Q Florilégium publikálásával,³ az 1960-as években újra fellángolt a vita. Ezek az Újszövetség téri és idői közelségében álló idézetgyűjtemények az egyébként is plauzibilisnek tűnő testimónium-elméletet szinte kézzelfoghatóan bizonyítják.⁴

¹ Vö.: H. BRAUN: *Das Alte Testament im Neue Testament*. ZThK, 59 (1962), pp. 16–31.

² E. E. ELLIS: *Paul's Use of the Old Testament*. 1959, p. 109.

³ Első kiadások: J. M. ALLEGRO: *Further Messianic References in Qumran Literatur*. J. B. L., 75 (1956), pp. 174–187, és UO: *Fragments of a Qumran Scroll of Eschatological Midrashim*. J. B. L., 77 (1958), pp. 350–354.

⁴ Vö.: H. BRAUN: *Qumran und das Neue Testament*. Bd. I. 1966, p. 47; H. CONZELMANN: *Der erste Brief an die Korinther*. 1969, p. 59. Az ún. testimónium-elméletnek valóban az volt a legnagyobb hibája, hogy idézetgyűjtemény nem volt ismeretes az Újszövetség keletkezési idejéből. Az elmélet szülőatyja E. HATCH múlt század végi LXX-kutató volt, aki a görög Ószövetség újszövetségi recepciójával foglalkozott. Az 1889-

A testimónium-hipotézis szövegen belüli és kívüli bizonyítékokra támaszkodik. Szövegen belüli bizonyíték az, ha két—három, egymástól független iratban is előfordul a hagyományostól eltérő olvasat, vagy ha különböző szövegtradíciókból származnak az idézetek, valamint ha helytelen a forrás és a szerző megjelölése. A szövegen kívüli bizonyítóeszközök azok az idézetgyűjtemények, amelyek a profán görög irodalomban,⁵ a hellénista zsidóságban,⁶ a rabbinikus irodalomban (pl. Pirké Abóth) és Qumranban ismeretesek. Gazdaságossági és didaktikai szempontból egyaránt feltételezhető ilyen idézetgyűjtemény megléte. PSZEUDO-PHÓKÜLIDÉSZ költeménye szépen mutatja, miként kerülhettek pl. profán-görög mondások az Újszövetségbe.⁷

Már H. VOLLMER kimutatta, hogy Pál apostol a LXX-t mind az A-kódex (pl. Róm 4,6—8; 8,36; 9,13), mind pedig a B-kódexhez közel álló szöveghagyomány szerint idézi (Róm 9,25; 12,20; 13,9),⁸ alkalmanként pedig eltér az A és a B szöveghagyománytól is, és másfajta szövegtradíciót követ.⁹ Feltételezhető tehát, hogy a különböző szöveghagyományok szerinti idézés már a Pál előtti forrásokban megtörténhetett. Erre jó példák azok a katenák, amelyek az Újszövetségben többször is előfordulnak: pl. Róm 2,9.32.33. és 1Pt 2,6—8; az Iz 8,14 és 28,16. Újabb katenát alkot a Zsolt 110,1 és 8,7.

Az Ef 1,20.22 utalás a Zsolt 110,1-re és 8,7-re. Ezek a feltámadott Úr győzelmét hirdető idézetek eldönnek az 1Kor 15,25.27-ben is, ahol a Zsolt 110,1-et szintén a 8,7 követi: *Θη πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ* (Zsolt 110,1-ből) ...*πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ* (Zsolt 8,7-ből). A megfelelő LXX helyek így hangzanak: *κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου* (LXX Ps 109,1), és: *πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ* (LXX PS 8,7).¹⁰ De ugyanez a sorozat jelenik meg 1 Pt 3,21.23-ban, megint Krisztus feltámadásával kapcsolatban, valmint Zsid 1,13-ban (Zsolt 110,1) és 2,6-ban (Zsolt 8,5—7) is. Ezek az

ben megjelent *Essays in Biblical Greek* című munkájában E. KAUTZSCH azon tézisét korigálta, hogy Pál apostol túlnyomórészt az A-kódex szerint idézi a LXX-t, és az A-kódextől való eltérések a téves emlékezetre vezethetők vissza. E. HATCH véleménye az, hogy azok az írásk, amelyek láncot alkotva, hasonlóképpen frodulnak elő a II. század eleji patrisztikus irodalomban, arra utalnak, hogy bizonyos idézetgyűjtemények (testimóniumok) állhattak a szerzők rendelkezésére. A qumrani leletekkel megnőtt HATCH elméletének a valószínűsége, úgyhogy O. MICHEL, aki egyébként *Paulus und seine Bibel* című művében (1929) még más véleményen volt, a Róm levél kommentárjában (*Der Brief an die Römer*, 1966. p. 100) már számol annak lehetőségével, hogy a zsidóságban is lehettek katechetikai és apologetikai szempontok szerint összeállított idézetgyűjtemények, amelyeket azután a keresztyén egyház is felhasznál.

⁵ H. CHADWICK: *Florilegium*. RAC, VII, 1969, pp. 1131—1159.

⁶ Pl. PSZEUDO-PHÓKÜLIDÉSZ, vö.: ZNW, 1939, pp. 171—181.

⁷ Az 1Kor 15,33-ban, Tit 1,12-ben és ApCsel 17,27-ben előforduló profán-görög idézetek problémájára ld. H. CHADWICK: RAC, VII, pp. 1141, 1143.

⁸ H. VOLLMER: *Die altestamentlichen Citate bei Paulus*. 1895, 17.36 kk.

⁹ Pl. 2Kor 6,16 vö.: VOLLMER, p. 20. Az írásidézetként feltüntetett, de ismeretlen eredetű idézetek problémájára itt nem térek ki. Vö.: O. HOFIUS: *Das Zitat 1Kor 2,9 und das koptische Testament des Jakobs*. ZNW, 66 (1975), p. 140.

¹⁰ Vö.: CONZELMANN: *Korintherbrief ad locum*.

egyezősek nem véletlenek. 1/ feltűnő, hogy a sorrend minden esetben ugyanaz: Zsolt 110,1-re következik Zsolt 8,7; 2/ ezen még az sem változtat, hogy pl. az 1Kor 15,25 Zsolt 110,1b-t idézi, és nem a Zsolt 110,1a-t (Ef 1,20; 1Pt 3,22; Zsid 1,13); 3/ Zsolt 8,7-et az Újszövetség csak a Zsolt 110,1-gyel együtt idézi. (Zsolt 110,1 természetesen Zsolt 8,7 nélkül is előfordul); 4/ mindegyik esetben a feltámadott Úr győzelme a téma; 5/ közös kulcsszó 1Kor 15,25.27 szerint a „lábak” (amint a Róm 9,32-ben és 1Pét 2,6–8-ban a „kő” a közös motívum).

II.

Egy másik példa az Ószövetség idézésére a 2Kor 6,16–18. A nagyobb kontextus (2Kor 6,14–7,1) már korábban is foglalkoztatta a szakembereket.¹¹ A 2Kor 6,16–18 idézeteit megállapítani nem egyszerű, mert az idézés nem pontos. Az idézetmozaik tagjai leginkább a Lev 26,12-re, Iz 52,11-re, Ez 20,34-re és 2Sám 7,14-re emlékeztetnek. A kulcsmotívum Isten minden szennytől megtisztított eszkatologikus „népe” (vö. Róm 9,25.26). Hasonló idézési forma a Jel 21,3.7, amely a Lev 26,11-et és 2Sám 7,14-et idézi. Ez az egyezés még szembetűnőbb akkor, ha a két szakasz főbb témáit vizsgáljuk. Jel 21,2 kk. az új égről és földről szóló látomást ábrázolja, míg a 2Kor 6,16 kk. Isten eszkatologikus népéről szól. A 2Kor 6,16 kk. nagyobb kontextusa abból a szempontból is rokon Jel 21,1 kk.-el, hogy az Isten népe és az Isten temploma motívumokat egybekapcsolja (vö. Jel 21,3.22; ill. Lev 26,11a). A 2Kor 6,14–7,1 tartalmi rokonságot mutat a 4Q Flor-mal is, amely a 2Sám 7,10–14-et, Zsolt 1,1-et és 2,1.2-t midrásszerűen értelmezi. Az Újszövetségben csak itt (2Kor 6,15) előfordul Beliar a 4Q Flor-ban és az egyéb qumrani iratokban mindenütt az ellenséget jelöli (1QS II,5; 1QH IV,13; 1QM V,2 stb.).¹² A Beliar-motívum a 2Kor 6,15-ben és a 4Q Flor 1,9-ben is kapcsolatban áll a végső idők templomával.¹³ Másrészt mindkét hely a 2Sám 7,14-et idézi.

Nyilvánvaló tehát, hogy Pál apostol mondanivalójának megfogalmazásakor már kialakult idézetgyűjteményekre támaszkodhatott. Erre utal az a tény, hogy a parainetikus intések megalapozása ugyanabban a struktúrában történik az egész Újszövetségben, de

¹¹ J. A. FITZMYER: *Qumran and the Interpolated Paragraph in 2 Cor 6,14–7,1*. CBQ, 23 (1961), pp. 271–280. o.

¹² J. A. FITZMYER: i. m., pp. 271–280; J. GNILKA: *2Kor 6,14–7,1 im Lichte der Qumranschriften*. FS J. Schmidt 1963, pp. 89–99; E. LOHSE: *Die Texte aus Qumran*. 1971, p. 257.

¹³ A 4Q Flor 1,6–10 ezt mondja: „...und er sagte, dass man ihm ein Heiligtum (וְהַיְלִיגֻת) unter Menschen bauen solle, in dem sie als Rauchopfer vor ihm Taten des Gesetzes darbringen sollten. Und wie er gesagt hat zu David: und ich will dir Ruhe verschaffen vor allen deinen Feinden, das heisst, dass er ihnen Ruhe verschaffen wird vor allen Söhnen Belials...” vö.: LOHSE, p. 257. 4Q Flor 1,11: „Ich werde ihm Vater sein, u. er wird mir Sohen sein.”

különösen a corpus Paulinumban.¹⁴ Korábban ezt irodalmi függőséggel magyarázták. Az egyezések azonban nem annyira precízek, hogy közvetlen idézetekről lehetne beszélni, inkább tartalmi jellegűek. Pál apostol esetében ezt elsősorban a parainetikus részekben tanulmányozhatjuk a legszebben, mivel ezekben a szakaszokban sokszor közvetlen idézetek nélkül is átüt az ószövetségi törvénytradíció koloritja (Lev 17–26; Deut 12–26; Ex 20–23, pl. 2Kor 6,16 — Lev 26,11.12; 1Kor 5,1 kk. — Lev 18,7 kk; 1Kor 10,20 — Lev 17,7; 2Kor 6,14 — Lev 19,9 és Deut 22,10 stb. Id. továbbá 1Tesz 4,1–12 és Róm 13,1–7). Különösen a Szentség-törvényben (Lev 17–26)¹⁵ lehet formális, strukturális és tartalmi párhuzamokat találni: pl. a hívők „szentté tétele” (ἁγιασμός pl. 1Tesz 4,1–12) egyetlen ószövetségi könyvben sem annyira központi téma, mint a Lev 17–26-ban.¹⁶

III.

Ugyancsak a levita tradícióhoz kapcsolódik Pál, amikor a 2Kor 4,7-ben átvitt értelemben beszél az emberletről, mint törekeny cserépedényről.¹⁷ Pál a 2Kor 4,1–6-ban úgy írja le az általa hirdetett evangéliumot, mint a Krisztus dicsőségének evangéliumát. A 7. versben a „kincs” képét használja, hogy tovább részletezze evangéliumának meghatározását: ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τούτων ἐν ὀστράκινους ἐκεύεσιν. Α σκευὸς ὀστράκινον a LXX-ban csak Lev 6,21-ben, 11,33-ban, 14,50-ben és 15,12-ben fordul elő. Egyébként: ἀργεῖον ὀστράκινον (pl. Lev 14,5; Num 5,17).

¹⁴ Ezt az ismétlődő jelet már M. DIBELIUS megfigyelte *Die Formgeschichte des Neuen Testaments* című tanulmányában *ThR NF*, 3 (1931), p. 241. Ld. még: E. DINKLER: *Zum Problem der Ethik bei Paulus*. In: *Signum crucis*, 1967. DINKLER az 1Kor 6-tal kapcsolatban így fogalmaz: „Vergleicht man nun die verschiedenen in der Briefliteratur des Neuen Testaments und auch in den apostolischen Vätern vorkommenden paraenetischen Formulare, so verblüfft einerseits die Gleichheit der materiellen Forderungen un Warnungen und andererseits die sachliche Entsprechung dieser sich wiederholenden Mahnungen und Kerngebote im levitischen Heiligkeitstexten” (p. 233).

¹⁵ A leviták, mint az ószövetségi papság egyik zárt csoportja, fontos szerepet játszottak a kultuszi és a kultuszon kívüli élet szabályainak megalkotásában és a levitai életgyakorlat elterjesztésében (tisztasági törvények). Már R. ASTINGnak feltűnt az, hogy a Szentség-törvény előírásai fontos szerepet játszanak az újszövetségi parainézisek megokolásában. (Vö.: R. ASTING: *Die Heiligkeit im Urchristentum*. 1930, p. 48). E törvénygyűjtemény mellett a Deut 12–26 és Ex 20–23 volt a zsidó katekézis alapja. A legkorábbi halachikus kommentár egyszerűen „szifra”-nak (a könyv) nevezi a Lev 17-26-ot.

¹⁶ Vö.: Lev 19,2; 20,7–26; 21,6.8. Lev 18,6–18 a rokonok között tiltott házasság különböző eseteit tárgyalja, a 18,19–22 pedig a nemi kapcsolatok szabályait. Lev 20 újra visszatér a témára, és a 20,23.24 a pogányokat is bekapcsolja, megállapítva azt, hogy mi a tiszta és a tisztátalan közötti különbség. A szentség, a tisztaság és a pogányoktól való elkülönülés többek között az 1Tesz 4,1–12 parainézisének is a váza.

¹⁷ A σκευὸς ὀστράκινον mint kultusztárgy gyakran szerepel a Lev-ben. A σκευὸς átvitt, megszemélyesített értelemben az 1Sám 21,5-ben is előfordul. (כֶּלֶב). Ugyanez a szóhasználat megtalálható az 1Tesz 4,4-ben, bár filológiaiilag lehetetlen eldönteni, hogy itt az ember „tulajdon testéről” vagy a „feleségéről” van-e szó.

A Lev 6,21-ben olyan cserépedényről van szó, amelyet a vétekáldozati hús megfőzésére használtak, majd a használat után össze kellett törni. Lev 14,5 ugyanezt a kultusztárgyat ἀγγειον ὀστράκινον-nak mondja, de az 50. versben ismét σκευος ὀστράκινον szerepel.

IV.

Az 1Kor 6,20-ban az apostol arról beszél, hogy a hívők áron vétettek meg: ἡγοράσθητε γὰρ τιμῆς. Ez a szóhasználat megint csak a levitai tradíciókra mutat. Lev 25,1–12 a jóbel év előírásaival, és az ehhez kapcsolódó adásvétel feltételeivel foglalkozik (13–14. vers). Ha sokára lesz a jóbel év, akkor többet lehet kérni az eladott birtokért, ha közeli, akkor kevesebbet. Lev 27 az Úrnak szentelt személyek, tárgyak kérdését és a tizedet tárgyalja, és többször is utal a fogadalom tárgyának, ill. a tized becsült összegére (pl. 27,2.45. stb ἡ ἡμέρα és τιμή). A Lev 27,19 szó szerint ezt mondja: ἐὰν δὲ λυτρωθῇ τὸν ἀργρὸν ὁ ἀγιάσας αὐτὸν, προσθήσει τὸ ἐπίπεμπτον τοῦ ἀργυρίου πρὸς τὴν τιμὴν αὐτοῦ (mező megváltása). Ha összevetjük a Lev 27,19 és az 1Kor 6,20 szóhasználatát, akkor nyilvánvalóvá válik, honnan kölcsönözte az apostol a szakrális megvásárlás gondolatát. A Lev 17,19 és 1Kor 6,20 egyezése még nyilvánvalóbb, ha a B-kódex olvasatát nézzük: ἐὰν δὲ λυτρωθῇ τὸν ἀργρὸν ὁ ἀγοράσας αὐτὸν (27,19b).¹⁸

¹⁸ Nem kell tehát feltétlenül az A. DEISSMANN által kidolgozott szakrális rabszolga-felszabadításra gondolnunk. Vö.: *Licht vom Osten*. 1923, 271 kk.

BENYIK GYÖRGY

A KORA KERESZTÉNY SZÖVEGEK ÉS VALLÁSTÖRTÉNETI PÁRHUZAMAIK ÖSSZEVETÉSE A KORINTUSI LEVELEKBEN

Az Újszövetségi Szentírás szövege és az antik szövegek közötti összehasonlításról nem született számottevő tanulmány, leszámítva KARNER KÁROLY munkáját.¹ Így a magyar szakirodalomban csak homályos elképzelések élnek arról, hogy a hellenisztikus irodalom hatott az újszövetségi szerzőkre. Néhányan erről — különösen Pál esetében — messzemenő következtetéseket vontak le, anélkül, hogy egészen pontosan összevetették volna Pál leveleit és az antik szerzők feltételezett paralel szövegét, és így állapították volna meg a hasonlóság mibenlétét. Tanulmányunkban szeretnénk néhány szöveget összevetni, hogy az olvasó maga is láthassa, a hasonlóság milyen sokféle módon jelentkezik. Nem akarunk levonni végleges következtetéseket, főleg nem Pál antik szövegek átvételének módjára vonatkozóan, vagy a függőség kérdésében. Ezt ugyanis véleményünk szerint minden egyes esetben külön kell mérlegelnünk.

Tanulmányunkat KIPPENGERBER, H. G. és WEWERS, G. A.² szöveggyűjteményére alapozzuk, s mivel ennek a szöveggyűjteménynek kevés visszhangja volt a hazai biblikus sajtóban, úgy véljük, a pusztá ismertetés is nagy haszonnal járhat. A Korintusi levelekhez igyekeztünk összegyűjteni a párhuzamba állítható szövegek teljes listáját, néhány esetben a szerző fordításában magát a szöveget is idézzük, párhuzamba állítva a Korintusi levél szövegével.

Említett szerzőnk a szövegek egymáshoz rendelésének két kategóriáját említi, a hasonlóságot és a különbözőséget, de mindkét alapkategórián belül számos alcsoportot állapít meg: az ellentétek 9 fajtáját különbözteti meg, a hasonlóságnak pedig 14 válfajára hívja fel a figyelmet.

¹ KARNER KÁROLY: *Pál apostol és a görög filozófia*. Pécs 1927.

² KIPPENGERBER, H. G. ÉS WEWERS, G. A.: *Textbuch zur neutestamentlichen Zeitgeschichte Grundrisse zum NT*. (NTD Ergänzungsreihe Bd. 8). Göttingen 1979.

Az egész Újszövetségben 626 szöveg sorolható fel párhuzamként, az 1–2Kor levelekben kb. 92 szöveg található, melynek a párhuzamosságát valamilyen formában állíthatjuk.

Az ellentétek néhány kategóriáját megemlíjtük: Előfordul, hogy a szövegben (1.) olyan, a bibliai szöveggel *ellentétes fogalom* található, mely kizárólagossággal reklámoz egy vallást, míg a bibliai szövegben ez a kizárólagosság megszűnik. Arra is számos példa akad, hogy az apostol (2.) *szándékosan ütközteti a szóhasználatában a fogalmakat* az antik szövegekből ismert fogalmakkal. Igen gazdagok Pál levelei (3.) *a vallástörténeti párhuzamokban*, de néha azok belső ellentmondásaira is rávilágít a Korintusi levelek szerzője. Számos esetben csodálkozunk el azon, hogy (4.) a két szövegnek, az *antik és a bibliai szövegnek mennyire azonos a struktúrája*, még akkor is, ha eltérő témáról, vagy netán ellentétes témáról beszélnek. Számos esetben van olyan gyanúnk, hogy a levél szövegében (5.) *antikvitásból kölcsönzött koncepcióval találkozhatunk*, de számos esetben az antik koncepció emelkedettebb változata talál visszhangra Pál levelében. Az is megtörténhet, hogy az *antik közgondolkodás eltérő tanúi* (6.) más-más irányban térnek el a közös alaptól. Az is megtörténik, hogy ez a *közös alap pontosan felismerhető*, de (7.) mindkét szöveg eltávolodik tőle. Arra is van példa, hogy (8.) *ugyanaz a beszédsszituáció*, vagy *-struktúra* egy teljesen más környezetben jelenik meg. Ugyanennek a jelenségnek egy másik változata, amikor *a szövegek szinte egyeznek*, (9.) de a szó szöveggörnyezete vagy egy beszélt egység szöveggörnyezete egy másik vallási kultúrába helyeződik át.

A hasonlóság különböző kategóriái. A két szövegnek lehet olyan eleme (1.) amely *történetileg közös*. Még feltűnőbb, amikor direkt vagy indirekt (2.) *hivatkozik a bibliai szöveg az antik szövegre vagy hagyományra*. Nagyon sok fejtörést okoznak azok a (3.) párhuzamok, amelyek *nem direkt szóbeli azonosságra* vagy mondatazonosságra épülnek, de mégis érzékelhetők. Ennek egy másik és egyben vitatható esete, amikor (4.) legfeljebb *csak távoli hasonlóságról* vagy hasonló struktúráról lehet beszélni, vagy néhány formális elem hasonlóságáról. Hasonló kategóriának számít, amikor a két szövegben mindenféle *különbözőség ellenére* (5.) *közelítést fedezhetünk fel*. Az is lehet, hogy a hasonlóság mindössze csak (6.) *a közös alap gyanújára épül*. Sokkal könnyebb a helyzetünk, amikor pontosan megállapítható, hogy (7.) *kölcsönzésről* vagy *a hivatkozás* valamilyen formájáról van szó, még akkor is, ha az antik szöveg ennek ellenére is idegen marad a bibliai szöveg számára. Pál remek szónok, és számos esetben él az (8.) *utánpótlás* legtöbbször csak külsődleges és formális lehetőségeivel. Szintén stilisztikai szinten marad a (9.) *hasonulás*, amikor a formai közelítést nem kíséri tartalmi átvétel. Nagyon meg kell vizsgálnunk az ún. (10.) *közös hagyományt*, mert biztosan csak akkor állítható, ha időben egybeeső és területileg is azonos helyen feltűnő szövegekről van szó. Pál gyakran él *antik* (11.) *példákkal*, minden esetben meg kell vizsgálni a példa funkcióját. Megtörténhet, hogy

(12.) azonos kultúrkörben kialakult népies formákkal állunk szembe. Árulkodó stilisztikai elemek lehetnek (13.) az újra visszatérő toposzok vagy beszédszerkezeti egységek. Megeshet, hogy egyszerűen bizonyos körben élő (14.) szöveghagyományt vagy beszéd-hagyományt örökölt át a bibliai szöveg.

A hasonlóság és az ellentétek vizsgálatára felállított kategóriák kombinálódhatnak. Ajánlatos azt is figyelembe vennünk, hogy ha nincs elegendő anyagunk a történeti összevetésre, akkor csak a legalapvetőbb következtetésekre szorítkozunk. Megállapítható, hogy a levelekben a pogány hagyomány befogadása jelentősebb, mint a pogány befolyás elfogadása, ezért legtöbb esetben csak párhuzamról, és nem azonosságokról beszélhetünk.

1Kor levél és a görög irodalom

1. 1Kor 1,18–25 — PLATÓN: Szókratész apológiája (428/27–349/48)

A kereszt bölcsessége és botránya. 18A kereszt hirdetése ugyan oktalanság azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Isten ereje. 19Hiszen írva van:

„Lerontom a bölcssek bölcsességét,
s az okosak okosságát meghiúsítom.”

20Hol marad a bölcs? Hol az írástudó? Hol a világnak tudósa? Ugye megmutatta Isten, hogy oktalan a világ bölcsessége? 21Mivel ugyanis bölcsességében a világ nem ismerte föl Istent isteni bölcsességében, úgy tetszett Istennek, hogy oktalannak látszó igehirdetéssel üdvözítse a hívőket.

22A zsidók csodákat követelnek.

A görögök bölcsességet keresnek.

23Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük:

aki a zsidóknak ugyan botrány,

a pogányoknak meg oktalanság,

24de a meghívottaknak, akár zsidók, akár görögök:

Krisztus, Isten ereje és Isten bölcsessége.

25Hiszen Isten „oktalansága” bölcsőbb az embereknél, Isten „gyöngesége” pedig erősebb az embereknél.

Én, ugyanis, athéni férfiak, nem más miatt, hanem egy bizonyos bölcsesség miatt jutottam ahhoz a névhez. De miféle bölcsesség miatt? Bizonyosan valamilyen emberi bölcsesség miatt. Amikor én ennek a fényében bölcsnek látszom. Ez azonban, amiről én beszélek, talán az emberi bölcsességnél magasabb szeretne lenni — vagy talán nem is tudom, hogy mit is akarok mondani... Az én bölcsességem, ha az egyáltalán bölcsesség, az lesz a tanúm erre, kérem értetek a Delfoi istenséget.

9§ 23A Ez azonban valóban olyannak látszik, emberek, hogy a valóságot csak az Isten tudja, mint ahogyan ebben az orákulumban is hallhatjuk: Az emberi bölcsesség neki keveset vagy egyáltalán semmit sem számít.

2. 1Kor 1,19—2,7 — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) *Íziszről és Oziriszről* 1. f.

¹⁹Hiszen írva van:

„Lerontom a bölcsek bölcességét,
s az okosak okosságát meghiúsítom.”

²⁰Hol marad a bölc? Hol az írástudó? Hol a világnak tudósa? Ugye megmutatta Isten, hogy oktalan a világ bölcssége? ²¹Mivel ugyanis bölcsségében a világ nem ismerte föl Istent isteni bölcsségében, úgy tetszett Istennek, hogy oktalanak látszó ígéhirdetéssel üdvözítse a hívőket.

²²A zsidók csodákat követelnek.

A görögök bölcsséget keresnek.

²³Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük:

aki a zsidóknak ugyan botrány,
a pogányoknak meg oktalanság,

²⁴de a meghívottaknak, akár zsidók, akár görögök:
Krisztus, Isten ereje és Isten bölcssége.

²⁵Hiszen Isten „oktalansága” bölcsebb az embereknél, Isten „gyöngesége” pedig erősebb az embereknél.

A korintusiak esete. ²⁶Gondolatok csak meghívásokra, testvérek! Itt nem sok az emberi bölc, nem sok a hatalmas, nem sok az előkelő, ²⁷de Isten azt választotta ki, ami a világ szemében gyöngé, hogy megszégyenítse az erőseket, ²⁸s ami a világ előtt közönséges és megvetett, azt választotta ki az Isten, a semminek látszókat, hogy azokat, akik valaminek látszanak, megsemmisítse. ²⁹Így senki sem dicsekedhet Isten előtt. ³⁰Általa vagytok ti Krisztus Jézusban, aki Istentől bölcességünk, megigazolásunk, megszentekedésünk és megváltásunk lett. ³¹Így teljesült az Írás szava: „Aki dicsekszik, az Úrban dicsekedjék.”

2 Az apostol ígéhirdetése. ¹Én is, mikor nálatok jártam, testvérek, nem kiváló beszéddel vagy bölcsséggel léptem föl, hogy hirdessem nektek, amiről Isten tanúságot tesz. ²Elhatároztam ugyanis, hogy nem akarok másról tudni köztetek, csak Jézus Krisztusról, a megfeszítettéről. ³Gyöngeségem tudatában elfogódva s nagy izgalommal mentem hozzátok... ⁴Bölcsséget hirdetünk mi is, de csak a tökéleteseknek. Nem ennek a világnak a bölcességét, sem e világ pusztulásra ítélt fejedelmiét, hanem Isten titokzatos, elrejtett bölcességét hirdetjük, melyeket az Isten öröktől fogva előre elrendelt a mi dicsőségünkre.

Bár ó, Klea, nekünk ilyen értelem jutott, minden javakat az istenektől kérünk, de leginkább azért imádkozunk, hogy halálunk után engedjenek betekinteni a maguk ismeretébe, amennyire embernek ez lehetséges. Mert nem adhatnak nagyobbát az istenek az embernek és egy isten nem ajándékozhat méltóbb ajándékot, mint az Igazságot. Mert más minden dolgot adott az Isten az embernek, annyit, amennyire szüksége van, de az értelem, a belátás az ember osztályrésze, és ezt az ember mint sajátját birtokolja és használja. Mert nem ezüstben és aranyban lelik kedvüket az isteni lények, hanem a tudásban és a belátásban. Így Zeusz hatalma megismerésén és a bölcességén (szophia) keresztül válik tiszteletre méltóvá... Emiatt az istenség az igazság megismerését támogatja, különösen az istenekről szóló igazságát.

20§ Az isteni büntetés késedelmes beteljesedéséről

11§ Hogyan kell az ifjúnak a költőket olvasnia; Az öndicséretéről

3. 1Kor 2,9 — PSZEUDO—PHILÓN (1. sz. Kr. e.; Kr. u.): *Bibliai régiségek* 26,13

⁹Itt inkább az Írás szava érvényes: „Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív föl nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik szeretik őt.”	(Az eszkatologikus időről) Ez fog történni, amikor beteljesednek népem vétkei, és ellenségei kezdenek uralkodni az ő háza fölött, akkor veszek én minden követ és minden korábbi együtt (szövetség) táblával együtt megőrzöm azon a helyen, ahol kezdetben kapták. Azok pedig ott lesznek, amíg én a világról gondoskodom, és sújtani fogom a föld lakóit. És egyikkel (kövek) úgy bánok, mint a másikkal, és szem nem látott még olyan szépséget, és fül nem hallott még olyat, és az emberi szív föl nem foghatja, míg az ilyen el nem jön a világba. Az igazak nem fogják nélkülözni a nap fényének fordulását, sem a hold fényét, mert a drágakő lesz a világosságuk.
--	--

4. 1Kor 2,10–14 — PLUTARKHOSZ: *Hogyan kell az ifjaknak a költőket olvasni?* 11. f.

¹⁰Nekünk azonban Lelke által kinyilatkoztatta Isten, mert a Lélek mindent átlát, még Isten mélységeit is. ¹¹Ki ismeri az ember bensőjét, ha nem az ember lelke, mely benne van? Éppúgy Isten bensőjét sem ismeri senki más, csak Isten Lelke. ¹²Mi nem a világ lelkét kaptuk, hanem az Istentől eredő 2Lelket, hogy megismerjük, amit Isten nekünk ajándékozott. ¹³Nos erről beszélünk, nem az emberi bölcsesség tudós zavaival, hanem, ahogy a Lélek tanítja, lelki embereknek lelkiket nyújtva. ¹⁴Az érzelmi ember nem fogja fel, ami Isten lelkéből ered. Oktalanságnak tűnik neki, s nem képes megérteni, hogy lelkileg kell azt elbírálni.	A (verset) is élvezd, athéni, az értelmes és igaz emberről (Od 3,52), mert ő (Homérosz) a következőképpen gondolkodik, hogy az istenek vagy egy országban vagy egy másikban vannak, szép testük van, és nem csak önmagának örülnek, hanem egyik a másiknak, és megértőek és igazak — így mutatja be (a költő) őket, és ugyanakkor azt mondja: hogy Odüsszeusz sem múlta felül őket, hanem alul maradt, mivel jámbor és megértő volt (Od 13,332), és ez azt jelzi, hogy minden erény közül egyedül az istenszeretet adománya tesz istenivé, mert a hasonló csak a hasonlóknak örülhet.
---	--

5. 1Kor 3,13–15 — HÜSZTASZPESZ orákuluma (2. sz.) felirat LACTANTIUS nyomán a 4. sz. kezdetéről; *Isteni rendelkezések* VII 21,3–6

¹³Az (Úr) napja ugyanis nyilvánvalóvá teszi, mivel tűzzel jön el, s a tűz bizonyítja, kinek mit ér a munkája. ¹⁴Akinek építménye megmarad, az jutalomban részesül. ¹⁵De akinek elhamvad a műve, az kárt vall. Ő maga ugyan megmenekül, de csak mintegy a tűz által.	(Az örök tűzről) „De minden isteni önmagából él és táplálék nélkül is van, és nem keveredik füst bele, hanem tiszta, és folyékony jellegénél fogva olyan, mint a víz. Ebből következően az isteni tűz is ugyanilyen erős és hatalmas, az istenteleneket ugyanígy elégeti, mint ahogy helyreállítja... De az igazakat is tűzben próbálja ki az Isten. Azért vétjük nagysága vagy nagy száma miatt, amint a tűzzel érintkeznek, elégnek. Akikben azonban a teljes igazságosság, érettség és erény egyszínű, azokat ez a tűz nem érinti. Mert öbennük valami van az Istentől, ami visszatartja az erőt és a lángokat, és megsemmisíti...”
---	---

6. 1Kor 3,13—15 — *Ábrahám testamentuma* (Kr. u. 1—3. sz. görög változata) 13. f.

¹³Az (Úr) napja ugyanis nyilvánvalóvá teszi, mivel tűzzel jön el, s a tűz bizonyítja, kinek mit ér a munkája. ¹⁴Akinek építménye megmarad, az jutalomban részesül. ¹⁵De akinek elhamvad a műve, az kárt vall. Ő maga ugyan megmenekül, de csak mintegy a tűz által.	A tüzes és kegyetlen angyal azonban, akinek a kezében a tűz volt, ez volt Pyruel, a főangyal, akinek teljes hatalma volt a tűz felett, és aki tűzben próbálta ki az emberek műveit. És a művek közül némelyiket a tűz elégette, akkor vette őt az ítélet angyala, és azonnal a bűnösök helyére vitte, amely a legkeserűbb büntetőhely. Ha azonban valakinek a műve kiállta a tűzpróbát, és nem érintette meg a tűz, akkor az igazzá vált... és így... minden tüzet és ígát kipróbált.
---	--

7. 1Kor 5,10 — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125): *Hogyan képes az ember az erényben való előrehaladásra* §12

...valaki a saját atyjának feleségével él. ¹⁰Ez nem vonatkozik általában a világ paráznáira, kapzsiakra, rablóira és bálványimádóira, mert különben ki kellene szőknötök a világból.	(Az álombeli képzeletéről) „...arra gondolt, hogy összekeveredett az anyjával, és törvénytelen ételre gondolt, áthágta a törvényt, és vágyait szabadjára engedte...”
--	---

8. 1Kor 5,1—13 — IQS 2,4b—10

9. 1Kor 5,1—13 — *A nagy párizsi csodapapirusz* (Kr. u. 4. sz. eleje) PGM IV 1240—1249

Egy botrányos eset. ¹Egyébként az a hír járja, hogy paráznaság fordul elő köztetek, mégpedig olyan, amilyen még a pogányok közt sincsen, az tudniillik, hogy valaki saját atyjának feleségével él. ²S ti még kérkedtek? Nem kellene inkább szomorkodnotok és azon lennetek, hogy kiközösítsék azt, aki ilyesmit tesz? ³Én ugyan testileg távol, de lélekben jelen, mintha köztetek volnék, már kimondtam az ítéletet afölött, aki így viselkedett: ⁴A mi Urunk Jézus (Krisztus) nevében egyesüljünk, ti és az én lelkem, Urunk Jézus hatalmával. ⁵és adjuk át az ilyent testének vesztére a sátánnak, hogy lelke üdvözüljön az Úr (Jézus Krisztus) napján. ⁶Dicsekvések nincs rendjén. Nem tudjátok, hogy egy kevés kovász az egész tésztát megerjeszti? ⁷El a régi kovással, hogy új tésztává legyetek, amint hogy kovásztalanok is vagytok! Hiszen húsvéti bárányunkat, Krisztust megölték. ⁸Ünnepeljünk hát, de ne a régi kovással, sem a rosszaság és gonoszság kovásával, hanem egyenes lélekkel és az igazság kovásztalan kenyerével. ⁹Megírtam nektek levelemben: ne barátkozatok parázna emberekkel! ¹⁰Ez nem vonatkozik általában a világ paráznáira, kapzsiakra, rablóira és bálványimádóira, mert különben ki kellene szőknötök a világból. ¹¹Most azonban azt írom nektek: ne barátkozatok azzal, aki ugyan testvérnek mondja magát, de parázna, kapzsi, bálványimádó, átkozódó, részeges vagy rabló. Az ilyennel még csak ne is étkezzetek együtt. ¹²Minek ítélek azok fölött, akik kívül vannak? Nem azok fölött ítélek, akik a közösséghez tartoznak? ¹³A kinnlévők fölött majd Isten ítélezik. Távolítsátok el a gonoszt magatok közül!	(ördögűzés) Es-küszöm neked démon, hogy mindig te maradsz ezzel az istennel (isten-név): Jöjj elő démon, mivel mindenütt te vagy, és menj ki ebből most, most, a-zonnal, azonnal. Jöjj elő Démon, és megbilincsel acébilincsel, mely megoldhatatlan. És átadlak a meg-semmisítés helyén (pokol) a fekete Káosz-nak.
---	--

10. 1Kor 6,1–11 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55–135) Diss. III 22,55f

¹Ha valamelyiktek pörösködik, hogy meri hitetleneknél keresni igazát, s nem a szenteknél? ²Nem tudjátok, hogy a szentek ítélkeznek majd a világ fölött? S ha a világ fölött ítélkeztek, nem vagytok jogosultak arra, hogy csekély dolgokban is ítélkezzetek? ³Nem tudjátok, hogy angyalok fölött fogunk majd ítélkezni? Mennyivel inkább a mindennapi ügyekben? ⁴Ha mindennapi ügyekben pörösködtek, azokat jelöljétek ki bírónak, akik semmit sem számítanak a közösségben. ⁵Azért mondom ezt, hogy szégyenkezzetek. Hát nem akad köztetek egyetlen értelmes ember sem, aki testvérei ügyében döntőbíró lenne? ⁶Ehelyett testvér testvérével pörösködik, méghozzá hitetlenek előtt! ⁷Már az is hiba nálatok, hogy pörös ügyeitek vannak egymással. Miért nem viselitek el inkább az igazságtalanságot? Miért nem tűritek el inkább a károsodást? ⁸Ehelyett ti követtetek el igazságtalanságot és okoztok kárt, s méghozzá a testvéreknek. ⁹Nem tudjátok, hogy a gonoszak nem részesülnek Isten országában? Ne ámtsátok magatokat! Sem parázna, sem bálványimádó, sem házasságtörő, sem kéjelgő, sem fajtalan, ¹⁰sem tolvaj, sem kapzsi, sem részeseges, sem átkozódó, sem rabló nem részesül Isten országában. ¹¹Néhányan bizony ilyenek voltak, de az Úr Jézus Krisztus nevében és Istenünk Lelke által megtisztultatok, szentek lettetek, és megigazultatok.

(Az igazi künikoszról)
Amikor téged valaki meg-
üt, kiabálj azok között,
akik között állsz: Ó, császár,
hogyan tűrhetem a te
békédet! Engedd, hogy a
prokonzulhoz menjek!
Azonban ki a császár vagy
a prokonzul, egy vagy
valaki más a künikosz szá-
mára — Zeuszon kívül, aki
küldte és akit szolgál?
Egyiket a másikhoz hívja
és mindegyikhez? Nincs
talán meggyőződve arról,
hogy mindegyik csak rajta
gyakorol, ki mindig is
ezektől a dolgoktól szenvedett?

11. 1Kor 6,1–11 — MUSONIUS RUFUS (Kr. u. 30–100) Vajon a filozófusokat azért, mert sértők, vádolni kell?

¹Ha valamelyiktek pörösködik, hogy meri hitetleneknél keresni igazát, s nem a szenteknél? ²Nem tudjátok, hogy a szentek ítélkeznek majd a világ fölött? S ha a világ fölött ítélkeztek, nem vagytok jogosultak arra, hogy csekély dolgokban is ítélkezzetek? ³Nem tudjátok, hogy angyalok fölött fogunk majd ítélkezni? Mennyivel inkább a mindennapi ügyekben? ⁴Ha mindennapi ügyekben pörösködtek, azokat jelöljétek ki bírónak, akik semmit sem számítanak a közösségben. ⁵Azért mondom ezt, hogy szégyenkezzetek. Hát nem akad köztetek egyetlen értelmes ember sem, aki testvérei ügyében döntőbíró lenne? ⁶Ehelyett testvér testvérével pörösködik, méghozzá hitetlenek előtt! ⁷Már az is hiba nálatok, hogy pörös ügyeitek vannak egymással. Miért nem viselitek el inkább az igazságtalanságot? Miért nem tűritek el inkább a károsodást? ⁸Ehelyett ti követtetek el igazságtalanságot és okoztok kárt, s méghozzá a testvéreknek. ⁹Nem tudjátok, hogy a gonoszak nem részesülnek Isten országában? Ne ámtsátok magatokat! Sem parázna, sem bálványimádó, sem házasságtörő, sem kéjelgő, sem fajtalan, ¹⁰sem tolvaj, sem kapzsi, sem részeseges, sem átkozódó, sem rabló nem részesül Isten országában. ¹¹Néhányan bizony ilyenek voltak, de az Úr Jézus Krisztus nevében és Istenünk Lelke által megtisztultatok, szentek lettetek, és megigazultatok.

Azt mondta, hogy ő vagy egy részvételt keltő vádiratot, vagy egy másikat tanácsolt írni, amelyből kiderül, hogy a filozófiát értékeli. Vagy megelégedni látszik az egyes sérelmekkel, amelyből sem a szűgyen, sem a gyalázat nem származik annak, aki azt elviselte, mellyel megterheltek, vagy megverték, vagy lekötöttek, vagy amiből a legnagyobb csapás származott. Aki azonban szűgyent vagy gyalázatot viselt el spártai gyerekként, azt ugyan nyilvánosan megvesszőzték, de erre volt büszke. Ha azonban a filozófus sem a szűgyent, sem a csapásokat nem tudta lenézni, amire szüksége volt, és amelyet be kellett mutatnia, akkor halottként megvetették? ... Az az ember azonban, aki helyesen gondolkodott és értett, és így kellett filozófusnak lennie, az ezekben a dolgokban nem tévedett, és mégis azt gondolta, hogy ezek gyalázatosak arra, hogy elszenvedje, inkább ezt akarta tenni. Az vétkezett a szenvedők ellen.

12. *IKor 6,2 — PHILÓN (kb. Kr. e. 15—Kr. u. 50) Az álmokról II 130—132*

²Nem tudjátok, hogy a szentek ítélik meg majd a világ fölött? S ha a világ fölött ítélek meg, nem vagytok jogosultak arra, hogy csekély dolgokban is ítélek meg-e?	(Egy egyiptomi hivatalnokról, aki zsidó szokásokat akart megérteni, ezért magát a természethez hasonlította, és majd így állt helyt, és a legmagasabb hatalomra emelkedett) „...lenne bár minden nap és hold és csillag terhére, amikor az ember egyes évszakoktól remél, hogy egyáltalán nem, vagy csak nehezen léphet fel, csak amikor a nap heve, a fagyasztó szél fellépni engedi, tavasszal és ősszel, amikor a jó termés természetlen lesz, mások azonban feltámadnak betegségükből, és jó feltámadási lehetőséget kapnak. Minden áldás megoldja a féken tartott száját, és előkerül a vádló nyelv, hogy okolja a csillagokat, mivel a kívánt adót nem fizette meg...
--	--

13. *IKor 6,12 — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) Lakonikus gondolatok. Kiegészítés. (Egy ismeretlen spártai nyilatkozata) Nr. 65 (=236B):*

¹²Minden szabad nekem, de nem minden használ. Minden szabad, csak ne váljak semminek rabjává.	Egy másik (spártai) Athénból jött, és látta, hogyan árulják az athéniaiak a szózott halat, az árakat, a vámok behajtását, a leánykereskedelmet, és más dolgokat is, amelyeket nem tartottak szégyenteljesnek. Amikor visszatért szülővárosába, és kérdezték őt a polgárok, hogy miként van ez Athénban, ő azt mondta: „Minden szép (pántá kálá)”, és ilyen ironikusan állította ezeket a szemük elé, hogy mindezeket az athéniaiak szépségnek tartják, és nem gyalázatosnak...
---	---

14. *IKor 6,12; 10,23 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55—135) Diss. IV 1,1.*

¹²Minden szabad nekem, de nem minden használ. Minden szabad, csak ne váljak semminek rabjává. ²³Minden szabad (nekem), de nem minden használ.	„Szabad, mivel úgy él, ahogyan akar, mivel nem kell, hogy erőszakkal kényszerítsék, ösztönei akadályozták meg, hogy vágyai teljesüljenek, és nem kívánt ellenszenves dolgot (nem kívánatosat)...”
--	--

15. *IKor 6,18 — MUSONIUS RUFUS (Kr. u. 30—100) XII*

¹⁸Kerüljétek a paráznaságot! Minden bűn, amit az ember elkövet, a testén kívül van, a parázna azonban tulajdon teste ellen vét.	Magamban nem tudtam mit mondani arra, hogy mindaz, aki vétkezik, azonnal törvényelleneset tesz, amikor is a felebarátja ellen ebben ő vétkezik és tisztetlenné lesz bemutatva. Ha ugyanis vétkezett, vétke, rossz és tisztetlenség vesztett. Ha a jog egyszer is mellette állna, amikor szükségét szenved, hogy ami fegyelmezetlenségéből adódóan mindenképp bekövetkezett, az szégyenletes vágyakozása alá esett annak, ami bemocskolta, annak örült, mint egy disznó...
---	--

16. 1Kor 6,20 — Tosefta Berakot (Kr. u. 600 jegyezték le) 4,1

²⁰Nagy volt a ti váltságdíjak. Dicsősétek meg (és hordozzátok) tehát az Istent testetekben.	Az ember nem kóstolhat meg semmit, mielőtt előtte áldást nem mondott volna rá, amint az Írás mondja: A föld az Úré, és minden, ami rajta van (Zsolt 24,1). Mindenki, aki használja, kivonja ebből a világból, amikor annak egyik termését élvezi anélkül, hogy áldást mondott volna rá, és szentségtörést követ el (mint amikor a templom javait használja, és az Isten javaival visszaél), amíg minden kötelességét teljesíti, amelyet megparancsoltak neki (amikor a gyümölcsöt élvezi). Az ember az arcát, a kezét és a lábait nem csak teremője tiszteletére használja, mint az Írás mondja: Az Úr mindent valamilyen cél érdekében alkotott (Prov. 16,4).
---	---

17. 1Kor 7,1 — DIOGENÉSZ levele (Kr. e. 1. sz.—Kr. u. 3. sz.)

¹Leveletekre ezt válaszolom: jó, ha az ember asszonnyal nem érintkezik.	Az ember nem házasodhat és nem nevelhet gyerekeket, mivel a mi természetünk gyenge, és megterheli a házasság és a gyerekek, amely az emberi gyengeség terhe. A házasságot és a gyerekek nevelését a segítség terhe miatt csak később ismerték el, és ezzel még nagyobb terhet vettek magukra, és azt gondolták, hogy jóllehet megengedhető, sokan menekültek előle. Aki azonban kívánság nélküli, és magát türelmesen megőrizte, az elkerülte a házasságot és a gyermeknemzést...
---	--

18. 1Kor 7,1 — Pergamoni felirat az athéni nikeforoszi kultuszról (Kr. e. 1. sz. közepe) III. 982

¹Leveletekre ezt válaszolom: jó, ha az ember asszonnyal nem érintkezik.	Szükséges, hogy a polgárok isteneknek és más isteneknek a templomaiba menjenek, ha távol akarták magukat tartani a saját feleségüktől, vagy férjüktől egy meghatározott időre és egy meghatározott napon, egy idegen asszony és egy idegen férj két napon át, és aztán megmosakodtak.
---	--

19. 1Kor 7,4 — MUSONIUS RUFUS (Kr. u. 30–100) XII a Stobaiosz Antológia 4,22

⁴Az asszony nem rendelkezik tulajdon testével, hanem a férje. Ugyanúgy a férfi sem rendelkezik tulajdon testével, hanem a felesége.	A közös élet és a gyermekek nemzése a legfontosabb a házasságban. Amikor a házas a házasnak azt mondja, szükséges, hogy az egyik a másikkal megegyezzen, hogy ők közösen egymással élnek, közös gyerekeket nemzenek, és mindent közösen végeznek és semmijük sem marad sajátjuk, még a testük sem.
---	---

20. 1Kor 7,5 — Naftali testamentuma (Kr. e. 1. sz.) 8,8

⁴Ne tartózkodjatok egymástól, legfőljebb közös megegyezéssel egy időre, hogy az imádságnak szenteljétek magatokat. Aztán térjete vissza egymáshoz, hogy a sátán meg ne kísértsen, mivel nem tudtok önmegtartóztatásban élni.	A törvény parancsa kétszer írja elő az alapos szaktudást. (8) Akkor, amikor elérkezik az az idő, amikor az asszony együtt van férjével, és akkor, amikor elérkezik egy időszak, amikor megtartóztatásban imádkozik érte. (9) Tehát két parancs van. Ha valamelyiket is nem teljesítük rendezően, akkor bűnbe esnek.
--	--

21. 1Kor 7,5 — Misna, Kethuboth (Kr. u. 200) V. 6.

⁵Ne tartózkodjatok egymástól, legfőljebb közös megegyezéssel egy időre, hogy az imádságnak szenteljétek magatokat. Aztán térjétek vissza egymáshoz, hogy a sátán meg ne kísértsen, mivel nem tudtok önmegtartóztatásban élni.

Amikor az asszonnyal együtt aludt, akkor a Samáj iskolája szerint két hét múlva, a Hillél iskolája szerint egy hét múlva magához veheti. A tanítványok megengedik, hogy 13 nap tanulmányra (a feleség) beleegyezése nélkül is eltávozzon a napszámos egy hétre. A Tóra által meghatározott asszonyi jog, hogy a henyélőnek heti két napon, a számtartónak hetente egyszer, a tevehajcsárnak 13 naponként egyszer, a juhásznak hat hónaponként egyszer együtt kell lenni a feleségével.

22. 1Kor 7,7 — Arisztész-levél (Kr. e. 2. sz.) § 237

⁷Szeretném ugyanis, hogy mindnyájan olyanok legyetek, mint én magam, de hát mindenki saját ajándékát kapta Istentől, egyik ilyent, a másik amolyant.

Mi az, ami egészségesé tesz? Egyesek azt mondják, a szüzesség. Ez azonban nem megengedhető, ha az ember szíve nincs az Isten számára előkészítve.

23. 1Kor 7,12—16 — PLUTARKHOSZ (K. u. 45—125) Házassági előírások § 19

¹²A többieknek pedig én mondom, nem az Úr: ha valamelyik testvérnek hitetlen felesége van, és szívesen megmarad vele, ne bocsássa el. ¹³Ha pedig valamely (hívő) asszonynak hitetlen férje van, s az szívesen megmarad vele, ne hagyja el a férjét. ¹⁴A hitetlen férfit ugyanis megszenteli a felesége, a hitetlen asszonyt pedig megszenteli férje. Különbő gyermekeitek tisztátalanok volnának, így pedig szentek.

¹⁵De ha a hitetlen fél elválik, hadd váljék el. Ebben az esetben a testvér vagy nővér nincs lekötve, hiszen békeségre hívott titeket az Isten. ¹⁶Honnan tudod, te asszony, hogy megmentheted férjedet? Vagy honnan tudod, te férfi, hogy megmentheted feleségedet?

Egy magányos asszony nem engedheti meg, hogy férjével közösen éljen. Az istenek fontosabbak és nagyobbak a barátjánál. Ha a házassággal és az istennel helyesen él az ember, tiszteli őket, és mindegyiket elismeri és megfelelő kultuszban részesíti, de a babona elől becsukja az ajtaját. Ha azonban egyetlen istennek sem ajánl fel adományt, akkor egyetlen asszonyt sem rabolhat vagy rejthet el.

24. 1Kor 7,19 — JOSEPHUS FLAVIUS (Kr. u. 37—100) Zsid. Tört. 20,41

¹⁹A körülméltetés mit sem ér, de a körülméletlenség sem ér semmit, csak Isten parancsainak megtartása.

(Izatesztól) Ő azt mondta, hogy körülméletlés nélkül is tudja Istent tisztelni, mivel ő maga úgy döntött, hogy a zsidók ősi törvényét mindenképpen követni fogja. Ez számára fontosabb, mint körülméletlenni magát. (vö. Róm 8,4; Gal 5,14).

25. 1Kor 7,21–23 — Krates-levél 34 (Kr. u. 1–2. sz.) §4§ 3–4

²¹Ha rabszolgahivatást kaptál, ne bánkódj miatta. Még ha szabaddá is lehetnél, maradj meg benne. ²²Aki ugyanis mint rabszolga kapta hivatását az Úrban, az Úrnak szabadosa. Hasonlóképpen, aki mint szabad ember kapott hivatást, Krisztus rabszolgája. ²³Váltásdíjat fizetett értetek, ne legyetek emberek rabszolgáivá!	(Diogenész mondta fogolytársainak, akikkel együtt fogják eladni.) Ne szűnjetek meg színelni és amiatt sírni, hogy rabszolgák lettetek, vagy hogy mielőtt a Piratok kezébe estetek volna, szabadok lettetek volna és nem szolgák, hanem urak lettetek volna. (Az eladó nem nézte őket rabszolgáknak.) Ő azonban azt mondta, hogy értsék meg, mi uralkodik az emberen. Ha az ember önmagán uralkodni tud, akkor a kereskedő eladhatja. Mindenki kinevette őt, és azt kérdezték: Mikor leszel szabad és a magad ura? Mindig, mondta ő, a legrosszabb az, amikor valaki a szórakozást kedveli és vesződik miatta, ez a gonoszság legnagyobb csábítása. Ugyanígy vélekedik Bion (Kr. e. 3. sz.) Stobaiosz III. 187,5 sköv (= Növekedés IV 429,16 sköv) Az erkölcsileg jó rabszolgák szabadok, az erkölcsileg rossz szabadok rengeteg vágynak a rabszolgái.
---	--

26. 1Kor 7,21–23 — Apokrif zsidó életrajzok Kr. u. 1–3. sz.

²¹Ha rabszolgahivatást kaptál, ne bánkódj miatta. Még ha szabaddá is lehetnél, maradj meg benne. ²²Aki ugyanis mint rabszolga kapta hivatását az Úrban, az Úrnak szabadosa. Hasonlóképpen, aki mint szabad ember kapott hivatást, Krisztus rabszolgája. ²³Váltásdíjat fizetett értetek, ne legyetek emberek rabszolgáivá!	(Józsueól Mózeshez hasonlítva) Az alázatossága miatt, mellyel tanítványa és alattvalója lett Mózesnek — és a szolgáktól semmiben sem különbözött, ez is annak a jele volt, hogy az Isten a szívében az Úr, és ilyen értelemben nem volt szolga. Azonban kihasználta a rabszolgaságot, mivelhogy ő tudta, milyen rabszolgának lenni... szerette azt, aki Isten szolgája, és szolgálta az Istent a saját elhatározásából.
---	--

27. 1Kor 7,27 — Cinikus mesék (Kr. e. 240 k.)

28. 1Kor 7,29–31 — 6Ezdr (Kr. u. 1. sz.) 16,41–46

29. 1Kor 7,29–31 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55–135) Diss. II. 16.28

²⁹Azt mondom tehát testvérek: az idő rövid. Ezért a kinek felesége van, éljen úgy, mintha nem volna; ³⁰aki sír, mintha nem sírna; aki örvend, mintha nem örövendene; aki vásárol, mintha meg sem tartaná; ³¹s aki érintkezik ezzel a világgal, mintha nem érintkeznék vele, mert elmúlik a jelen világ.	Melyik az isteni törvény? Az egyes őrzi, az idegen nem igényli, hanem az igazi nagyság használja, a nem igazi nagyság észre sem veszi; ha valaki magára veszi, könnyen kész arra, hogy azonnal feladja; adjon hálát az időért, amelyben használhatja — ha te nem Amme és Mamma szerint akársz nevezetni.
---	---

30. 1Kor 7,29—31 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55—135) Diss. III. 24,2 sköv

²⁹Azt mondom tehát testvérek: az idő rövid. Ezért akinek felesége van, éljen úgy, mintha nem volna; ³⁰aki sír, mintha nem sírna; aki örvend, mintha nem örvendene; aki vásárol, mintha meg sem tartaná; ³¹s aki érintkezik ezzel a világgal, mintha nem érintkeznék vele, mert elmúlik a jelen világ.

Miért kezeled az idegen javát úgy, mint ha a sajátod lenne? Miért nem óvtad őt, amikor vidáman tekintett rád, mivel halandó vagy és elutazol?... (5) Te azonban miért nem siratod magad? Vagy nem is mérlegelted ezt, hanem mint asszony, akinek nincs semmi értéke, mindent elvársz tőle, ami neked örömet szerez, így együtt, midőn te örökre vele együtt szeretnél maradni...

31. 1Kor 7,32—35 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55—135) Diss. III. 24.59 sköv

³²Szeretném, ha gond nélkül lennétek. A nőtlennek arra van gondja, ami az Úré: hogyan járjon az Úr kedvében. ³³A nős azonban a világi dolgokkal törődik: hogyan keresse felesége kedvét, ³⁴és megosztott. A nem házas asszony és a szűz arra gondol, ami az Úré: hogy testben-lélekben szent legyen. A férjes nőnek azonban világi dolgokra van gondja: hogyan járjon férje kedvében. ³⁵Ezt javatokra mondom, nem azért, hogy törbe ejtsek, hanem hogy feddhetetlen életre és az Úrhoz való állhatatos ragaszkodásra segítsek titeket.

Hogyan kell nekem szeretni? Mi akadályoz téged abban, hogy valakit szeress, aki halandó és majd elköltözik? Vagy nem szeretted volna Szókratész a gyermekét? Azonban, mint a kérő, aki emlékezett arra, hogy az embernek először az istenek barátjának kell lennie.

32. 1Kor 7,32—35 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55—135) Diss. III. 22.69—71

³²Szeretném, ha gond nélkül lennétek. A nőtlennek arra van gondja, ami az Úré: hogyan járjon az Úr kedvében. ³³A nős azonban a világi dolgokkal törődik: hogyan keresse felesége kedvét, ³⁴és megosztott. A nem házas asszony és a szűz arra gondol, ami az Úré: hogy testben-lélekben szent legyen. A férjes nőnek azonban világi dolgokra van gondja: hogyan járjon férje kedvében. ³⁵Ezt javatokra mondom, nem azért, hogy törbe ejtsek, hanem hogy feddhetetlen életre és az Úrhoz való állhatatos ragaszkodásra segítsek titeket.

Úgy áll a helyzet, hogy mint a sakkmezőn, ahol nem lehet a künikoszok figyelmét elterelni, hanem egészen az Isten szolgálatára kell szentelni úgy, hogy az ember egészen szembeszálljon, egyetlen kötelesség se kösse, amíg kötöttségekbe bonyolódik, melyeken való átlépés nem más, mint amit egy jóra való magáról mondhat, amikor ezeket megőrizve elveszíti szerepét, mint az istenek hírnöke, pásztora és hőse. (70) Mert nézd csak, neki meg kell felelni az apósának, és asszonya rokonai előtt és a saját felesége előtt is jó színben kell feltűnnie. — Aztán a beteggondozás elől (hivatása miatt) zárkózik el a kenyérkereset miatt. (71) Másrészt: hoznia kell a fazekat, amiben a gyerekek a meleg vizet csinálták, amivel kimossa a fürdőádat. Szülés után a feleségét kell gondoznia, olajjal, nyugágyal, pohárral (az étkezéslet mindegyre több lesz) — (arról nem is beszélve), hogy állandóan ugrásra készen kell állnia.

32. 1Kor 7,32 sköv — POSZEIDIPPOSZ (Kr. u. 2. sz.) Stobaiosz nyomán, Antol. 4,34

33. 1Kor 7,37 — PSZEUDO—PHÓKÜLIDÉSZ Tanító költeménye (Kr. e. 2. sz.) V. 215—217

34. *IKor* 8,4 sköv — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) *Az orákulumok pusztulásáról* § 19
35. *IKor* 8,6 — MARCUS AURELIUS § 19 sköv és PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) *Az orákulumok pusztulásáról* § 48
36. *IKor* 8,7—13; 10,23—33 — (Az erősek és a gyengék) GALENUS (Kr. u. 129—199) *Hippokratész és Platón tanításáról* IV. 6,1 sköv
37. *IKor* 8,7—13; 10,23—33 — (Az erősek és a gyengék) HORATIUS FLACCUS (Kr. e.) (8.12.65—27.11.8.); I. *Satira* IX 71 (67—72)
38. *IKor* 8,10 — Kr. u. 2. sz.—ból származó meghívó levél (=POxy I 110. S.177)
39. *IKor* 9,19—23 — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) *Asztali beszélgetések* I 1,3)
40. *IKor* 10,4 — Jonathán Targuma Nu 21,16—18 (Kr. u. 1—3. sz.?)
41. *IKor* 11,3 — *Corpus Hermeticum* (Kr. u. 2—4. sz.) XI. 15a.
42. *IKor* 11,4—16 — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) *Kérdések a római szokásokról* §10 *Miért nem takarjuk be az istennek mondott ima közben a fejünket...?*
43. *IKor* 11,17—34 — Kr. u. 2. sz.—ból *Diana és Antonius tiszteletére összegyűjtött szobrocskák* ld. LEOPOLD GRUNDMANN II.vol. Nr. 103)
44. *IKor* 11,17—34 — LUKIANOSZ, A. (Kr. u. 120—185) *Szaturnaliakról írt levelek* III 32; PLUTARKHOSZ, B. (Kr. u. 45—125) *Lakonikus bölcsességek* Lykurgus és az ő Sissita berendezkedéséről Nr. 6 = 226E—227A)
45. *IKor* 11,30—32 — A sztoikus HIEROKLESZ (Kr. u. 2. sz.) *Milyen módon járulhatunk az istenekhez* § 54
46. *IKor* 12,12—27 — LIVIUS, T. (Kr. e. 59—Kr. u. 17) 2,32,8 sköv
47. *IKor* 12,12—17 — PLATÓN (Kr. e. 428/27—349/48) *Politeia* 462cd
48. *IKor* 12,23 — MUSONIUS RUFUS (Kr. u. 30—100) *Az öltözködésről* § 19,106
49. *IKor* 13,1—13 — PLATÓN (Kr. e. 428/27—349/48) *Szünpozion* 197C—E
50. *IKor* 13,8—13 — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) *A gyerekek oktatásáról* § 8.
51. *IKor* 14,1 sköv és 13,1 — (a beszédről) *Jób testamentuma* (Kr. e. vagy u. 1. sz.) §§ 48—51
52. *IKor* 14,34 sköv — DEMOKRITOSZ (460—380) 110. *töredék az asszonyok beszédéről a nyilvánosság előtt*
53. *IKor* 15,24—26 — THEOPHRASZTOSZ (Kr. e. 4. sz.) tudósít az *iráni eszkatológiáról* (PLUTARKHOSZnál *Ízisz és Ozirisz* §47)

54. *IKor 15,28 — Isten minden mindenben. Corpus Hermeticum (Kr. u. 2—4. sz.) XIII. § 2*

²⁸Mikor pedig majd minden alá lesz rendelve, maga a Fiú is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki. Akkor Isten lesz minden mindenben.

(Dialógus Tat és Hermes között az újjászületésről) „Milyen értelemben nemző az Atya? Ha még nem részesedik abból a lényegből, amely bennem van?” A nemző egy másik lét lesz, isten fia és isten, minden mindenben (gör.: to pan en panti) és minden erőben benne van.

55. *IKor 15,33 — Aphrodisziászból származó felirat* (nincs pontos kormeghatározása; megtalálható a Monumenta Asiae Monoris Antiqua-ban (MAMA VIII 569)

56. *IKor 15,35—44 és 15,23 sköv — Bundahism 30,4—30* (az ún. indiai verzió = iráni verzió 34,4—30 (Kr. u. 9. sz.-ból származó összeállítás de a legrégebbi forrásokban semmiféle keresztény hatás nem mutatható ki).

57. *IKor 15,35—54 — EURIPIDÉSZ* (Kr. e. 485/84—406), *Khrüszipposz* (tragédia töredék 839) és más idézetek PLUTARKHOSZnál, *Pszihikalban. A Filozófusok tanítása V 19*

58. *IKor 15,45—49 — IQS IV 20—23* (Kr. e. 1. sz. ?)

59. *IKor 15,45—49 — PHILÓN* (kb. Kr. e. 14—Kr. u. 50) *A világ teremtéséről § 134.köv*; A. PHILÓN (kb. Kr. e. 14—Kr. u. 50) *Allegórikus törvénymagyarázat I. 31 sköv.*

2Korintusi levél

60. *2Kor 1,3—11 — APION KATONA levele apjának* (Kr. u. 2. sz.) (BGU 423)

61. *2Kor 1,12 — PERIANDER* (Kr. e. 660—560) a vatikáni gnomológium alapján Nr. 450

62. *2Kor 2,14—16 — (Szagmetaforák?) Ábrahám testamentuma* (Kr. u. 1—3. sz.) Rez. A § 16 sköv

63. *2Kor 2,15 — b Tanait 7a* (a kormeghatározása szinte lehetetlen)

64. *2Kor 2,17 — LUKIANOSZ* (Kr. u. 120—185) *Hermotinosz § 59*

65. *2Kor 2,17—3,9 — (Apostol Isten szolgálatában) EPIKTÉTOSZ* (Kr. u. 55—135) *Dissertationes III 22,69 és III 24,64 sköv III 26,28; IV 7,20;*

66. *2Kor 3,3 — (az írott dolgokról) ARHYTAS* (pitagoreus Kr. e. 4. sz. első fele) *A törvény és az igazságról szóló töredék* (STOBAIOS: *Antol. 1,135*) és THUKÜDÜDÉSZ (Kr. e. 460—400) *A Peloponnészoszi háború története II. 43,2*

67. *2Kor 3,6 — DIO KHRISZOSZTOMOSZ* (Kr. u. kb. 40—120) *Beszéd 76,3 Az ethosz és a nomosz közötti különbségről*

68. *2Kor 3,7b — PSZEUDO—PHILÓN: Bibliai régiségek könyve* (Kr. e. 1. sz. vagy Kr. u.) 12,1

69. 2Kor 3,7b — PHILÓN (kb. Kr. u. 15–50) *Mózes élete* II 70

70. 2Kor 3,17 — *Hermetikus szentenciák* (Kr. u. 2–4. sz.) STOBAIOS, *Antol.* I.276

71. 2Kor 3,18 — ALEXANDRIAI HIEROKLESZ (megh. Kr. u. 431) *Kommentár Püthagorasz Carmen Aureum c. művéhez.*

72. 2Kor 3,18 — PHILÓN (kb. Kr. u. 15–50) *Mózes élete* II. 69

73. 2Kor 4,2 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55–135) *Diss.* III 22,13–15. A *künikoszok sajátosságairól.*

²Elutasítjuk a gyalázatos alattomossgot, nem élünk álnokságban és nem hamisítjuk meg Isten igéjét, hanem nyíltan hirdetjük az igazságot és ezzel rábízunk magunkat minden ember lelkiismeretére Isten előtt.	Nem lehetsz dühös, sem haragvó, sem könnyörületes, egyetlen leányzó sem lehet előtted szép, nem lehet hivatalod, gyereked és ingyenc falataid. Mert ezekről tudnod kell, hogy más emberek ezek miatt építenek falakat magukban és házakat és sötétséget, hogy valamit is ezekből a dolgokból megtegyenek, sok dolguk van és sokat rejtegetnek... A künikosznak minden ilyennek ellent kell állnia, egyedül az önérzete maradhat meg magában. Egyébként mezítelen lesz és a szabad ég alatt tisztelet nélkül marad...”
--	--

74. 2Kor 4,4,6 — *Corpus Hermeticum* (Kr. u. 2–4. sz.) VII 2.3

75. 2Kor 4,5 — DIO KHRISZOSZTOMOSZ (Kr. u. kb. 40–120) 13. beszéd § 11

76. 2Kor 4,8 sköv — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55–135) *Diss.* II 19,22 sköv

⁸Mindenfelől szorongatnak, de össze nem nyomorítanak, kétségesskedünk, de kétségbe nem esünk, 9üldözést szenvedünk, de elhagyottak nem vagyunk, földre terítenek, de el nem pusztulunk, 10testünkben Jézus kínszenvedését hordozzuk szüntelen, hogy Jézus élete is megnyilvánuljon testünkön....	(Arról a kérdésről, milyen legyen a Stoikus) „Mutass nekem egyet, aki beteg és boldog, aki veszélyben van és boldog, aki meghal és boldog, akit üldöznek és boldog, akit nem tisztelnek és boldog.”
--	--

77. 2Kor 4,10–12 — PLATÓN (Kr. e. 428/27–349/48) *Paidron* 66 D.E. 67E

78. 2Kor 4,16 — SENECA (Kr. u. 4–65) *Lucianusnak szóló levél* 24,19 sköv

79. 2Kor 4,17 — SENECA (Kr. u. 4–65) *A lelki nyugalomról* 14,4

80. 2Kor 4,17 — ASZKLEPIOSZ *Himnusz in POxy* XI 1381 191 sköv (Kr. u. 2. sz.)

81. 2Kor 5,3 — ALEXANDRIAI HIEROKLESZ (megh. Kr. u. 431) *Kommentár Püthagorasz Carmen Aureum c. művéhez.* § 26

82. 2Kor 5,3 — *Corpus Hermeticum* (Kr. u. kb. 1. sz.) I. 24—26
83. 2Kor 5,2—4 — *Corpus Hermeticum* (Kr. u. kb. 1. sz.) X 17 sköv
84. 2Kor 5,1—8 — PLATÓN (428/27—349/48) *Axichos* (365E)
85. 2Kor 5,10 — PLATÓN (428/27—349/48) *Paidrosz* 29 (249 A)
86. 2Kor 5,17 — (az új teremtés) POLÜBIOSZ (Kr. e. 200—120) IV 2,4
87. 2Kor 6,10 — KRATESZ levele Nr 7 (Kr. e. 1. sz.—Kr. u. 3. sz.)
88. 2Kor 6,15 — EPIKTÉTOSZ *szentenciái* (Kr. u. 55—135) STOBAIOS, *Gnomol.* 36. f.)

¹⁵Hogyan egyeznék meg Krisztus Béli-állal? Vagy mi köze a hívőknek a hitetlenek-hez?	Mivel sem a gonoszság nem társul az erényekkel, sem a szabadság a rabszolgasággal Philón egyik töredéke: „A világ szeretetét és az Isten szeretetét éppúgy lehetetlen elegyíteni, ahogyan a fényt a sötétiséggel együtt nem lehet tartani.”
--	---

89. 2Kor 6,15 — *IQM* (A háború tekerese) (Kr. e. 2./1. sz.) I.1.
90. 2Kor 8,9 — PLUTARKHOSZ (Kr. u. 45—125) *Ízisz és Oziriszről* § 57
91. 2Kor 11,14 — *Ádám és Éva élete* (zsidó irat Kr. u. 1—3. sz.) § 9 sköv
92. 2Kor 12,10 — EPIKTÉTOSZ (Kr. u. 55—135) *Diss.* I 6,40—43

¹⁰ Azért telik kedvem a Krisztusért való gyöngeségben, gyalázatban, nélkülözésben, üldöztetésben és szorongatott helyzetben, mert amikor gyöngye vagyok, akkor vagyok erős.	Ezért Isten nekünk nemcsak az erőt adta, amellyel a végzetünket hordozhatjuk, enélkül ugyanis elsüllyednénk és elnyomottak lennénk, hanem magát királynak és igazi Atyának mutatta, nem azért adta ezt, hogy hátrányunk legyen, nem azért, hogy legyőzzön, nem azért, hogy tiszteljük — hanem ezt az egészet mind a rendelkezésünkre bocsátotta, és magának semmilyen hatalmat nem tartott vissza, amely őt hátráltatná vagy korlátozná.
---	---

Összegzés

Az itt felsorolt összehasonlító szövegek önmagukért beszélnek. Egyrészt azért mert talán sokakat meglep az, hogy mennyi párhuzamot lehet találni a korintusi levél szövege és az antik szövegek között. Másrészt azért, mert a felsorolt hasonlóságok mindegyike talán önálló tanulmányra elegendő anyagot kíván egy összehasonlító irodalomtörténész számára, mind stilisztikai, mind pedig eszme történeti vonatkozásban.

Azonban egyetlen tény igen világos. Hogy a kinyilatkoztatás nem úgy működik, hogy egy kulturális hatásoktól mentes elmében jelennek meg szavak vagy kész mondatok, hanem valamilyen csatornákon Pál és az egyház híveinek ismeretkörébe került vallási információk és képek rendeződnek át. Talán érdemes lenne ezeket az átrendeződéseket pontosan nyomon követni, mert pontosabb képünk lenne egy-egy levélszöveg jelentéséről, hiszen mindezek az információk nem csak Pál rendelkezésére álltak, hanem a befogadó egyház is ezek alapján értelmezte Pál kijelentéseit és nem úgy, ahogyan azt a későbbi egyház és domafejlődés alapján mi gyakran elképzeljük. Ilyen elemzések hozzásegítenek bennünket ahhoz, hogy a maga korába ágyazva értsük meg a páli kinyilatkoztatás gondolatait és ne későbbi eszméket vetítsünk vissza Pál korába.

NÉVMUTATÓ

- Abbott, W. 57
Adamo, D. T. 100, 105
Adloff, K. 97
Ágoston, Szent 8, 167
Al-Baszak, R. M. Ibn 80
Alfaric, P. 158
Alford, H. 14
Alkuin 77
Allegro, J. M. 185
Allison, R. W. 103
Ambrus, Szent 39, 40, 44
Anzenbacher, Arno 166
Apion 204
Aranyszájú János, Szent 8
Arátosz 39
Arhytas 204
Arisztotelész 165
Asting, R. 188
Aszklepiosz 205
Aurelius, Marcus 114, 203
Babits M. 183
Bachmann, M. 102
Bacon, R. 80
Baer, H. von 26
Balam, J. Ibn 80
Bamberg 86
Barbi, A. 29
Barclay, J. M. 94
Barnett, P. W. 99
Barrett, C. K. 27, 52, 109, 111, 175
Barth, K. 42, 174
Barthes 28
Barton, S. C. 100
Basevi, C. 103
Bauer, B. 10, 13, 18, 25
Bauer, W. 134, 138
Baumstark, A. 34
Baur, F. Ch. 9-14, 18
Bea, P. 56, 57, 86
Becket, Th. 80
Beda Venerabilis 8
Benedetti, P. de 86
Bengel, J. A. 9, 13
Bengellii, D. IO. 9
Benoit, P. P. 19
Benyik Gy. 164
Berger, Klaus 166
Berliner, A. 86
Bertinetti, I. 141-143
Best, E. 100
Betz, H. D. 16
Betz, O. 121
Bieringer, B. 91
Billerbeck, P. 34, 35, 125, 175, 176
Black, M. 20
Blass, F. 20
Bloch, J. 86
Blue, B. B. 105
Boccaccini, G. 105
Bocian, M. 35
Boimard, P. M. E. 21
Bonaventura 80
Borchert, G. L. 102
Borgen, P. 105
Borghi, E. 100
Bornkamm, G. 173-175
Bosham, H. von 80
Boston, L. 103
Bottini, G. C. 24
Bouillard, H. 42
Bovon, F. 7, 20, 27, 28
Bowe, B. E. 102

- Braun, H. 185
 Breithaupt, J. F. 86
 Brendel, Otto J. 168
 Breytenbach, C. 97
 Bruce, F. F. 35
 Bultmann, R. 18, 151-153
 Byrne, B. 102
 Cadbury, H. J. 17, 19
 Camerlynck 13
 Campbell, R. A. 105
 Carrez, M. 91, 97, 113
 Carson, D. A. 104
 Cassels, W. R. 14, 15
 Castelli, E. A. 103
 Cattani, L. 86
 Cerfaux, L. 146
 Chadwick, H. 186
 Cicero 37, 114
 Cipriani, S. 100, 103
 Clancy, R. A. D. 105
 Clark, A. C. 21
 Clark, G. H. 91
 Claudius, caesar 159
 Coffey, D. 105
 Collange, J. F. 117
 Colpe, C. 166
 Conzelmann, H. 8, 11, 22-26, 51, 52,
 95, 107, 109, 133-134, 137,
 138, 140, 146, 175, 185, 186
 Corrington, G. P. 102
 Corsani, B. 16
 Craddock, F. B. 97
 Crafton, J. A. 97
 Csoóri S. 61
 Cullmann, O. 51, 133
 Danker, F. W. 91
 Darmesteter, A. 84
 Dautzenberg, G. 143
 Davidson, S. 14
 Davis, J. A. 100
 Deidun, T. 102
 Deissmann, A. 189
 Delachaux 7
 Delebecque, E. 21
 Demokritosz 203
 Dibelius, M. 8, 18, 19, 21-23, 37, 188
 Dinkler, E. 188
 Diogenész 38, 199
 Dobbs, F. 102
 Dodd, Ch. H. 21-23
 Donner, H. 124
 Draper, J. A. 104
 Dupont, D. J. 17-19, 21, 23, 26, 29,
 103, 125
 Eckert, J. 97
 Eliade, M. 164
 Ellis, E. E. 102, 185
 Ellul, D. 103
 Emmelius, J.—Ch. 11
 Engberg-Pedersen, T. 94, 105
 Entz G. 61
 Epiktétosz 38, 197, 198, 201, 202,
 204-206
 Epimenidész 39
 Epp, E. J. 7, 21
 Erasmus, D. 8
 Erlemann, K. 104
 Euripidész 39, 204
 Farahian, E. 99
 Fascher, E. 130
 Federsbush, S. 80
 Fee, G. D. 91
 Ferenc, Szent 80
 Fiddes, P. S. 103
 Firpo, Giulio 166
 Fischer, K. M. 173
 Fisk, B. N. 101
 Fitzer, G. 141
 Fitzmyer, J. A. 16, 187
 Flaccus, H. 203
 Flavius, J. 32, 39, 200
 Folygoni Angéla, Szent 43

- Fuchs, E. 29
 Furnish, V. P. 91, 94
 Fusco, V. 20, 23, 27, 28
 Gabler 11
 Galenus 203
 Gasque, W. 7, 9-12, 14, 16, 25-27
 Gaventa, B. R. 105
 Gelles, B. J. 83
 Gempfl, C. H. 8
 George, A. 150
 Georgi, D. 99, 105, 117
 Gerleman, G. 124
 Gerster B. 155
 Gherishom, rabbi 79
 Giesriegl, R. 103
 Gikatilla, M. B. S. Ibn 80
 Glenn, M. G. 80
 Gnilka, J. 187
 Goguel, M. 151
 Goppelt, L. 121
 Goulder, M. D. 100
 Graetz, H. 35, 81
 Grässer, E. 7, 97
 Green, M. 102
 Greenberg, M. 83
 Grese, W. C. 169
 Groó Gyula 177
 Grundmann, L. 203
 Gugenheim, E. 86
 Haag, H. 124
 Haenchen, E. 7, 8, 12, 22, 24-26
 Hafemann, S. J. 97, 104
 Hailperin, H. 78, 80
 Hamvas B. 165
 Harnack, A. von 11, 15-19, 22, 27, 37, 121
 Harris, G. 100
 Hatch, E. 185, 186
 Haulotte 28
 Hawkins, J. G. 17
 Heckel, U. 103
 Heinemann, I. 82
 Hemer, C. H. 7, 8, 14, 20, 22, 25, 27
 Hengel, M. 25
 Hérakleitosz 171
 Herder, J. G. 27
 Hertz, F. J. H. 84
 Hieroklesz, Alexandriai 203, 205
 Hobart, W. K. 17
 Hofius, O. 104, 186
 Holtz, T. 20, 82
 Holtzmann, H. J. 12
 Hort, F. J. A. 15
 Hrabanus, M. 77
 Hurwitz, E. 86
 Hübner, H. 121
 Hüsztaszpesz 195
 Hyldahl, N. 105
 Ichac, S. ben 86
 Jackson, F. J. F. 15
 Jacquier, E. 12-15
 Jaeger, W. 173
 János Pál, II. 86
 Jechiel, R. 80
 Jelenits I. 174
 Jenni, W. 126
 Jeremias, J. 18
 Joy, N. G. 102
 Juda, E. ben 78
 Jülicher, A. 12
 Kadushin, M. 82
 Kaehler, E. 131, 133
 Kalonymos, R. 80
 Karner K. 191
 Károli G. 125
 Karrer, M. 105
 Käsemann, E. 139, 153
 Kautzsch, E. F. 121, 186
 Keck, L. E. 11, 24, 26, 27
 Kee, H. C. 10
 Khriszosztomosz, Dio 204, 205
 Kilgallen, J. J. 29

- Kippengerber, H. G. 191
 Kittel, G. 139
 Klauck, Hans-Josef 105
 Kleantész 39
 Knabenbauer 13
 Kosztolányi Dezső 177
 König, F. 57, 61
 Kratesz 206
 Kraus, H.—J. 11
 Kremer, J. 22, 146, 147
 Kruse, C. G. 91
 Kuck, D. W. 100
 Kümmel, W. G. 7, 10, 25, 134
 Lactantius 195
 Lake, K. 15
 Lamonille, A. 21
 Lang, F. 91, 109, 113
 Leipoldt, J. 141, 142
 Lekebusch, E. 12
 Lenkeyné Semsey K. 135, 136, 138, 140
 Léon-Dufour, X. 28, 150, 152
 Lietzmann, H. 134, 140
 Lightfoot, J. B. 14, 15
 Lim, T. H. 104
 Lindeis, H.—J. 97, 100
 Livius, T. 203
 Loersch, Sigfrid 124
 Lohfink, Norbert 124
 Lohse, E. 187
 Loisy, A. 13, 15
 Lombardus, P. 80
 Lorenzi, L. de 100, 101, 103, 104
 Lubac, H. de 80
 Lukianos, A. 203, 204
 Luther, M. 80, 125
 Luedemann 95
 Lyonett, S. 16
 Lyra, N. di 80
 MacDonald, M. Y. 103, 104
 MacRae, G. W. 7
 Manen, W. Ch. 13
 Marconi, G. 24, 28, 29
 Margerie, B. de 102
 Marshall, P. 94
 Martin, R. P. 91
 Mártonffy Marcell 179
 Martyn, J. L. 11, 24, 26, 27
 Marxsen, W. 150, 151
 Mayer, R. 35
 Mazza, E. 105
 McCant, J. W. 97
 McHugh, J. 100
 McLean, S. G. 10
 Méir Hakóhen, J. ben 78
 Meyer, H. A. W. 12, 26
 Michel, O. 138, 139, 140, 186
 Mínguez, D. 28
 Mitchell, St. 16
 Moingt, J. 41
 Molnár E. 35
 Moltmann 139
 Moody Smith, D. 121
 Munck, E. 86
 Murphy-O'Connor, J. 94, 102, 103
 Nasuti, H. P. 97
 Neill, St. 15
 Neirynck, F. 19, 23
 Neudecker, R. 85
 Neuman, L. 80, 81
 Neyrey, J. H. 94
 Nicholson, E. W. 124
 Niebuhr, B. G. 9
 Niestlé 7
 Norden, E. 18, 37
 Noth, M. 122
 O'Collins, G. 24, 28, 29
 O'Toole, R. F. 29
 Osei-Bonsu, J. 102
 Oster, E. R. 94
 Overbeck, F. 11, 13, 18
 Paley, W. 13, 16
 Parsandrate, A. 80

- Pataky A. 121
 Pathrapankal, J. M. 97
 Patrizzi 13
 Pauszanasz 157
 Pella, G. 103
 Penna, R. 176
 Periander 204
 Perriman, C. 102
 Perrot, C. 105
 Pesce, M. 104
 Pesch, R. 18, 19
 Petzoldt, L. 170
 Pfitzner, V. C. 91, 105
 Philón, Alexandriai 37, 39, 198, 204, 205
 Pieper, J. 174, 178, 179
 Pier Franco Beatrice 99
 Pindaros 39
 Platón 39, 114, 164-166, 171, 193, 203, 205, 206
 Plinius, Id. 175
 Plutarkhosz 194-196, 198, 200, 203, 204, 206
 Polhill, J. B. 101
 Polübiosz 206
 Poszeidipposz 202
 Praeder, S. M. 20
 Pszeudo—Philón 195, 204
 Pszeudo—Phókülidész 186, 202
 Pujana, J. 104
 Püthagorász 168
 Rad, G. von 124
 Rafinski, G. 99
 Rahner, H. 163
 Raj T. 78, 86
 Ramsay, Sir W. M. 15, 16
 Rasco, E. 19, 20, 28
 Rasi (Raschi) 77-86
 Rebell, W. 100
 Reitzenstein, R. 169, 174
 Renan, E. 13
 Rese, M. 7, 20
 Richardson, W. 105
 Ricoeur, P. 28
 Rilke, R. M. 180
 Ringe, S. H. 94, 105
 Ritschl, A. 10, 11
 Robbins, V. K. 20
 Robertson, A. 158
 Roetzel, C. J. 102
 Roman, R. 43
 Rosenbaum, M. 86
 Rosenthal, E. I. 80
 Roy, A. 91
 Rubeaux, F. 100
 Rufus, M. 197-199, 203
 Rusche, H. 121
 Sabbatai, B. M. 80
 Saez González, R. 101
 Salzer, J. 86
 Sanchez Caro, J. M. 105
 Sanders, J. T. 29
 Schelkle, H. 136
 Schenke, H. M. 173
 Schillebeeckx, E. 153
 Schirrmacher, Th. 14
 Schlatter, A. 15
 Schleiermacher, F. 18
 Schlier, H. 179, 180, 182
 Schmid, U. 174
 Schmidt, K. L. 18
 Schmiedel, P. W. 13
 Schmithals, W. 95, 173
 Schmitt, J. 23
 Schnackenburg, R. 51, 126
 Schneckenburger, M. 10, 12
 Schneider, G. 7, 18
 Schneider, J. 123
 Schrage, W. 97, 109, 111
 Schreiner, J. 121
 Schubert, P. 24
 Schult, H. von 126

- Schwarz, E. 101
 Schwegler, A. 10
 Schürer, E. 35
 Schütz A. 170
 Sebothoma, W. 105
 Seesemann, H. 124
 Segal, M. Z. 83
 Sellin, G. 102
 Seneca 38, 114, 158, 205
 Senft, C. 91, 109, 111
 Sepivak, I. 79
 Seregély I. 61
 Shanor, J. 94
 Shear, T. L. 161
 Shoemaker, T. P. 105
 Siera, S. J. 86
 Silbermann, A. M. 86
 Simon S. 163
 Simonyi K. 170
 Slomoh, J. 86
 Smalley, B. 80
 Smith, J. 14, 15
 Snyder, G. F. 91
 Songer, H. S. 101
 Söding, T. 96, 101
 Stählin, G. 17
 Standaert, B. 28
 Stegemann, Ekkehard 121
 Stemberger, G. 35
 Stobaios 204, 205, 206
 Strabón 157
 Strack, H. L. 35, 125
 Strauss, D. F. 10, 28
 Strecker, G. 98
 Suetonius 157
 Suggit, J. N. 105
 Sumney, J. L. 99
 Szabó F. 152, 153
 Szabolcsi M. 79
 Szentviktori, András 80
 Szentviktori, Hugó 80
 Szentviktori, Richárd 80
 Talbert, E. Ch. H. 7, 20
 Tamás, Aquinói Szent 77, 78, 85, 170, 174
 Tannehill, R. P. 26
 Teilhard de Chardin, P. 43, 44
 Temporini, H. 168
 Theis, J. 101
 Theissen, G. 94, 135
 Theophrasztosz 203
 Thielmann, F. 101
 Thompson, C. L. 94
 Thuküdüdész 204
 Tiede, D. L. 101
 Torrey, C. C. 20, 22
 Töppelmann, A. 134
 Troyes, R. du 84, 86
 Ukachukwu, M. C. 98
 Ulonska, H. 121
 Unnik, W. C. van 22, 29
 Valéry, P. 174
 Vanhoye, A. 97
 Vanni, U. 105
 Vargha Zsigmond J. 175, 178
 Várnai J. 163
 Vationi, F. 105
 Versnel, H. S. 167
 Vielhauer, Ph. 11, 22, 24, 25, 121
 Vigouroux, F. 13
 Virgulin, S. 101
 Vollmer, H. 186
 Vorster, J. N. 102
 Wagner, G. 104
 Warkotsch, A. 163, 171
 Warnecke, H. 14
 Watson, N. 91
 Wehnert, J. 20
 Weinfeld 124
 Weiß, B. 18
 Weiss, J. 173, 175
 Wellesz Gy. 77-79, 86

- Wendel, E. 139
Wendland, H. D. 130, 133, 134, 137,
138
Wendt, H. H. 12
Wescott, B. F. 15
West Angela 103
Westerholm, S. 100, 104
Westermann, G. 126
Wette, W. de 11
Wewers, G. A. 191
Wickenhauser, A. 15, 37
Wilckens, U. 22-24, 101
Wilcox, M. 20
Wilder, A. 29
Willebrands, J. G. M. 57
Wolff, Ch. 91, 174, 175, 180
Wolfram, H. 171
Wong, E. 104
Woodward, A. W. 161
Xenophanész 168
Yorke, G. L. O. R. 100
Young, B. H. 95
Zahn, Th. 15, 20
Zeilinger, F. 91
Zénon 38
Zimmer, C. 103
Zunz, L. 82, 83
Zwaan, J. de 20

TARTALOM

AZ APOSTOLOK CSELEKEDETEI

Szeged, 1993.

1. Emilio Rasco S. J.: Az Apostolok Cselekedeteivel kapcsolatos kutatás legalapvetőbb szakaszai	7
2. Jakubinyi György: Gamáliel az Apostolok Cselekedeteiben a zsidó és keresztény hagyomány tükrében	31
3. Szabó Ferenc S. J.: Szent Pál Athénben — Az areopaguszi beszéd (ApCsel 17,16—34)	37
4. Gál Ferenc: Az egyház képe az Apostolok Cselekedeteiben	45
5. Bartha Tibor: A Szentlélekről szóló tanítás Lukács írásaiban	51
6. Tarjányi Béla: A Szentírás apostolai — A lelkipásztori munka útjai és távlatai a zsinat után	55
7. Takács Gyula: Irodalomszerkezetek az Apostolok Cselekedeteiben	65
8. Békés Gellért: Hitvallási formulák az Apostolok Cselekedeteiben	67
9. Benyik György: Rasi egy keresztény szemével	77

SZENT PÁL LEVELEI A KORINTUSIAKHOZ

Szeged, 1994.

1. Ugo Vanni: A korintusi levelezés: mérleg és távlatok	91
2. Kocsis Imre: Pál apostol egyházképe a Korintusi levelek alapján	109
3. Rokay Zoltán: Az 1Kor 10,1—13 és a Deuteronomium	121
4. Lenkeyné Semsey Klára: A nő helyzete a korintusi gyülekezetben	127
5. Szabó Ferenc S. J.: Krisztus feltámadásának legősibb tanítása (1Kor 15,1—11)	145
6. Gyürki László: Korintus Szent Pál idejében (Történeti és archeológiai megvilágítás)	155
7. Gáspár Dorottya: 1Kor 13,12 és a görög filozófia egyetlen szempont szerint	163
8. Sulyok Elemér: A mindennél magaszosabb út (Az 1Kor 13 elemzése)	173
9. Vladár Gábor: Néhány ószövetségi idézet és reminiscencia a Korintusi levelekben	185
10. Benyik György: A kora keresztény szövegek és vallástörténeti párhuzamainak összevetése a Korintusi levelekben	191
Névmutató	209

CONTENTS

ACTS OF THE APOSTLES

Szeged, 1993.

1. Rasco, Emilio: The fundamental periods in the reserch on the Acts of the Apostles	7
2. Jakubinyi, György: Gamaliel from the perspective of the Acts of the Apostles and the Jewish and Christian tradition	31
3. Szabó, Ferenc: Paul in Athens — The Areopagus preaching	37
4. Gál, Ferenc: The image of Church in the Acts of the Apostles	45
5. Bartha, Tibor: Preaching about the Holy Spirit in the writings of Luke	51
6. Tarjányi, Béla: The Apostles of the Bible — The perspective on the pastoral work after the 2nd Vatican Council	55
7. Takács, Gyula: Literary structure in the Acts of the Apostles	65
8. Békés, Gellért: Creeds formulae in the Acts of the Apostles	67
9. Benyik, György: Rasi from the Christian perspective	77

THE CORINTHIANS LETTERS

Szeged, 1994.

1. Vanni, Ugo: The Corinthians correspondence: balance and perspective	91
2. Kocsis, Imre: Paul's image of church in the letters to the Corinthians	109
3. Rokay, Zoltán: The 1Cor 10,1—13 and Deuteronomy	121
4. Lenkeyné Semsei Klára: The women's situation in the Corinthian community	127
5. Szabó, Ferenc: The most ancient testimony of the Christ's resurrection	145
6. Gyürki, László: Corinth in the age of Paul the Apostle (the historical and archeological view)	155
7. Gáspár, Dorottya: The 1Cor 13,12 and the Greek philosophy — the unique perspective	163
8. Sulyok, Elemér: The more excellent way — analysis of 1Cor 13	173
9. Vladár, Gábor: Some Old Testament quotations and reminissences on the letters to the Corinthians	185
10. Benyik, György: The early Christian texts and their pagan paralels in the letters to the Corinthians	191

Index	209
-----------------	-----

INHALT

DIE APOSTELGESCHICHTE

Szeged, 1993.

1. Rasco, Emilio: Die grundlegenden Epochen der Apostelgeschichte — Forschung	7
2. Jakubinyi, György: Gamaliel in der Apostelgeschichte: die jüdische und christliche Tradition	31
3. Szabó, Ferenc: Hl. Paul in Athen — Der Rede in Areopagus (Apg 17,16—34)	37
4. Gál, Ferenc: Die Darstellung der Kirche in der Apostelgeschichte	45
5. Bartha, Tibor: Lukas' Lehre über den Heiligen Geist	51
6. Tarjányi, Béla: Der Apostel die Bibel — Die Realität und Zukunft der Pastoralarbeit nach der II. Vatikanischen Synode	55
7. Takács, Gyula: Literarische Strukturen in der Apostelgeschichte	65
8. Békés, Gellért: Die verschiedenen Formeln der Glaubensbekenntnis in der Apostelgeschichte	67
9. Benyik, György: Rasi aus der Hinsicht eines Christen	77

DIE BRIEFE AN DIE KORINTHER

Szeged, 1994.

1. Vanni, Ugo: Korinthischer Korrespondenz: Bilanz und Perspective	91
2. Kocsis, Imre: Die Kirchendarstellung von Paulus in dem Korintherbrief	109
3. Rokay, Zoltán: Der 1Kor 10,1—13 und das Deuteronomi	121
4. Lenkeyné Semsei Klára: Die Rolle der Frau in der Gemeinde in Korinth	127
5. Szabó, Ferenc: Die älteste Zeugnisabschrift der Auferstehung Christi (1Kor 15,1—11)	145
6. Gyürki, László: Korinth zur Zeit von Paulus (Geschichtliche und archeologische Darstellung)	155
7. Gáspár, Dorottya: Der 1Kor 13,12 und die griechische Philosophie aus einer einzigen Hinsicht	163
8. Sulyok, Elemér: Der über allem erhabenste Weg. (Analyse des 1Kor 13)	173
9. Vladár, Gábor: Einige Zitate und Reminiszenzen der Alten Tament in dem Korintherbrief	185
10. Benyik, György: Vergleich einiger frühchristlichen Texte und ihrer heidnischen Gemeinheiten in dem Korintherbrief	191
Personenregister	209

INDICE

ATTI DEGLI APOSTOLI

Szeged, 1993.

1. Rasco, Emilio: Aspetti più fondamentali della ricerca dei Atti	7
2. Jakubinyi, György: Gamaliel negli Atti dei Apostoli e nello specchio della tradizione cristiana e ebraica	31
3. Szabó, Ferenc: Paulo in Athen — Il discorso Aeropago	37
4. Gál, Ferenc: Immagine della chiesa negli Atti dei Apostoli	45
5. Bartha, Tibor: Insegnamento sul' Spirito Santo nei scritti di Luca	51
6. Tarjányi, Béla: Gli Apostoli della Bibbia — Prospettive delle via pastorale dopo il Consilio Vaticano II.	55
7. Takács, Gyula: Strutture letterali nei Atti degli Apostoli	65
8. Békés, Gellért: Le formule dei confessione dei fede negli Atti degli Apostoli . . .	67
9. Benyik, György: Rasi sott'aspetto di un cristiano	77

LETTERE AI CORINZI

Szeged, 1994.

1. Vanni, Ugo: La corrispondenza corinziana: bilancio e prospettive	91
2. Kocsis, Imre: Imagine di Paulo sulla chiesa sotto base dei lettere di Corinzi . .	109
3. Rokay, Zoltán: 1Cor 10,1-13 e il Deuteronomio	121
4. Lenkeyné Semsei Klára: Il ruolo della donna nella comunità di Corinto	127
5. Szabó, Ferenc: Il più antica testimone dei risurrezione dei Cristo (1Cor 15,1—11)	145
6. Gyürki, László: Corinto nell' epoca di Paulo (sotto aspetto storico archeologi- co)	155
7. Gáspár, Dorottya: 1Cor 13,12 sotto un aspetto della filozofia greca	163
8. Sulyok, Elemér: La via più eccellente (1Cor 13)	173
9. Vladár, Gábor: Alcuni reminissenze veterotestamentarie nella lettere di Corinzi	185
10. Benyik, György: I testi prematuri cristiani e suoi paralleli pagani	191
Indice degli autori citati	209